

КУЛЬТУРА ДОБРОСУСІДСТВА

Частина 4
ЦІНУЙМО КРАЙ –
ПИШАЙМОСЯ УКРАЇНОЮ!
ЛУГАНЩИНА

Робочий зошит для дітей
і матеріали для батьків і педагогів

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів до програми «Цінуймо край – пишаймося Україною!» інтегрованого спецкурсу «Культура добросусідства» були розроблені у 2007–2009 рр. і адаптовані у 2018–2019 рр. у рамках проєктів Інформаційно-дослідного центру «Інтеграція та розвиток»

Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів створені відповідно до програми спецкурсу «Культура добросусідства», яка була схвалена до використання в освітніх закладах України (лист ДНУ «Інститут модернізації змісту освіти» Міністерства освіти і науки України № 22.1/12-Г-366 від 15.06.2018 р.), і надруковані для апробації в ЗЗСО Луганської області

Авторський колектив:

Араджионі Маргарита Анатоліївна, кандидат історичних наук, провідна наукова співробітниця Інституту сходознавства імені А. Ю. Кримського НАН України, головна редакторка;

Волошенко Оксана Валеріївна, молодша наукова співробітниця відділу екранно-сценічних мистецтв та культурології Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України, менеджер медіаосвітніх програм Академії української преси;

Карпенко Микола Михайлович, кандидат історичних наук, методист районного методичного кабінету працівників освіти Станично-Луганського району Луганської області;

Сиухіна Олена Миколаївна, учитель-методист, керівниця методичного об'єднання вчителів початкової школи Комунального закладу «Навчально-виховний комплекс школа I–II ступенів – ліцей “Гарант”» Лисичанської міської ради Луганської області;

Слепцова Олена Володимирівна, учителька початкових класів Середньої загальноосвітньої школи I–III ступенів № 16 м. Северодонецька;

Чередниченко Валентина Олександрівна, старший учитель, учителька початкових класів Рубіжанської спеціалізованої школи I–III ступенів № 2 Рубіжанської міської ради Луганської області;

Чернишова Яна Олександрівна, методистка кафедри педагогіки та психології Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Северодонецьк)

Особлива подяка за надані матеріали і консультації:

Н. В. Аксьоновій, С. С. Араджионі, О. С. Бакшееву, Л. Л. Борисовій, О. І. Боярчук, І. В. Бруновій-Калісецькій, О. В. Бурім, І. Б. Гиричу, О. Б. Дущенко, І. Р. Залізній, Н. В. Захаровій, С. О. Ісмагілову, В. О. Кіктенку, Ю. Г. Кононенку, Л. Ф. Кравцовій, Л. В. Кравчук, М. М. Красикову, О. П. Лабазі, Л. І. Лещенко, Т. І. Мартинко, В. П. Мартиновій, Л. В. Микитюк, К. О. Мірошниковій, О. С. Ніжельській, Л. П. Повх, О. М. Попову, О. І. Проценко-Пічаджи, О. К. Смірнову, О. В. Тарасенко, Н. В. Трищ, Є. Тулбі, О. Г. Чередниченко, М. І. Чумарній, І. О. Шахно, Т. М. Ячиній

Рецензенти:

Волкова Віта Павлівна – учитель-методист, учителька початкових класів КЗ «Лисичанська спеціалізована школа I–III ступенів № 8»;

Касьянова Ольга Володимирівна – кандидат педагогічних наук, доцент, заступниця директора з наукової роботи Луганського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти (м. Северодонецьк)

Культура добросусідства. Частина 4 : Цінуймо край – пишаймося Україною! Луганщина : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів закладів загальної середньої освіти Луганської області / [автори-укладачі: М. А. Араджионі, О. В. Волошенко, М. М. Карпенко, О. М. Сиухіна, О. В. Слепцова, В. О. Чередниченко, Я. О. Чернишова]. – К. : ТОВ «Прометей», 2019. – 120 с. : іл. – Англ., болгар., гаґауз., кримськотат., нім., новогрецьк., польськ., ромськ., рос., сербськ., укр.

ISBN 978-617-7502-02-8

Посібник створений відповідно до програми «Цінуймо край – пишаймося Україною!» спеціального курсу «Культура добросусідства». Він призначений для ознайомлення школярів і їхніх батьків із ментальними, мовними, релігійними, етнокультурними особливостями людей, які мешкають на Луганщині, для проведення системної виховної роботи, розвитку громадянської освіти, формування соціальних компетентностей, навичок конструктивної комунікації й успішної взаємодії в колективі. Зошит може бути використаний також як методичний посібник і хрестоматія для організації роботи учнів на уроці, під час ранкових зустрічей і годин спілкування, у гуртках і вдома.

© Араджионі М. А., ідея, авторка-укладачка базової версії зошита, 2019

© Араджионі М. А., Волошенко О. В., Карпенко М. М., Сиухіна О. М., Слепцова О. В., Чередниченко В. О., Чернишова Я. О., укладання регіонального компонента, 2019

© Pact Inc.

Я ЩИРО ВІТАЮ ТЕБЕ!

Це я – бджілка Меліса! Я рада новій зустрічі з тобою, адже вона допоможе нам ще ближче познайомитися! Ти розгорнув/розгорнула цей зошит – і ми можемо продовжити мандрівку нашим дивовижним і неповторним краєм та нашою чудовою країною. Саме тому наша нова велика подорож називається «Цінуймо край – пишаймося Україною!». А запросимо ми з собою наших рідних, друзів, сусідів. Разом з ними пройдемо туристичними маршрутами краю, познайомимось з чудовими пам'ятниками архітектури, історії, культури, природи, а також із музеями і театрами. А головне – з людьми, які доклали зусиль, щоби зробити наш край і Україну такими розвинутими, сучасними, унікальними й цікавими. Ти зможеш побувати в ролі дослідника/дослідниці, будеш мати змогу замислитися над різними питаннями, навчишся працювати з інформаційними джерелами й навіть сам/сама створювати часописи! Ти вже знаєш про необхідність і значення дружби й доброго сусідства. Ми продовжимо розмову про це, а також поговоримо про цінність довіри, єдності, миру й співпраці. Ти переконаєшся в тому, що немає «кращих» і «гірших» культур. Є різні, у чомусь несхожі на нас, люди – і цим вони нам цікаві. Звичайно, я не забула й про нові цікаві завдання, які ми виконуватимемо під час наших подорожей. Хочу нагадати тобі спеціальні значки, які підкажуть, як потрібно виконати завдання.

виріж,
наклей

напиши,
закінчи
речення

розкажи,
поміркуй
уголос

з'єднай,
обери,
знайди

поміркуй,
дізнайся,
склади, відгадай

словничок

намалюй,
розфарбуй,
домалюй

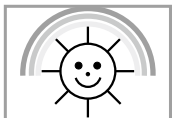

прочитай,
запам'ятай

це цікаво,
поради бджілки

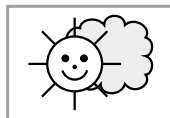
Мені б дуже хотілося знати, чи подобаються тобі наші подорожі. Тому я попрошу тебе трохи пофантазувати. У квадратику, який ти побачиш на початку подорожі, намалюй який-небудь символ, який допоможе мені зрозуміти, чого ти чекаєш від нашої зустрічі. А в кінці подорожі в такому ж самому квадратику спробуй оцінити свої враження й роздуми після заняття. Також подумай, чи виправдалися твої очікування, й вибери позначку, що найкраще відповідає відчуттям чи емоціям, які ти переживаєш.

Це було краще,
ніж я
думав/думала

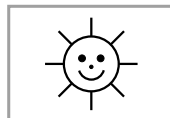
Мені не
сподобалася
подорож

Виправда-
лися, але
не повністю

Не можу
визначитися

Так,
виправ-
дались

Не виправда-
лися, але я не
розчарована/
розчарований

Отже, у путь, знайомитися з дивним і неповторним краєм нашої України!

БАТЬКІВЩИНА ТА МИР. СТАВЛЕННЯ ДО НИХ У РІЗНИХ КУЛЬТУРАХ КРАЮ

Батьківщина – країна, яку людина вважає своєю рідною чи громадянином якої вона є

Громадянин/громадянка – особа, що належить до постійного населення якої-небудь держави, користується її правами і виконує обов'язки, встановлені законами цієї держави

Патріотизм (грец. *патріс* та лат. *patria* – батьківщина) – громадянське почуття, змістом якого є любов до батьківщини і готовність пожертвувати своїми інтересами заради неї, відданість своєму народові, гордість за надбання національної культури, особливе емоційне переживання своєї належності до країни і свого громадянства, мови, історії, традицій, готовність діяти в інтересах Вітчизни та стати на її захист у разі необхідності.
(За М. Тофтулом)

В усіх людей одна святиня,
Куди не глянь, де не спитай,
Рідніша їм своя пустеля,
Аніж земний в чужині рай.
Нема без кореня рослини,
А нас, людей, – без Батьківщини.
(М. Чернявський)

Прочитай вірш луганського поета Івана Світличного «Україні вічно жити». Які картини викликають захоплення автора? Які асоціації викликає слово «Україна» в тебе? Поміркуй: за що ти цінуєш рідний край і свою країну? Як треба берегти нашу країну?

Степ – стихія українця,
І душа його, і хліб,
Без долин, в житах по вінця,
Ми б і жити не змогли б.
В пшеницях нам даль потрібна,
Та така, щоб – без кінця,
Та така, щоб роси срібні
Гріли ніжністю серця,
Щоб у полудень присісти
Пообідать під кущем
І відчути пісню листя,
Від якої в серці щем,

Щоб відчути дух полинний,
Шурхіт стиглих колосків,
Щоб відчути – Україна
В нас живе споконвіків!
Щоб наповнились по вінця
Наші душі вікові
Почуттям, що ми – вкраїнці,
Незалежні і нові!
Є в нас мова соковита,
Світлий розум, міць в руках,
Тож Вкраїні вічно жити,
Своє слово ваговите
Ми ще скажемо в віках!

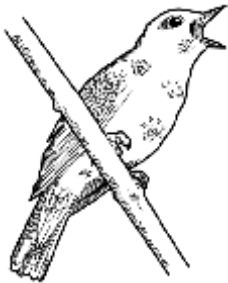

Напиши слова «Батьківщина», «злагода» і «мир» своєю рідною мовою. Вивчи ці слова двома-трьома мовами своїх сусідів.

Прочитай східну казку «Пісня солов'я». Чи доводилося тобі сумувати за рідною домівкою? Зміг/змогла би ти проміняти свій будинок на дорогий палац?

Якось один купець зловив у лісі солов'я, приніс додому й зробив для нього дуже красиву клітку із золота. Був у цього купця дивний сад, а в нім стільки квітів, що очі розбігалися. Посеред саду був фонтан, до якого спускалися мармурові східці. Купець поставив клітку поряд з фонтаном і щодня приходив слухати солов'я. А соловей тільки сумно дивився на небо й тужливо співав. Знайшов купець людину, яка розуміла пташину мову, і привів її до солов'я – хай розгадає, чому він страждає. Послухав чоловік і каже: «Господарю, пташка співає: “Батьківщино моя, гніздечко моє! Мені без вас не жити!”» Минали дні, а соловей співав дедалі жалібніше, дедалі сумніше. Тоді купець відчинив клітку й випустив солов'я на

волю, а сам разом з тим, хто знав пташину мову, сів на коня верхи й поскакав услід за ним. Соловей прилетів до свого порожнього гнізда. Сів на гілку й заспівав: «Батьківщино моя! Ти найпрекрасніша й наймиліша над усе!..» «Ох дивак цей соловей! У мене він жив у розкошах і золоті. Їв і пив зі срібла, але сумував. А тут, побачивши покинуте старе гніздо, співає-заливається!..» – вигукнув купець. «А ти не дивуйся, господарю! Кожному своя батьківщина, своє гніздо наймиліше», – сказав його супутник.

Намалюй на окремому аркуші свою Батьківщину. Розкажи, якою ти хочеш бачити її в майбутньому.

Прочитай вірш «Батьківщина» поетки з Київщини Катерини Плівачук.

Чому це, мамо, журавлі,
Які у вирій відлітають,
Там залишившись, не живуть,
Назад весною повертають?
Бо народились і зросли
Вони на цій землі, дитино,
І найдорожча їм вона,
Бо це їх рідна Батьківщина.

Коли зростеш, моя дитино,
Люби цю землю – рідний край.
Не спокусися на чужину,
Де легко жить, не проміняй.
Підтримкою будь своєму народу,
Життя будуй у своїй країні.
Не покидай її, дитино,
Твори й працюй на Батьківщині.

Поясни, як ти розумієш ці прислів'я й приказки. Подумай: що їх об'єднує?

Dry bread at home is better than roast meat abroad. Сухарі вдома смачніші від печені на чужині. (Англійське)

Найцінніше для людини на чужині – це її Батьківщина. (Арабське)

Опознай родината, за да я обикнеш. Щоб полюбити Батьківщину, треба її знати. (Болгарське)

Vatan çekeder evin eşiindän. *Батьківщина починається з рідної хати.* (Гагаузьке)

Κάλλιο να έχω στον τόπο μου ελιές και παξιμάδι παρά στα ξένα ζάχαρη και να μου ορίζουν άλλοι.

Краще жити в ріднім краї без розкошів, ніж на чужині в достатку, та в неволі. (Грецьке)

Mein Nest ist das best. *Своє гніздо найкраще.* (Німецьке)

Przystoi walczyć w obronie praw, wolności, ojczyzny. *Не соромно боротися за права, свободу та Батьківщину.* (Польське)

Мала птица, а и та своє родное гнездо бережёт. *Мала пташка, а й та своє гніздо береже.* (Російське)

Не шукай найкращий край, там, де Батьківщина, – рай. (Туркменське)

У рідному краю гарно, як у раю. (Українське)

Послухай вірш «До України» ромського поета-пісняра Михайла Козимиренка його рідною мовою та в перекладі українською. Які слова засвідчують любов автора до своєї країни?

Дадэнгири пхув, Украина мири,
Ту сы мандэ екх сыр чачи даёри,
Мири дроги пхув, ман хан трэ дукха,
Ягаса пэкэн, сыр лонд дрэ якха.
Мири даёри, манг ило мро – оддава,
Ваш пэскэ мэ тутыр ничи на мангава,
Мэк блата хасёл, мэ жужя тут кэрава!
Сарэ манушэнгэ тэ дэл Дэвэл бахт,
Саро мэк хасёл, саро со бибахт!
Камам тэ шунав Шэвчэнконо лав,
Сарэн манушэн, сыр пшалэн, тэ полав!
Тэ наровэл Дай ваш вмардэ чхаворэн,
Чхавэ тэ бистрэн, со да сы марибэн,
Чхая тэ выджян май шукар пало ром,
Сарэн кхам татькирла, дэвлэса до дром!

Моя Україно, ласкавий мій краю,
Удень і вночі я твій біль відчуваю.
І очі застелюють сльози солоні,
І паморозь тихо лягає на скроні.
Для тебе нічого я не вимагаю,
Не б'ю себе в груди,
не рвуся до раю.
Мені лише треба дощу весняного,
Щоб плісняву змити
зі всього, зі всього.
Щоб бачив тебе я відроджену знову,
Пісні твої слухав
й Шевченкове слово.
Щоб й рома ти визнавала за сина,
Бо ти моя ненька, моя Батьківщина.

Прочитай вислови відомих людей світу про Батьківщину, громадянськість та патріотизм. Який вислів тобі подобається найбільше і чому?

- Патріотизм – це не фарбувати асфальт у жовто-блакитні кольори, а час від часу його ремонтувати. (Сергій Жадан, український поет)
- Усвідомлена любов до свого народу не поєднується з ненавистю до інших. (Дмитро Лихачов, російський філолог)
- Потрібно спочатку бути поганим громадянином, щоб потім стати хорошим рабом. (Шарль Монтеск'є, французький філософ)
- Немає патріотів там, де йдеться про податки. (Джордж Орвелл, англійський письменник)
- Наша Батьківщина благає допомоги красномовства, бо так багато її преславних подвигів поминається глибокою мовчанкою. (Феофан Прокопович, український богослов)
- Важливо, щоб ти був готовий померти за свою країну, але ще важливіше, щоб ти був готовий прожити життя заради неї. (Теодор Рузвельт, президент США)

Впиши пропущені слова у вислови про Батьківщину. Розкажи, як ти їх розумієш.

Без любові до _____ немає любові до _____ . (людини, Батьківщини)

Люблять _____ не за те, що вона _____ , а за те, що _____ .

(Батьківщину, велика, своя)

Не питай, що твоя _____ може зробити для тебе, питай, що ти можеш _____

для своєї країни. (країна, зробити)

Які якості, на твою думку, мусить мати громадянин/громадянка країни? Вибери зі списку та познач галочкою. Поясни, як ти їх розумієш.

АКТИВНІСТЬ	ГІДНІСТЬ	СМІЛИВІСТЬ
АГРЕСИВНІСТЬ	ЕГОЇЗМ	ТОЛЕРАНТНІСТЬ
БАЙДУЖІСТЬ	ЗЛІСТЬ	УВАЖНІСТЬ
ВІДПОВІДАЛЬНІСТЬ	ІНІЦІАТИВНІСТЬ	ЧЕСНІСТЬ

Допиши речення.

Моєю Батьківщиною є чудова країна _____ . Місце, де я живу, – _____
_____, – є моєю батьківщиною. Я намагаюся піклуватися про свою
батьківщину й для цього вже зробив/зробила _____

Я вважаю: щоб стати справжнім/справжньою громадянином/громадянкою України, мені
ще треба _____

Як ти думаєш, що таке мир? Придумай своє визначення слів «мир» і «війна», використовуючи слова в малюнках. Намалюй на окремому аркуші свої символи-асоціації до слів «мир» і «війна».

МИР – це життя у злагоді. МИР – це відсутність війни.

МИР – це коли люди не сваряться.

МИР – це спокій за своє життя й життя близьких.

МИР – це _____

_____

Війна – це _____

_____

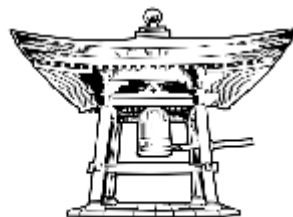
_____

_____

Щороку 21 вересня в усьому світі відзначають Міжнародний день миру (англ. *International Day of Peace*). За ініціативою Генеральної Асамблеї ООН цей день відзначається як день всесвітнього припинення вогню і відмовлення від насильства. У цей день кожен має замислитися над ціною миру, його важливістю для жителів усієї планети. В Україні свято встановлено згідно з Указом Президента України «Про День миру» від 5 лютого 2002 року. Таким чином наша країна підтвердила свою відданість і підтримку ідеалам миру. Існують символи миру – це умовні позначення, які свідчать про прагнення людей Землі жити у злагоді, спокої та дружбі. Як емблему на Міжнародний день миру використовують зображення білого голуба з оливковою гілкою. Її творцем є іспанський художник Пабло Пікассо. Символом спокою, мирного життя та дружби, вічного братерства і міжнародної солідарності всіх людей світу став Дзвін Миру. Вперше він був установлений у штаб-квартирі ООН у Нью-Йорку 1954 р., потім такий дзвін з'явився і в різних країнах світу. Дзвін Миру закликає до дії в ім'я збереження миру та життя на Землі, збереження Людини й Культури.

Розгадай ребус (див. правила на стор. 118)

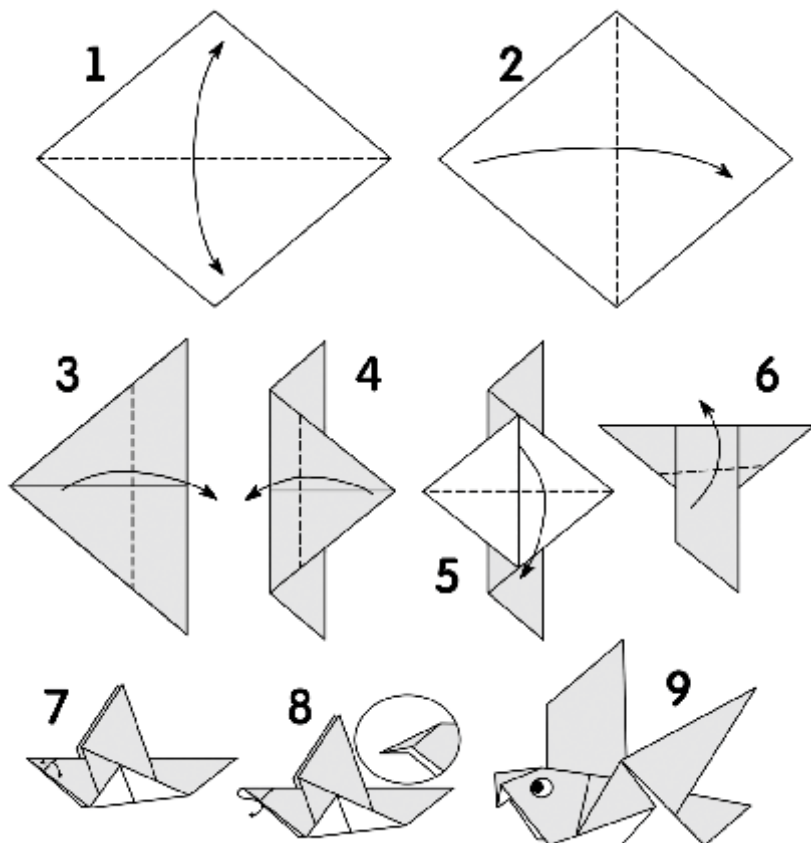

Виготов фігурку голуба в техніці оригамі. Разом з однокласниками та однокласницями напишіть на фігурках побажання, якою ви хочете бачити нашу країну. Розмістіть фігурки голубів навколо карти України, щоб наша Батьківщина була завжди захищена миром і злагодою, радісним і щасливим життям.

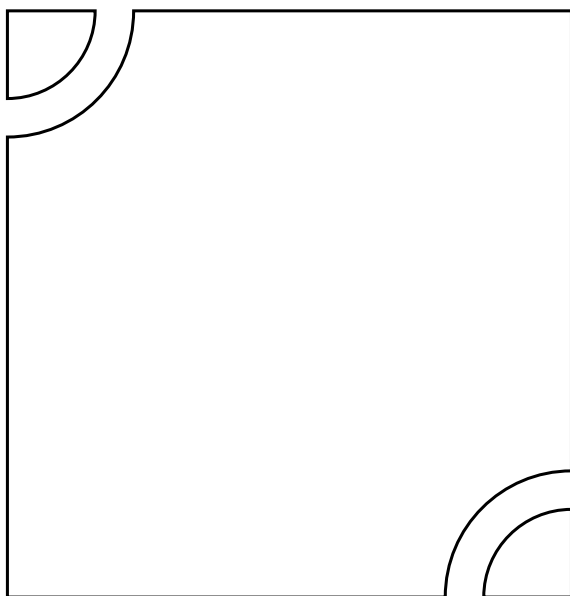
Прочитай уривок з вірша Марії Скочиліс «Лист солдату». Спробуй сам/сама написати лист захисникам і захисницям нашої країни. Поміркуй, хто ще, крім військових, може захищати країну.

Привіт, солдате! Ти мене не знаєш,
Я просто дівчина, живу собі як всі,
В моєму місті тихо, не стріляють,
Але війна торкнулася душі.
Ти зараз там, на Сході, захищаєш
Свою країну на передовій,
Там дуже страшно, постріли лунають,
Та Ти ідеш вперед, вперед у бій.
Ти борешся за волю України,
За незалежність, за її життя

І за майбутнє кожної людини,
А серед тих людей також і я.
Ти тільки повернись, благаю, чуєш,
Ти не лети високо в небеса,
Бо тут, на цій землі, Тебе чекають
Батьки, дружина, діти... вся сім'я.
Я сподіваюсь, ці рядки почувеш,
А може, прочитаєш у листі,
Я дякую Тобі, що захищаєш
Мою країну, дякую Тобі...

Придумай і намалюй символ чи емблему миру та злагоди.

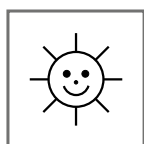
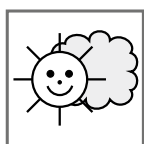
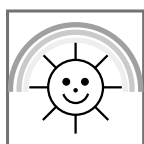
Вибери те, що, на твою думку, сприяє збереженню миру у твоєму найближчому оточенні.

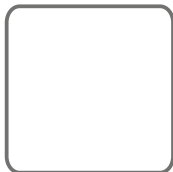
1. Бажання зрозуміти іншу людину.
2. Відмова від насильства.
3. Визнання прав і свобод інших людей.
4. Доброзичливість у спілкуванні.
5. Здатність визнати свою провину.
6. Здатність поставити себе на місце іншого.
7. Сприйняття інших такими, якими вони є.
8. Толерантність до чужих думок, вірувань, поведінки.
9. Уміння пробачати.

Поміркуй і запиши, що ти можеш зробити для збереження миру

у своїй сім'ї _____
у своєму класі _____
на своїй вулиці _____
у своєму місті _____
у своїй країні _____

ДОБРОСУСІДСТВО. ЦІННІСТЬ ЄДНОСТІ, ПОРОЗУМІННЯ ТА СПІВПРАЦІ

Придумай визначення.

 Добросусідство – це _____
_____
_____

 Цінність – це _____
_____
_____

Чому люди вважають добросусідство однією з найважливіших людських цінностей?

Прочитай і згадай подібні прислів'я, які ти знаєш. Подумай: чому в різних культурах зустрічаються схожі за змістом прислів'я?

Згода міцніша за кам'яні стіни. (Вірменське)

Джемаат аткьан таш узакькьа тюшер. Гуртом можна зробити більше, ніж поодинці. (Кримськотатарське)

Згуртованість людей – непорушна фортеця. (Корейське)

Eintracht das Kleine mehrt, Zweitracht das Grosse verheert. Єдність збільшує мале, незгода руйнує велике. (Німецьке)

Једна кап и жаба прогутају, и кап по кап окретање котача. Одну краплю ѝ жаба проковтне, а крапля за краплею млинове колесо крутить. (Серболужицьке)

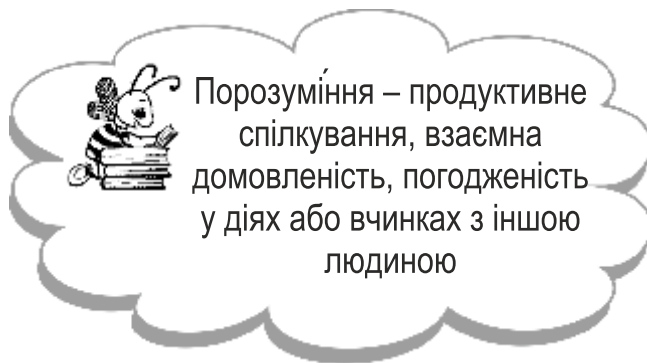
Дружної череди і вовк не бере. (Українське)

Прочитай кримськотатарську легенду про східного мудреця Ходжу Насреддіна. Спробуй пояснити, що таке «родзинки» і «кишмиш». Розкажи, до чого привела сварка торговців. Як би ти вчинив/вчинила, якби опинився/опинилася на місці Насреддіна? Доведи, що Насреддін був добрим сусідом. Чому дуже важливо жити в мирі з сусідами?

ХОДЖА НАСРЕДДІН І ЙОГО СУСІДИ

Придбав Насреддін будинок у Криму. Будинок був хоча й маленький, але світлий і сухий. Сусідами по вулиці виявилися вірмени, греки, караїми, кримчаки, кримські татари, турки. Нікого з них не образив Насреддін. Усіх запросив на входини. Чебуреки й шашлики приготував, запашну каву заварив. Неначе всім залишилися задоволені гості. Та відчув Ходжа Насреддін з їхніх розмов, що немає серед них миру та ладу. Та й на базарі помітив, що мусульмани уникають купувати що-небудь у християн, а ті, у свою чергу, обходять

продавця-мусульманина. День і ніч Ходжа трудився на своїй ділянці, бо добре пам'ятав, що «на тій землі, де в тебе піт виступає, не лише просо, а й золото зростає». Зі всіма в мирі жив Насреддін, і не заростала травом дорога до його оселі. Кожному сусідові прагнув допомогти людяний Ходжа. І тому незабаром уславився в містечку як задушевна, мудра, працелюбна й чесна людина. Але зібралися темні хмари над містом. Спалахнула на ринку бійка між греком, що продавав родзинки, і торговцем кишмишу – турком. На допомогу забіякам прийшли одновірці. Побоїще з базару перейшло на вулиці містечка. Задзвеніли вікна будинків, заплакали й закричали діти й жінки. Ошалілі люди били невинних, знищували майно, різними мовами зверталися до одного й того ж Бога.

Докотилася бійка й до подвір'я Насреддіна. Він став перед входом, тримаючи в руках не палицю чи рушницю, а важкий, блискучий від постійної роботи кетмень. Піднявши це знаряддя землероба над головою, закричав Ходжа: «Люди! Сусіди! Схаменіться! Хіба не ходите ви по одній землі? Хіба не дихаєте одним повітрям? Хіба не гріє вас одне й те ж сонце? Хіба фрукти й овочі, вирощені мусульманами, мають інший смак, ніж плоди християн? Перестаньте сваритися й битися! Ось перед входом у мій двір фонтан, омийте свої руки, увійдіть до будинку, сядьте в тінь під деревом, спробуйте плодів мого саду». Великий був авторитет Насреддіна, схаменулися та заспокоїлися люди. Увійшли до його двору. Розташувалися по обидва боки постеленого на траві килима і, почастивавшись, переломили «хліб дружби» та почали розмовляти між собою. Старші мудрі люди, яких називають аксакалами, вирішили забрати товар у призвідників сварки – продавців сушеного винограду, щоб змішати родзинки з кишмишем і дітворі роздати. Домовилися надалі сварок та бійок не зчиняти і всіх людей, незалежно від віри й посади, шанувати.

Прочитай текст. Розпитай близьких, які приклади доброго сусідства, культурного взаємообміну, взаємодопомоги та співпраці між жителями населеного пункту або краю вони пам'ятають. Перекажи ці історії своїм однокласникам та однокласницям.

Наш край завжди був затишною оселею для представників багатьох культур. Наші земляки давно переконалися в необхідності взаємної поваги й доброзичливості, діалогу й взаємодії між людьми, незважаючи на відмінності їхніх мов, релігій і культур. Тому жителі Донеччини можуть навести безліч прикладів добросусідства, взаємодопомоги та співпраці. Мешканці краю, незалежно від їхньої релігійної належності, разом відзначали свята, створювали сім'ї й, окрім своєї рідної, знали декілька мов, якими розмовляли мешканці їхнього населеного пункту. Під час Другої світової війни, ризикуючи життям, вони рятували своїх сусідів від нацистських розстрілів.

А що б ти міг/могла розповісти нащадкам про нинішні сусідські взаємини серед людей, які живуть на Луганщині? Склади невелику розповідь і запиши її на окремому аркуші.

Співпраця – спільна з іншою людиною діяльність із очікуванням вдалого результату

Прочитай вірш «Йонатанки» закарпатського поета Степана Жупанина. Згадай, коли ти несподівано ділився/ділилася чимось зі своїми однолітками, як вони це сприймали. Розкажи, що ти відчував/відчувала, коли доводилося отримувати несподівані подарунки від інших.

Ще скрипить снігами
Березневий ранок.
В клас приніс я друзям
Кошик йонатанок.
Зимували в сіні –
Пахнуть медоцвітом,

Ніби завітало
В школу тепле літо.
Смакували друзі,
Стали веселіші.
Яблука зимові
У гурті смачніші.

Прочитай бірманську казку «Корови нарізно – тигру радість». Подумай: чому тигру вдалося розсварити корів? Пофантазуй, що може статися, якщо раптом розсваряться між собою пальці на твоїй руці; речі, які ти носиш; різні клавіші в музичному інструменті тощо. У чому цінність і переваги єдності та співпраці?

У давні часи неподалік від лісу паслася череда корів. Трималися вони завжди разом, жодна від стада не відходила. А в лісі жив тигр, і був він дуже хитрий і підступний. Давно вже хотілося йому роздерти якусь корову. Але стадо було наче кам'яна скеля – спробуй тут потягти хоч одну! Тоді тигр вирішив якось роз'єднати стадо, посварити корів. Ось одного разу підібрався він до однієї корови і став їй нашіптувати: «Слухай, круторога, а знаєш, що он та, із загнутими рогами і запалими боками, надумала заколоти тебе?» Потім він підповз до іншої корови: «Гей, довгохвоста! Ти, я бачу, пасешся, ніби й нічого не сталося. Або не бачиш, як пнеться ота корова з прямими рогами. Та вона ударити тебе збирається!» Повірили корови хитрому тигрові і почали підозріло вдивлятися одна в одну і скоро пересварилися через якусь дрібницю. Вони вже не трималися всі разом, як раніше, – нарізно траву щипають, нарізно на водопій ідуть. І тепер тигру легко було роздерти їх усіх одну за одною. Так і з'їв усе стадо. З тих пір люди і кажуть: «Корови нарізно – тигру радість».

Прочитай текст, проведи обговорення й занотуй його результати.

Жити, не спілкуючись з іншими людьми, ми не можемо. Щодня вдома, у школі, у транспорті та навіть біля твого будинку ми розмовляємо і взаємодіємо з іншими людьми – твоїми рідними, друзями, сусідами. Але чому іноді виникають непорозуміння, недотримання обіцянок, чвари та образи? Вся справа в тому, що нам легко співпрацювати

та порозумітися з однодумцями (людьми, які мають такі самі погляди). І набагато важче – з людиною, яка має відмінну від нашої думку. Погодись, навіть сам/сама із собою в думках сперечаєшся, робиш вибір щодня. Що ж говорити про спілкування з іншими людьми! Добра новина – можна і потрібно вчитися досягати порозуміння та співпраці. Поглянь на малюнок. Цифри, зображені на перетині кіл, показують, що утвориться в результаті поєднання двох понять. Сектор 1: Єдність + Співпраця = Втілення найкращих спільних ідей у життя! Сектор 2: Єдність + Порозуміння = Згуртованість, злагода, толерантне ставлення і врахування думки кожного! Сектор 3: Співпраця + Порозуміння = Продуктивне спілкування, погодженість у діях, досягнення чудових результатів! Як ти гадаєш, що може утворитися в секторі 4? Обговори свої міркування з однокласником/однокласницею, сформулюйте вашу спільну думку й запиши її нижче. Щойно, навіть не помічаючи цього, ти співпрацював/співпрацювала з іншою людиною. І, напевне, намагався/намагалася її зрозуміти, тобто застосовував/застосовувала навичку порозуміння. Якщо ви дійшли спільного висновку, тоді ваша взаємодія закінчилася єдністю. Тож кожного дня, виконуючи спільні завдання або працюючи в групах, ти маєш можливість практикуватися співпрацювати, взаємодіяти, досягати порозуміння й відчувати єдність зі своїми однокласниками та однокласницями. Однак не забувай, що, працюючи в команді, ви маєте не тільки спільну мету, а й спільну відповідальність за досягнення результату. Тому варто домовитися про певні правила роботи й дотримуватися їх, поважати одне одного й дослухатися до всіх думок, розподіляти завдання та об'єднувати зусилля.

Подумай, як можна покращити життя у твоєму будинку, у школі, у твоєму місті. Уяви, що ти міг/могла би потрапити до мера твого міста, що б ти запропонував/запропону-вала зробити? А які ідеї в тебе є щодо того, як зробити шкільне життя цікавішим? Адже для цього не обов'язково мати купу грошей! Вартість твоєї ініціативи може складатися лише з бажання і часу кожного/кожної її учасника/учасниці. Занотуй свої ідеї нижче, щоб не забути, й берися до їхнього втілення в життя!

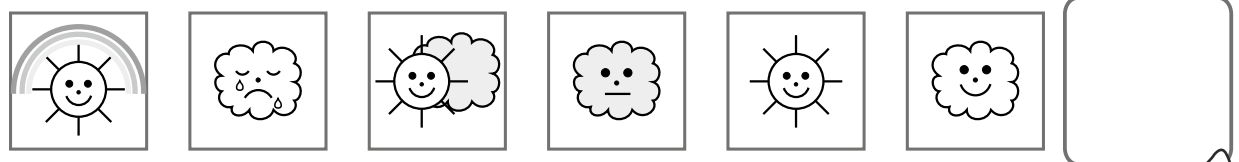

«МИ» І «ВОНИ»: КОНСТРУКТИВНЕ СПІЛКУВАННЯ, ДРУЖБА Й СПІВПРАЦЯ

Прочитай казку Наталії Абрамцевої «Втрата» та спробуй уявити себе на місці однієї з гвоздик. Як би ти вчинив/вчинила на місці квітів, дізнавшись, що бачиш у дзеркалі лише своє відображення? Як ти думаєш, чи має значення колір волосся, очей, шкіри для дружби й співпраці людей?

Поряд із дзеркалом бабуся поставила вазу. Квіти побачили своє відображення в дзеркалі: дві гвоздики білі, дві рожеві й одна червона. Раніше вони не бачили дзеркал і не знали, що таке віддзеркалення. «Нас чекають прекрасні квіти», – сказала червона гвоздика. «Чарівні, чарівні», – додали гвоздики рожеві та білі. Квіти хвалили себе й не знали про це. Вони граціозно поклонилися. Ті, інші квіти теж поклонилися. «Запитаємо їх про що-небудь!» – вирішили гвоздики. Про що було питання? Неважливо. Але відповіді вони не почули. І тоді, і згодом. Невже ті, інші, не хочуть дружити?..

Дзеркало вирішило розкрити таємницю. Подзвонюючи, воно сказало, що це не інші гвоздики, а віддзеркалення. «Це ви! Прекрасні, чарівні, чудові квіти – ви!» Дзеркало не сумнівалося в тому, що гвоздики задоволені, але вони чомусь засумували й затихли. А потім червона гвоздика боязко запитала: «Ви впевнені, що тих квітів і справді зовсім немає?» – «Звичайно», – тихо задзвеніло дзеркало. «Шкода, сумно...» – сказали квіти. Дзеркало здивувалося: «Чому ж не пишаються, не радіють прекрасні квіти? Адже вони, виявляється, найгарніші». А гвоздики не думали про це й зовсім не раділи. Вони втратили друзів: гвоздику червону, дві гвоздики білі та дві рожеві...

Подумай і дай відповіді на запитання. 1. Що ти любиш найбільше? 2. Про що ти мрієш? 3. Чого б хотів/хотіла побажати всім своїм однокласникам та однокласницям? Напиши свої відповіді на запитання в першому стовпчику. Підійди до однокласника чи однокласниці, з якими ти найменше спілкуєшся. Запиши їхні відповіді на ці ж питання в другій і третій колонках. Порівняй записи в стовпчиках. Розкажи, чи є щось спільне у ваших відповідях. Що тобі найбільше сподобалося у відповідях твоїх однокласників і однокласниць?

Я	ОДНОКЛАСНИК	ОДНОКЛАСНИЦЯ
1. _____ _____	1. _____ _____	1. _____ _____
2. _____ _____	2. _____ _____	2. _____ _____
3. _____ _____	3. _____ _____	3. _____ _____

Розшифруй (див. шифр на стор. 118) два грузинських прислів'я та поясни, як ти їх розумієш.

△↔□▭/★   ∩□∩∩□⊗★□   □□   △↔□▭/▭, ★   ⊕⊕□⊗ -
 □□   △□∩.

⊕□□♥⊗▭∩   □⊕△⊗□   ⊕   ∩△⊙△ -   □   ⊕   □/⊗▭
 ⊕□□♥⊗▭∩   ∩/★∩□▭⊗.

Прочитай інструкцію до вправи «Салат із секретом, або Особистості зі смаком». Виконай її разом із однокласниками та однокласницями. Після презентації результату поміркуй і спробуй дати відповіді на такі запитання. Як поєднати різні характери й отримати гарний результат? Що стало запорукою успіху вашого рецепту? Чи збережеться смак, цікавість рецепту, якщо прибрати хоча б один інгредієнт? Чи всього вистачало у вашому салаті, що хотілося б додати? Як ти думаєш, чим гарна різноманітність? Чи вдалося тобі побачити себе «збоку»? Чи хтось поміняв свій овоч/фрукт на інший після обговорення в групі? Якщо так, чому? Чи легко вам було співпрацювати в групі? Що допомагало, а що заважало вашій співпраці?

Є думка, що людині набагато легше знаходити мову зі схожою на неї навіть зовнішньо людиною. Наразі ми пропонуємо тобі побачити переваги різних однокласників.

1. Припустімо, що різні овочі, фрукти та спеції говорять про різні риси характеру. Подумай, який овоч, спеція або фрукт/ягода більше нагадує твій характер. Якщо необхідно, додай до переліку свій варіант тлумачення або інший фрукт/овоч чи спецію, яка тобі найбільш пасує, та стисло опиши риси свого характеру.

- Буряк – червоний, сором'язливий і не завжди знає свою цінність для інших.
- Груша – доброзичлива, м'яка і затишна людина.
- Картопля вміє підлаштуватися (чи то бути картоплею-фрі, чи «в кожушку», чи пюре) і почуватися добре в будь-якій компанії.
- Квасоля має твердість у поглядах і принципах, обстоює свою точку зору.
- Ківі – корисний і багато знає, до нього біжать за порадою, але його не завжди легко знайти, полюбляє побути на самоті.
- Олія готова вислухати кожного і намагається пом'якшити різні неприємні ситуації. Вона буває різна: кукурудзяна, оливкова, соняшникова тощо, але завжди в гуморі, адже її дитинство пройшло під яскравим сонцем.
- Помідор – веселун, іноді здається легковажним, але вміє розрядити будь-яку напружену ситуацію.
- Сіль – не дуже помітна ззовні людина, але без неї не відбувається жодна подія в класі, бо може запропонувати гарну ідею чи впоратися з будь-яким завданням.
- Суничка полюбляє красу навколо, тому часто намагається прикрасити світ будь-яким способом: від пенала до зробленої презентації для уроку.

- Цибуля асоціюється з людиною, яка близько бере все до серця і може легко заплакати навіть через чужий біль.
- _____

2. Намалюй на окремому аркуші той фрукт/ягоду, овоч чи спецію, що може розповісти про твою вдачу.
3. За допомогою жеребкування об'єднайся з однокласниками та однокласницями в групи по 5–6 осіб і розкажіть одне одному про ті овочі/фрукти/спеції, які ви обрали, й чому вони відповідають вашим рисам характеру. Після обговорення учасники за бажанням можуть поміняти обраний овоч чи фрукт на той, що більш яскраво відображає характер цієї людини.
4. Приготуйте разом незвичайний овочевий чи фруктовий «салат з особистостей» і представте його назву та рецепт перед класом. Використовувати потрібно всі овочі/фрукти/ягоди/спеції, наявні у вашій групі. Готуючи ваш салат, пам'ятайте про вдалі комбінації: потрібно, щоб він був не тільки унікальним, а й смачним у реальному житті.
5. Після презентації ваших смачних «салатів» проведіть обговорення і дай відповіді на запитання, що містяться в завданні.

Прочитай українську казку «Журавель та чапля» в переказі Олени Пчілки або подивись мультфільм. Подумай: чи вміли журавель і чапля спілкуватися? Чому в них нічого не вийшло?

Був собі Журавель, і подумав він оженитися. «Кого ж би то взяти? Візьму Чаплю! – думає Журавель. – Вона мені по мислі! Якраз для мене!» От приходить до Чаплі та й каже:

– От я хочу тебе сватати, чи підеш за мене?

Подумала Чапля та й каже:

– Ні, щось я не маю охоти за тебе йти!

– Ну, як не маєш, то не маєш, Бог з тобою! – каже Журавель і пішов собі.

Але згодом роздумалася Чапля, приходить до Журавля та й каже:

– Знаєш що? Я вже роздумалася і вже хочу йти за тебе!

– А! – каже Журавель. – Ти роздумалась, і я тепер «роздумався», не хочу вже тебе брати!

– Ну, не хочеш, то й цур тобі! – каже Чапля, пішла така розгнівана.

Тим часом Журавель, як почав знов думати, розміркувався, йде знов до Чаплі.

– Вибачай, – каже, – що я тоді так тобі відказав. Тепер я надумався і хочу таки тебе брати!

– А! – каже Чапля. – Ти надумався, і я «надумалась», що мені за тебе не йти! Як то можна: я, молода, сама до тебе приходила, а ти мені так прикро відказав! Та щоб я після всього пішла за тебе? Ніколи у світі! Іди з очей!

Пішов Журавель. А Чапля як почала думати та й стала жалкувати: «Що се я, дурна, зробила! Нащо я Журавлеві відказала? Ну, чи добре ж отак самотою жити? Без господаря в хаті? Він же приходив, перепрошував. Піду скажу йому, що вже згоджуюсь!»

Пішла Чапля: здибалася мовби несподівано з Журавлем та й каже йому, що от так і так.

Куди там! Журавель уже й не думає її брати.

– Що ж се, – каже, – таке: ти мені вже двічі гарбуза дала, та щоб я знов тебе сватав? Не хочу!

– Ну, не хочеш, то нехай же ти згинеш! – каже чапля. – Вже ж тепер і не думай, і слова мені не кажи ніколи про своє сватання! Нехай тобі біс!

А Журавель таке знов почав думати: «Отже, таки оженися, що ж таки бурлакувати – без вірної дружини та без господиньки в хаті – недобре! Піду до Чаплі, перепрошу її гарненько, може, піде!»

Пішов, але Чапля таки затялась, не хоче.

– Бачиш, – каже, – таки ти прийшов до мене! Отже ж, тепер я не хочу, нізащо не піду!

І так вони все ходять та ходять, а побратися ніяк не можуть: коли одне «надумається», то друге «роздумається», та й нема згоди. От так і ходять до цієї пори!

Напиши діалог Чаплі та Журавля так, щоб вони почули одне одного й закінчення в казці було щасливим.

Прочитай вірш і ти дізнаєшся, скільки цікавого можна робити разом із другом/подругою. Розкажи: а що ти робиш разом із друзями/подругами?

Як добре з друзями дружити! –
Без них на світі не прожити!
Із другом можна малювати,
І в різні ігри ще пограти,
І їсти, й пити, й танцювати,

А можна просто помовчати.
Друг зрозуміти тебе може,
А якщо важко – допоможе.
Як добре з друзями дружити! –
Без них на світі не прожити!

У чому важливо погоджуватися з другом/подругою? Чи бувають випадки, коли важливо не погодитися? Наведи приклади, як можна не погодитися, не образивши при цьому свого/свою друга/подругу.

Згадай ситуації, де справжній/справжня друг/подруга виявив/виявила би:

співчуття, емпатію _____
турботу, допомогу _____
чуйність, підтримку _____

Які якості допомагають людям помиритися, а які заважають? З'єднай стрілками.

ГУМОР,
ДОБРОЗИЧЛИВІСТЬ

НЕВМІННЯ
ЧУТИ ІНШОГО

ГОРДІСТЬ

ДОПОМАГАЄ
ПРИМИРЕННЮ

НЕДОВІРА

ДОВІРА

ЗАВАЖАЄ
ПРИМИРЕННЮ

ОБРАЗА

ЕГОЇЗМ

ТЕРПІННЯ

Подумай, у яких ситуаціях гордість і гумор можуть допомогти примиренню, а в яких – завадити. А які ще якості або дії можуть привести як до примирення, так і до продовження сварки? Напиши їх.

Зашифруй моїм шифром прислів'я про дружбу, яке тобі подобається, і дай його розшифрувати сусіду по парті. Обговоріть, чому ви вибрали саме ці прислів'я.

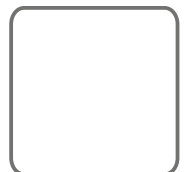
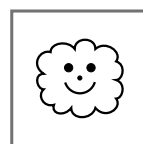
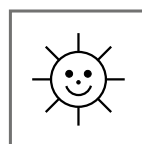
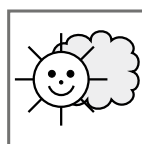
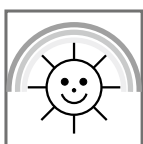

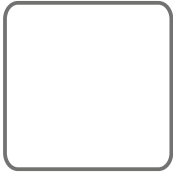

Слово «любов» можна відтворити у вигляді сердечка. Спробуй також за допомогою малюнка зашифрувати слово «дружба». Напиши своє ім'я та ім'я свого/своєї найкращого/найкращої друга/подруги, а між ними намалюй придуманий тобою символ дружби. Обміняйся зошитами з однокласником/однокласницею. Порівняй малюнки. Який вияв дружби найбільше цінують твої однолітки?

ЩО ТАКЕ НАСИЛЬСТВО? ЯК ЙОМУ ПРОТИДІЯТИ? ЛЮДСЬКА Й ОСОБИСТА ГІДНІСТЬ

Гідність – цінність
всього людини; ставлення
людини до самої себе
і ставлення до неї з боку
суспільства

Насильство – це
застосування сили або
психологічного тиску
до слабких або тих, хто не може
чинити опір

Людську гідність має будь-яка людська істота – і немовля, яке ще нічого нічого не зробило, і найбільший злочинець. Людську гідність слід відрізнити від особистої гідності, яка є поняттям, близьким честі, – таку гідність треба заробити. Особиста гідність росте, коли людина поводить себе благородно та порядно, і можна її втратити, якщо вчинимо підло. Для прав людини важливим є перше поняття – людська гідність, і як наслідок її існування – перелік свобод і прав. Наші права і свободи – це наш щит, що прикриває нас, нашу людську гідність від зазіхань з боку держави. Права людини не можуть дати нам гарантії, що нас будуть любити і пестити, не гарантують ні щастя в житті, ні навіть справедливості або хоча б мінімального добробуту – вони лише захищають нас від негуманного ставлення, приниження і зазіхань на нашу гідність, і то лише з боку одного, але найсильнішого порушника, тобто державної влади, яка може застосовувати різні засоби тиску і примусу.

(За Мареком Новіцьким)

Головним законом нашої держави є Конституція України. Згідно з нашою Конституцією утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави. У статті 3 цього документа людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Також про людську та особисту гідність йде мова в інших статтях Конституції, а саме:

Стаття 21. Усі люди є вільні і рівні у своїй гідності та правах. Права і свободи людини є невідчужуваними та непорушними.

Стаття 23. Кожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, у якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості.

Стаття 24. Громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками.

Стаття 28. Кожен має право на повагу до його гідності. Ніхто не може бути підданий катуванню, жорстокому, нелюдському або такому, що принижує його гідність, поводженню чи покаранню.

Про захист людської та особистої гідності є спеціальні статті в іншому важливому документі держави – Цивільному кодексі України, який регулює відносини між громадянами країни:

Стаття 297. Право на повагу до гідності та честі.

1. Кожен має право на повагу до його гідності та честі.

2. Гідність та честь фізичної особи є недоторканими.

3. Фізична особа має право звернутися до суду з позовом про захист її гідності та честі.

Стаття 23. Відшкодування моральної шкоди.

1. Особа має право на відшкодування моральної шкоди, завданої внаслідок порушення її прав.

2. Моральна шкода полягає: 1) у фізичному болю та стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з каліцтвом або іншим ушкодженням здоров'я; 2) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку з протиправною поведінкою щодо неї самої, членів її сім'ї чи близьких родичів; 3) у душевних стражданнях, яких фізична особа зазнала у зв'язку із знищенням чи пошкодженням її майна; 4) у приниженні честі та гідності фізичної особи, а також ділової репутації фізичної або юридичної особи. (...)

Булінг (англ. *bully* – задиратися, залякувати) означає різновид насильства: залякування, фізичний або психологічний терор, спрямований на те, щоб викликати в іншого страх і таким чином підпорядкувати його собі.

Цькування – агресивне переслідування одного з членів колективу з боку інших членів колективу або його частини. Виявляється в бойкоті, дошкулянні, кепкуванні, дезінформації, доносах, завданні шкоди здоров'ю, дрібних крадіжках або псуванні особистих речей, приниженні особистої гідності.

Мобінг (з англ. *mob* – натовп) – форма психологічного насилля у вигляді цькування людини в колективі, щоб її «вичавити» звідти.

Хейзинг (з англ. *hazing*) – ритуалізоване жорстоке або принизливе поводження при вступі до певної групи та подальша підтримка ієрархії в цій групі.

Прочитай перелік. Якщо щось із цього переліку відбулося або відбувається зараз у твоєму житті, значить, ти став/стала жертвою насилля з боку твоїх однолітків, старших школярів або дорослих. Про це не можна мовчати. Обов'язково розкажи про це вчителю/вчительці або соціальному(-ій) працівнику(-ці). Також ти можеш зателефонувати на безкоштовну національну дитячу «гарячу лінію» – 0-800-500-225.

- З тебе коли-небудь глузували, тебе дражнили, обзивали чи цькували у твоєму шкільному колективі, принижували твою особисту гідність.
- Тебе ігнорували, не запрошували до гри, у спортивну команду, працювати в групі чи робити спільний проект.
- Тебе ображали чи ставилися до тебе упереджено через твою стать, колір шкіри, акцент, релігійні переконання або культурну належність.
- З тебе знущалися через окуляри, брекети, слуховий апарат або через одяг, твій зріст, статуру, розміри чи форму тіла тощо.
- Тобі казали, що ти погана, невдячна, недобра, ні на що не здатна дитина.

- На тебе тиснули друзі чи хтось із дорослих, пропонуючи зробити щось, чого ти не хотів/хотіла, а потім ти шкодував/шкодувала і відчував/відчувала сором.
- Хтось коли-небудь повівся з тобою жорстоко чи підло, а ти не зміг/змогла чи побоявся/побоялася сказати про це.

Прочитай ситуації та разом із сусідом/сусідкою по парті спробуйте відповісти на запитання. Обговоріть ваші відповіді в четвірках, вісімках і всі разом.

Ситуація 1. Оксана з 4-Б пішла в туалет. Там дві дівчинки з 9-А класу почали вимагати в неї гроші. Оксана сказала, що грошей у неї немає. Тоді вони взялися штовхати її. З того часу, як тільки вони бачать Оксану, кепкують над нею.

Питання до ситуації 1. Що ви зробили б, якби були Оксаною? До яких наслідків може призвести ця ситуація? Що це, дівчата просто дражнять чи знущаються?

Ситуація 2. Хлопчаки з 4-А дуже дружні. Всі вони мають прізвиська, але переважно необразливі.

Питання до ситуації 2. Які прізвиська мають хлопці вашого класу? Чи завжди вони необразливі? Чи можуть прізвиська завдавати болю? Що б ви зробили, якби хтось дав вам образливе прізвисько? Яких прізвиськ не має бути?

Ситуація 3. Фанг приїхав із Китаю – він єдиний хлопчик азіатського походження в класі. Батько радить йому ігнорувати неприємні висловлювання дітей на свою адресу. Нещодавно декілька хлопчиків почали кидати в нього камінці.

Питання до ситуації 3. Що ви відчували б, якби були Фангом? Чи звернулися б ви за допомогою у школі? Які можуть бути наслідки цієї ситуації?

Подумай, які види насилля, знущання ти найчастіше спостерігаєш серед своїх однолітків у школі або на вулиці. Запиши їх нижче. Об'єднайся в групу зі своїми однокласниками та однокласницями й обговоріть, з якими виявами насилля (булінгу, цькування тощо) ваші однолітки найчастіше зустрічаються. Поміркуйте разом, як цим виявам можна завадити.

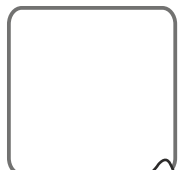
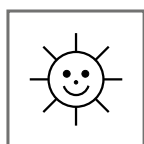
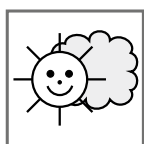
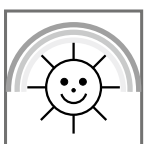

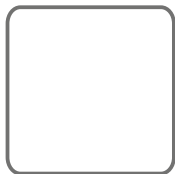

Спробуй створити територію без насилля в себе вдома, у дворі, у класі. Пофантазуй і намалюй на окремому аркуші якусь уявну турботливу істоту. У середині малюнка за допомогою символів познач поведінку, відносини (слова та дії), які ти хочеш бачити у своєму класі, а зовні – ті, які не хочеш. Обговоріть ваші малюнки з однокласниками/однокласницями.

ОСОБЛИВОСТІ ПРИРОДИ НАШОГО КРАЮ. НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ОХОРОНИ

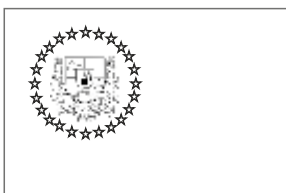
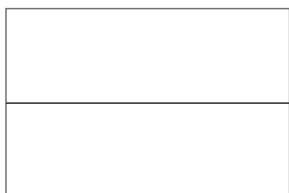
Прочитай уривок з вірша Вадима Вітвицького «Намалюю тебе, мій краю!». Про який куточок Луганщини йде мова в цих рядках? Де ще можна побачити таку картину природи? Розкажи про той куточок природи твого краю, який є для тебе найулюбленішим. Якщо хочеш – намалюй його на окремому аркуші.

Візьму я фарби, намалюю
Лисичу балку над Дінцем.
У небі сонця жовте коло,
Чи бачив краще ти за це?

А ось Дінця блакитна стрічка
І терикони вдалині.
Чи є у світі краща річка,
Ніж та, де вчився плавати ти?

Розглянь карту Луганської області. Розфарбуй різними кольорами райони області та підпиши назви міст. Покажи стрілкою, де саме ти живеш. Для зручності можеш також скористатися інтерактивною картою Луганської області за QR-кодом. Територія Луганщини належить до степової природної зони. Як ти розумієш слово «степ»? Розкажи про пейзаж своєї місцевості, не забудь згадати назви водойм, пагорбів, ярів тощо.

Прочитай текст і підкресли одним кольором знайомі, а іншим – незнайомі тобі географічні назви та терміни. За допомогою учителя/вчительки розбери зміст термінів і знайди на фізичній карті Луганської області підкреслені тобою назви.

Територія Луганської області простягається з півдня на північ більш як на 250 км і з заходу на схід на 190 км. Площа становить 26,7 тис. кв. км. За розмірами нашу область можна порівняти з деякими іноземними державами, наприклад, вона не менша, ніж Вірменія чи Бельгія. Область межує з Донецькою і Харківською областями України. Тут розташований найсхідніший кордон нашої країни з Російською Федерацією. Територія області поділяється Сіверським Дінцем на дві частини: меншу – правобережну і більшу – лівобережну. Правобережжя становить найвищу (367 м – Могила Мечетна) центральну частину Донецького кряжа. Найхарактернішою рисою рельєфу кряжа є чергування горбкуватих вододільних просторів із глибокими, крутосхилими річковими долинами і сухими балками. На північ кряж поступово знижується і до Сіверського Дінця обривається крутим уступом, утворюючи мальовничий високий правий берег річки. Лівобережжя області зайняте Старобільською рівниною. Уздовж лівого берега річки простягається порівняно неширока (16–18 км) терасова рівнина, покрита головним чином пісками, місцями складеними в дюни.

Територія Луганщини вкрита густою мережею річок. Басейн Сіверського Дінця приймає річки: ліворуч – Айдар, Борову, Деркул, Євсуг, Комишну, Красну, праворуч – Лугань з Білою й Ольхівкою, Луганчик тощо. Південь області зрошується Великою Кам'янкою, Кундючою, Кріпенькою, Міусом з Нагольною тощо. У посушливі роки деякі з них пересихають, перетворюючись у ланцюжки озер. Невеликі озера трапляються в долині Сіверського Дінця. А ще на Луганщині можна побачити справжні водоспади, наприклад Валентинівський і Примиканський біля Ровеньків, Макшеївський біля м. Кипучого Перевальського р-ну. Є також водоспади в Антрацитівському, Біловодському, Довжанському, Лутугинському і Сватівському р-нах, населених пунктах Хрустальненської міськради тощо. У річках нашого краю колись водилося безліч прісноводної риби, проте її запаси значно зменшилися. Наразі в області здійснюють зариблення водойм мальками білого амура, коропа, товстолоба та ін. риби. У Старобільську і Луганську є джерела лікувальних мінеральних вод.

У природному вигляді, та й то дуже зміненому, цілинна рослинність збереглася лише по схилах балок, річкових долин і в Стрілецькому заповідному степу (Міловський р-н). Найбагатша на ліси долина Сіверського Дінця. На решті території розкидані невеликі ліси байрачного типу. Інтерес становлять Кременський ліс, а також лісові насадження в районі с. Городища Біловодського р-ну. Ще сто років тому тваринний світ був значно багатший і різноманітніший. По різнотравно-типчачово-ковилових степах блукали табуни диких коней і антилоп. Тепер їх нема. Рідкими стали типові представники степів – дрофи і стрепети, а байбаки залишилися тільки в Стрілецькому степу. Тепер тут найчисленнішими тваринами є ті, які пристосувалися до життя на відкритих, дуже розораних степових просторах в умовах сухого спекотного літа й малосніжної зими: зайці-русаки, землерийки, їжаки вухаті і звичайні, мишоподібні гризуни, тушканчики, ховрашки та ін. З хижаків трапляються вовк, єнотоподібний собака, куниця лісова та кам'яна, лисиця, тхір та ін. У лісових масивах живуть білки, косулі, олені та лосі. З птахів найпоширеніші дрізд, жайворонок, іволга, кібець, мухоловка, перепел, сіра куріпка, яструб та ін.

Розгадай філворд «Річки Луганщини». Виділи назви різними кольорами та спробуй віднайти довжину кожної з річок. Розкажи про свої враження від споглядання водойми.

Л	У	Г	Д	Й	А	Е	П	Б	Щ
У	Б	А	А	Р	Д	Е	Р	І	В
Н	Ь	Н	Л	Ь	Х	І	К	Л	А
С	І	В	О	Ь	К	В	У	И	Я
С	Р	Е	Е	Ц	А	Г	Л	В	С
Ь	Д	О	Н	М	І	У	Т	Є	У
К	И	Й	А	Г	К	С	Б	О	Г
А	Н	С	Н	А	У	Н	О	Р	Я
К	Р	А	Ш	А	Й	Д	В	А	Б
К	О	М	И	Ч	Ю	Р	О	А	Ж

Напиши, яких представників рослинного й тваринного світу твого регіону ти знаєш.

РОСЛИННИЙ СВІТ

ТВАРИННИЙ СВІТ

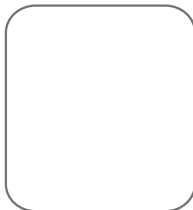

Прочитай загадки Лесі Вознюк і з'єднай стрілочками з малюнком-відгадкою. Домалюй у рамочках ілюстрації, яких не вистачає. Пригадай, що ти вже знаєш про ці рослини.

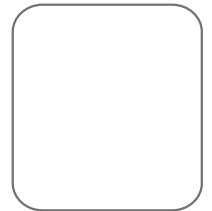
Не оса, а жало має, не вогонь, а обпікає.
Коли йдете в ліс гуляти, обмініть її, малята.

Квітень жовту фарбу взяв, моріжок розмалював,
Із-під пензлика розквітли, наче сонце, диво-квіти.

Що за диво-дивина в житі квітка є одна?
Палає, мов ліхтарик, червоний кептарик.

Він беззубий, а кусає, він безрукий, а хапає,
Ще й причепиться міцненько до штанців і до сукенки.

Прочитай вірш Галини Малик «Зламана гілка» та подумай, які небезпеки підстерігають живу й неживу природу, що нас оточує. Як ти її можеш захистити?

Зламав Івасик гілку із берези
І кинув геть, коли награвся нею.
Веселий він побіг собі додому.
Вона ж лежить на глинищі рудому.
В самотині зітхає гілка тяжко:

Уже на ній не сяде більше пташка.
Вже вітерець її не захитає,
«Хитати ще?» – її не запитає.
В її прожилках не бродити соку,
Не гріти мрію ніжну і високу!
Івась у ліжку спить спокійно, тихо.
Невже не знає він, що скоїв лихо?
Природа рідна – наша втіха,
То хай не знає вона лиха!
Ми всі господарі природи,
Тож збережімо її вроду!

Роздивись малюнки та придумай до них загадки або ребуси. Подумай, у яких регіонах Луганщини вони мешкають. Якщо ти зустрівся/зустрічалася з цими тваринами – розкажи про свій досвід. Пам'ятай, що деякі види цих тварин охороняються державою.

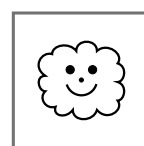
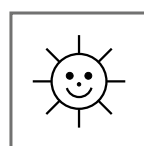
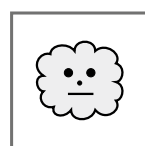
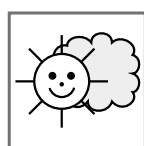
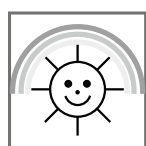
Подумай, що сприяє збереженню рослинного і тваринного світу. Познач варіанти відповідей, які, на твою думку, є правильними.

☐ Використання добрив, отрутохімікатів.	☐ Лісовідновлення і розведення тварин.
☐ Вирубування лісів.	☐ Надмірний збір лікарських рослин.
☐ Встановлення на трубах заводів очисних фільтрів.	☐ Полювання на звірів і птахів.
☐ Дотримання законів про охорону природи громадянами.	☐ Скидання сміття у воду.
	☐ Сортування і переробка сміття.
	☐ Створення заповідників.
	☐ Червона книга.

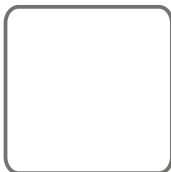
Розшифруй анаграми, у яких «заховалися» різні професії. Які з цих професій допомагають охороняти природу? Підкресли та розкажи про одну з них.

НОАГРОМ А _____	ДУВА́НИРЕСИРКЛЬ Д _____	ОКМРЯ́ М _____
ХЕО́АРЛОГ А _____	ОГКО́ЕЛ Е _____	КА́РЕРУП П _____
ЮТБА́НК Б _____	РЕ́ГЕ Є _____	ВНПРІ́КАЦІ ООРКЗПА́У П _____ З _____
ЕРИНА́ТЕВР В _____	ІКОТÉЗОХН З _____	ДІВСІ́КАН С _____
А́ЗОВДОЛ В _____	ЛНІ́ІСК Л _____	ПО́ГАФТОР Т _____

ЩО ТАКЕ ЧЕРВОНА КНИГА?

Придумай визначення.

Екологія – це

Ландшафт – це

Людино, схаменись мерщій!
Вік на землі недовгий твій.
Окрім, що ми були людьми,
Чим ще себе прославим ми?
Убитим птахом на зорі
Чи лісом, що до пня згорів?
Чи сміттєзвалищем в гаю,
Що затхлість видиха свою?
Рікою з мертвою плотвою
Чи степом із пожухлою травою?

Людино, схаменись мерщій!
Ти у природи у боргу.
І славен вік хай буде твій
Буянням квітів на лугу,
І співом голосним пташини,
І нивою з колоссям житнім,
Й червоним кетягом калини,
Й волошки поглядом блакитним,
І свіжістю трави в росі,
І тихим шелестом лісів...

(Д. Кононенко)

Прочитай текст та постарайся дати відповіді на запитання після нього. Читаючи текст, познач олівцем на полях: позначкою «v» – інформацію, яка вже тобі відома; знаком «+» – нову інформацію; знаком «?» – інформацію, яка незрозуміла; знаком «!» – інформацію, яка тебе зацікавила. Після того як розбереш із дорослими незрозумілі місця, спробуй відповісти на питання: для чого потрібна Червона книга? Скільки часу знадобилося фахівцям МСОП, щоб розробити перший варіант Червоної книги? Чому цю книгу декілька разів перевидавали? Що символізують різні кольори сторінок Червоної книги?

Людство не завжди замислювалося над тим, що рослинний і тваринний світ хоча й поповнюється, проте не є невичерпним. Одні рослини й тварини використовуються як їжа, інші – у господарстві, треті – бездумно знищуються людиною задля забави або зникають унаслідок зміни ландшафту чи погіршення екологічної ситуації на планеті. Безрозсудне господарювання й руйнівне використання природних ресурсів призвели до того, що деякі види рослин і тварин зникли з лиця землі, а інші опинилися на межі вимирання.

У 1948 р. в невеликому французькому містечку Фонтенбло було засновано Міжнародну спілку охорони природи й природних ресурсів (МСОП), яка має координувати роботу державних, наукових і громадських організацій більшості країн світу з охорони живої природи. У числі перших її рішень було створення в 1949 р. постійної Комісії з виживання видів (Species Survival Commission), або Комісії з рідкісних видів. Основною метою Комісії було складання світового списку (кадастру) тварин, яким з тих або інших причин загрожує зникнення. Цей список почали називати Червоною книгою (Red Data Book), оскільки червоний колір символізує сигнал небезпеки.

Перше видання Червоної книги МСОП вийшло у світ у 1963 р. у двох томах і розсилалось тільки відомим державним діячам і вченим. Спочатку в цю книгу було занесено 211 видів і підвидів ссавців та 312 видів і підвидів птахів. Три томи другого видання книги вийшли в 1966–1971 рр. Червона книга мала вигляд товстого перекидного календаря, будь-яка сторінка могла бути замінена новою. Однак у ній з'явилися сторінки, що мають різний колір. На червоних сторінках подаються відомості про види, які перебувають під загрозою зникнення. Дані про види, чисельність яких скорочується, друкуються на жовтих аркушах. Відомості про них становлять особливу Янтарну книгу. Рідкісні види занесені на білі сторінки. Чорні сторінки – для зниклих видів. А ось інформацію про врятовані види почали друкувати на аркушах зеленого кольору.

Червону книгу називають книгою сорому і водночас книгою совісті людей. Сорому тих, хто бездумно знищує природу, забуваючи, що без рослинного і тваринного світу загине життя на планеті. Книга совісті тих, хто, не шкодуючи зусиль і коштів, намагається зберегти чарівний світ природи.

Згідно з виданням Червоного списку МСОП 2000 р., на планеті за останні 500 років вимерло 766 видів, хоча вже у виданні 2006 р. такими зазначалися 784 види, тобто за 6 років людство втратило 18 представників флори і фауни, а відновило лише 13. Робота над Червоною книгою МСОП продовжується. Цей документ має постійно доповнюватися й оновлюватися, оскільки умови проживання рослин і тварин постійно змінюються і дедалі нові й нові види можуть опинитися на межі вимирання.

Прочитай вірш «Червона книга» Б. Дубровіна в перекладі Д. Кононенка і поміркуй вголос: чому автор пропонує внести до Червоної книги людину?

Охороняються Червоною книгою
Багато рідкісних тварин і птахів,
Щоб вижив простір багатолікий
Заради світлих майбутніх днів.
Щоб пустелі нагрязнути не посміли,
Щоб душі наші не почали пустіти,
Охороняються звірі, охороняються змії,
Охороняються навіть польові квіти!
Ми ліси і поля ображаємо,
Від образ наших річкам болить.

А собі вибачаємо й вибачаємо,
Та майбутнє нам не вибачить!
Берегти нам треба надійно,
Захищати в людей на виду
Чистоту наших помислів рвійних,
Безкорисливість і доброту.
Я прошу вас, облиште всі чвари й інтриги
Й, щоб життя не залишило нас,
Запишіть до Червоної книги
Ви Людину всіх націй і рас!

У 1976 р. було створено Червону книгу України. До неї було занесено 29 видів ссавців, 28 видів птахів, 4 види земноводних, 6 видів плазунів, 18 видів комах і 110 видів рослин. Сучасна Червона книга України – основний державний документ, що узагальнює матеріали про сучасний стан рідкісних рослин і тварин у країні. На її основі розробляються різні заходи, спрямовані на охорону, відновлення та раціональне використання флори та фауни країни. Червона книга України складається з двох томів. Перший – «Тваринний світ» – у виданні 1994 р. містить відомості про 382 види та підвиди тварин, а у виданні 2009 р. – вже 542! Другий том – «Рослинний світ» – у 1996 р. мав 541 вид рослин і грибів, а у 2009 р. вже 826! До списку тварин і рослин Луганської області, які занесені до Червоної книги України, входять 137 видів тварин і 117 видів рослин (зокрема 5 водоростей, 2 лишайники і 8 грибів). Серед них вважаються вразливими 51 вид тварин і 44 – рослин, рідкісними – відповідно 48 і 21, на межі зникнення – 28 видів тварин і 15 видів рослин. Веденням Червоної книги України займається спеціальний підрозділ в уряді нашої країни. Ознайомитися з нею можна на сайті: <http://redbook-ua.org/>

Червона книга не єдиний документ у нашій країні, який допомагає людям піклуватися про охорону природи. Окрім цього, ухвалені закони: «Про охорону навколишнього середовища» (1991 р.), «Про тваринний світ» (1993 р.), «Про захист рослин» (1998 р.), «Про рослинний світ» (1999 р.), «Про Червону книгу України» (2002 р.) та ін. У 1994 р. Україна затвердила міжнародну Конвенцію про біологічне різноманіття (1992 р.), а в 1996 р. – Бернську конвенцію про охорону дикої флори і фауни, а також їхніх природних місць існування в Європі (1979 р.).

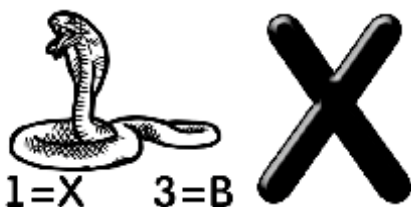

Спробуй знайти в Інтернеті назви тварин і рослин Луганської області, які занесені до Червоної книги України. Використовуючи ці назви, склади філворд і дай його розгадати комусь із однокласників/однокласниць. Нагадаю, що слова у філворді читаються в будь-якому напрямку, а «ламаються» – лише по горизонталі і вертикалі. Унизу стрілочкою вказано, як, наприклад, можна прочитати слово «полоз». «Зайві» клітинки можеш заповнити будь-якими літерами, щоб «заховати» назви тварин і рослин.

								з	о
								п	о
									л

Відгадай ребуси й ти дізнаєшся, які представники фауни вже зникли з нашого краю.

Розглянь малюнки деяких представників флори і фауни Луганщини, занесених до Червоної книги України. Пронумеруй малюнки відповідно до назв. Що ти знаєш про них? Чи бачив/бачила ти їх у природі? Знайди інформацію про те, у яких регіонах Луганщини вони зустрічаються.

1. Білуга.

2. Бразник «мертва голова».

3. Гадюка степова.

4. Горностай.

5. Жук-олень.

6. Мишівка степова.

7. Півонія тонколиста.

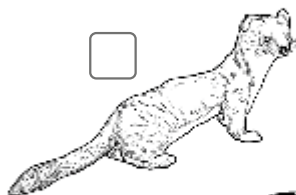
8. Скопа.

9. Тушкан великий.

10. Тхір степовий.

11. Ховрах крапчастий.

12. Шафран сітчастий.

Ендеміки – представники флори і фауни, поширені тільки на певній території. Їх ще часто називають «місцевими жителями» чи «аборигенами». Пошукай в Інтернеті, які ендеміки зустрічаються у твоєму регіоні. Підготуй розповідь про один із них.

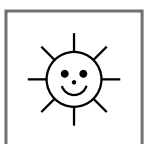
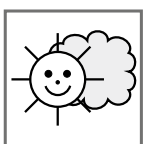
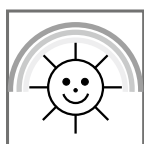
Релікти – це мандрівники в часі, довгожителі, які прийшли до нас із глибокої давнини, вижили в екологічних катастрофах. До наших часів збереглися рослини, які називають тисячолітніми, – це водяний горіх, хвощ великий тощо. 12 видів реліктових рослин збереглося на території Луганського природного заповідника. Серед них – горицвіт волзький, дельфіній Сергія, льонок крейдовий, півонія тонколиста та ін. У басейні Сіверського Дінця можна побачити реліктову ендемічну рослину волошку донецьку.

Екзоти – це іноземні рослини, завезені з різних куточків світу й адаптовані до наших умов. Серед них – гінго білоба (яка, до речі, також є реліктовою рослиною), софора японська, тис ягідний, туя західна тощо. На Луганщині ці рослини можна зустріти в Ботанічному заказнику Юницького, у садах і парках.

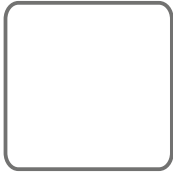

Намалюй на окремому аркуші яку-небудь ендемічну, екзотичну або реліктову рослину, яку ти зустрів/зустрічала на Луганщині.

ЗАПОВІДНИКИ Й ЗАКАЗНИКИ. ПАМ'ЯТКИ ПРИРОДИ

Заповідник – заповідна природна територія (тобто та, що перебуває під особливою охороною), де оберігаються рідкісні й цінні рослини, тварини, унікальні ділянки природи, культурні цінності; проводяться комплексні наукові дослідження

Прочитай визначення, які переплуталися між собою. Подумай і спробуй правильно з'єднати стрілочками охоронні об'єкти з їхніми характеристиками.

Заказник

окремі унікальні природні об'єкти (дерева, парки, джерела), що мають наукове, пізнавальне, історичне, культурно-естетичне значення

Пам'ятка природи

велика природна територія, на якій поєднано охорону природи та відпочинок людей

Заповідні урочища

територія, на якій на відкритому ґрунті культивуються різні види рослин, часто рідкісних і екзотичних, поряд з якими створюються красиві декоративні споруди, скульптури, водойми тощо

Дендрологічний парк

ділянка під охороною, яка виділяється серед навколишньої місцевості природними ознаками (ліс серед поля, луки, болото серед лісу) й має важливе наукове, природоохоронне й естетичне значення

Національний парк

територія, що виділена для збереження окремого природного комплексу або одного з його компонентів (тільки рослин, тільки тварин або окремих їхніх видів тощо)

- Природно-заповідний фонд Луганської області становить 138 територій, які розташовані на площі понад 72 тис. га. Він представлений заповідними територіями різних категорій, що створені для охорони рідкісних, унікальних та мальовничих територій і ландшафтів, популяцій рослин і тварин, водних джерел.

- Станом на 2014 р. до складу природно-заповідного фонду Луганської області входили: Луганський природний заповідник, у якому виділяються 4 природоохоронні території – Станично-Луганський заповідник, Провальський степ, Стрільцівський степ, Трьохізбенський степ загальною площею 5403 га; один регіональний ландшафтний парк; 45 заказників; 18 заповідних урочищ; 61 пам'ятка природи; 7 парків – пам'яток садово-паркового мистецтва.

- У 2019 р. був відновлений Сіверсько-Донецький національний природний парк – природоохоронна зона на території Кремінського району Луганської області.

Прочитай і постарайся нанести на карту (стор. 20) приблизне місце розташування об'єктів Сіверсько-Донецького національного природного парку та Луганського природного заповідника.

Кремінський лісовий масив розташований у північно-західній частині Луганської області. Крім лісів, на території масиву є луки, болота і степи. Площа Кремінського лісу в цілому становить близько 35,4 тис. га. Тут ростуть 152 види рослин, серед яких є рідкісні, реліктові, ендемічні. Деякі з них занесені до Червоної книги України, Європейського червоного списку та ін. Також тут зустрічається 160 видів птахів, зокрема й червонокнижні – змієїд, журавель сірий, канюк степовий, лунь степовий, могильник, орлан-білохвіст, пугач, яструб коротконогий (тювик європейський), 24 види ссавців, серед яких також є види, що перебувають на межі зникнення – видра річкова, горностай, вухань бурий, нетопир лісовий, норка європейська, тхір степовий та ін.

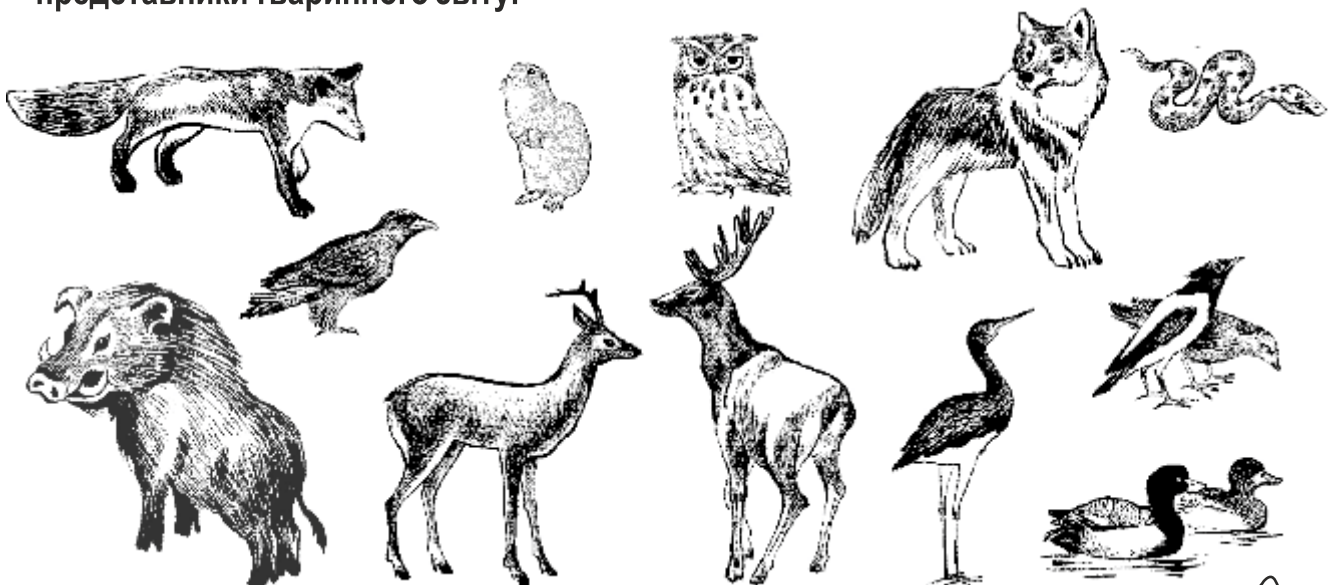
Луганський природний заповідник розташований на територіях Довжанського, Міловського, Новоайдарського, Слов'яносербського і Станично-Луганського р-нів. Філіали заповідника репрезентують усі основні типи ландшафтів, рослинності, місцевої фауни. Тут зустрічається понад 3000 видів тварин і понад 1100 видів рослин, з яких 170 видів включено до Червоної книги України. Цікаво, що метою створення заповідника в 1923 р. було збереження сурка степового (бабака або байбака) як мисливського виду, який у той час значно скоротив чисельність.

Чи є у твоєму населеному пункті або в його околицях цікавий природний об'єкт або територія, які потребують охорони і піклування, але вони ще не внесені в число заказників чи пам'яток природи? Обговори з однолітками та з дорослими, що можна зробити, щоб зберегти цей куточок природи вашими власними зусиллями.

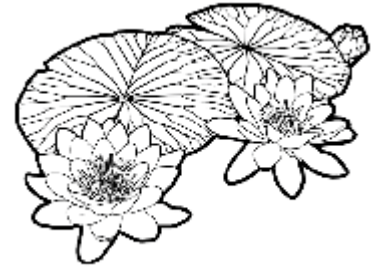

Розглянь малюнки і вибери, якого представника фауни тобі хотілося б побачити в природному середовищі. Якщо його тут немає – домалюй. Спробуй віднайти в Інтернеті, у якому із заказників, садів або парків Луганщини зустрічаються ці представники тваринного світу.

Окрасою Новоайдарського р-ну є комплексна пам'ятка природи – Айдарська тераса. Тут можна побачити унікальну вікову діброву. Ліс складається з деревних порід: дуба звичайного, кленів татарського і польового, ясена зеленого тощо. Трав'яний покрив утворений осокою й очеретом, ожиною сизою тощо. Часто зустрічається конвалія травнева. Ростуть також валеріана блискуча, герань болотна, купина багатоквітова, холодок лікарський тощо. Із рослин, занесених до Червоної книги України, тут можна зустріти рястку Буше, тюльпан дібровний і дуже рідкісну рослину – зозулинець яйцеподібний. На озерах росте латаття біле, угруповання якого внесені до Зеленої книги України. Тваринний світ Айдарської тераси дуже багатий. Тут мешкають єнот уссурійський, заєць-русак, лисиця звичайна, сарна, свиня дика. Пташиний світ представлений дятлом рябим, дроздом, качкою сірою, чирком-свистунком, соловейком тощо. Із хижих птахів на території Айдарської тераси мешкають лунь болотяний, осоїд, сич, яструб-перепелятник та ін.

Прочитай про пам'ятки і музеї живої природи Луганщини. Розкажи, чи є парки або пам'ятки природи у твоєму населеному пункті. У яких ще парках ти побував/побувала разом із дорослими чи однокласниками та однокласницями.

Майже кожен район Луганської області має пам'ятки природи. У нас можна побачити геологічні пам'ятки – Кисилівські оголення в Білокуракинському р-ні, Королівські скелі в Довжанському р-ні, Менчикурівський розріз, балки Вербову, Довгу, Точильну та ін., Юріївський кар'єр у Лутугинському р-ні, Баранячі лоби в Новоайдарському р-ні, Осинівські пісковики в Новопсковському р-ні, Мар'їн стрімчак і Марфину могилу в Попаснянському р-ні, однойменну пам'ятку в Слов'яносербському р-ні. Приваблює туристів і Долина кам'яних облич у Перевальському р-ні.

В області нараховується понад 20 гідрологічних пам'яток, зокрема Климівське джерело в Кремінському р-ні, Криштальна, Калмичанка, Новонікольське джерело в Міловському р-ні, Лозівське, Новоборовське і Шпотинське джерела в Старобільському р-ні, Кібікінська криниця в Станично-Луганському р-ні тощо. Проте майже половина з усіх гідрологічних пам'яток – джерел і ставків – розташовані в Попаснянському (5) і Сватівському (6) р-нах.

Ботанічні пам'ятки – це зазвичай дуже старі дерева (понад 150–200 років), місцевості з реліктовим лісом або рідкими видами рослинності, наприклад Ганнівський ліс у Перевальському р-ні чи Дубовий гай у Кремінському р-ні, пам'ятки Воронець у Біловодському, Велика долина та Олександропільська в Білокуракинському р-нах, де ростуть півонія вузьколиста та різноманітні червонокнижні ендеміки – ковила, типчаки тощо. Старовинні дерева можна побачити в Біловодському, Білокуракинському, Довжанському р-нах, м. Луганську, Ровеньках тощо. На Луганщині також можна відвідати пам'ятки садово-паркового мистецтва – це парки «Дружба» і «Перемоги» в Антрацитівському р-ні, Селезнівський парк у Перевальському р-ні, Сватівський парк і Мілуватський водолій у Сватівському р-ні та ін.

Які легенди, перекази та історії про пам'ятки природи краю тобі відомі? Якщо згадаєш – напиши назву та про який саме пам'ятник йде мова.

БОТАНІЧНИЙ ЗАКАЗНИК ЮНИЦЬКОГО

Історія виникнення заказника пов'язана з особливою експедицією, яку очолив ґрунтознавець професор В. В. Докучаєв. На верхівці балки Бересток були створені станція і лабораторія зі всебічного дослідження Старобільської ділянки степу. Треба було навчитися укріплювати яри, зволожувати степ і захищати ґрунти від руйнівної дії ерозії. У 1899 р. тут вже росло близько 90 га насаджень, якими повністю були закріплені та заліснені Криничний і суміжні з ним яри. У народі їх називають Докучаєвськими смугами. Пізніше Старобільську ділянку перетворили на Деркульське лісництво. Лісові посадки тут продовжив соратник професора Докучаєва – Костянтин Юницький. Він заклав дендрарій, розширив обсяг лісових посадок. У будинку, де жив К. І. Юницький, згодом був створений музей, що відображає історію степового лісорозведення.

Пізніше Старобільська ділянка була оголошена пам'яткою природи, а згодом стала ботанічним заказником республіканського значення, який у 2010 р. увійшов до складу регіонального ландшафтного парку «Біловодський». Ландшафт ботанічного заказника, який дістав ім'я Юницького, є типовим для Східної України – це комплекс захисних лісових насаджень, ділянок цілинного степу, сільськогосподарських угідь, луків, природних лісів, штучних і природних водойм і боліт. У дендрарії, закладеному ще першими дослідниками, ростуть 270 видів деревно-чагарникових рослин, не характерних для місцевої флори. Тут представлені різноманітні хвойні породи, листяні дерева і чагарники.

До складу ландшафтного парку «Біловодський» входить Свинарська балка – комплексна пам'ятка природи місцевого значення загальною площею 5 га. Тут зустрічаються як типово степові, так і лісові мешканці. Орнітологи налічують близько 150 видів птахів. Тут збереглися невеликі популяції дрохви і хохітви, значно частіше можна зустріти вальдшнепа, дикого голуба, орла, перепілку, сіру куріпку, фазана, яструба. У заплаві та по берегах Деркулу чимало болотної дичини. Серед звірів поширеним у цьому районі є байбак степовий. У лісах зустрічаються лосі, сарни, дикі кабани. Є тут також борсук, вовк, заєць-русак, кріт, куниця лісова, лисиця звичайна, сліпак, тхір степовий та ін.

Прочитай про шкільний музей кімнатних рослин на Луганщині. Що ти знаєш про цілющі властивості рослин? Можливо, у тебе вдома або в класі теж є кімнатні рослини, маленький куточок природи або зоокуточок. Розкажи, як ти піклуєшся про ці рослини чи тварин.

Веселогірська школа розташована в мальовничому селі Слов'яносербського р-ну. Як відомо, раніше село називали Лікарським, бо тут жили люди, які вміли лікувати травами. Мабуть, не випадково саме тут у 2006 р. зусиллями учнів був створений шкільний музей кімнатних рослин «Квітковий рай», який налічує більш ніж 300 екземплярів кімнатних рослин. У музеї учні не тільки піклуються про рослини, а й проводять театралізовані екскурсії. Вони розповідають цікаві факти, казки та легенди про цілющі рослини рідного краю.

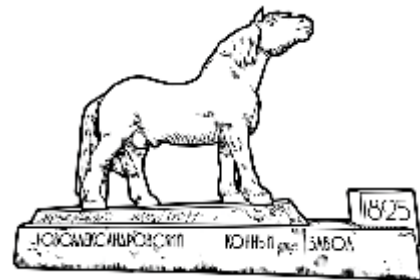
Прочитай текст про одну із рослин нашого краю. Роздивись малюнок і спробуй згадати чи знайти її сучасну українську назву. Напиши її нижче.

У нашій місцевості є дивовижна рослина – для життя їй достатньо шару ґрунту лише в декілька сантиметрів. Вона може довгий час залишатися живою і навіть розквітнути, після того як її зірвуть, тому давні римляни її називали *sempervivum* – «завжди живою». Французи дали їй назву, що перекладається як «борода Юпітера», а англійці – «квочка з курчатами». А ще в неї є народні назви «кам'яна троянда» і «заяча капуста».

Чи доводилося тобі бачити пам'ятники тваринам? Чи знаєш ти, що такі пам'ятники є на Луганщині, зокрема пам'ятник коню? Проведи разом із дорослими розвідку й знайди, які ще пам'ятники тваринам можна побачити на Луганщині чи в інших куточках нашої країни.

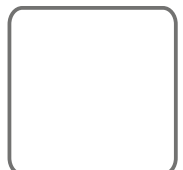
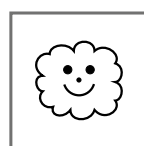
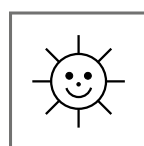
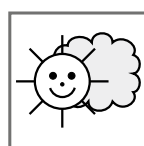
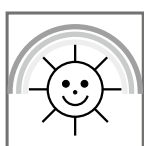
Цікаво, що на території Луганської області розташовані чотири з десяти конезаводів України. Біловодський район є єдиним регіоном країни, де розташовані три державні заводи та де конярство є головною галуззю сільського господарства. На Деркульському кінному заводі розводять коней чистокровної верхової та української верхової порід, на Лимарівському – російської рисистої й орловської рисистої, на Новоолександрівському – новоолександрівської ваговозної, на Стрілецькому (Міловський район) – чистокровної верхової породи. На території кінного заводу за проєктом скульптора Н. Мажаєва та архітектора В. Житомирського споруджений пам'ятник – скульптура коня-важковоза Кокетливого.

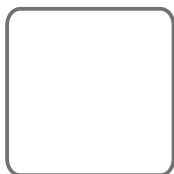

Поміркуй: якій тварині чи якій рослині ти хотів/хотіла би поставити пам'ятник і чому? Намалюй на окремому аркуші, який вигляд мав би цей пам'ятник.

Тепер ти знаєш про силу-силенну цікавих місць Луганщини! Проте для кожного з нас важливо те, що розташоване поруч і до чого можна торкнутися безпосередньо. Пропоную дізнатися про найближчу місцеву природну пам'ятку або витвір природи та, уявивши себе гідом/гідесою або дослідником/дослідницею, скласти коротку розповідь та намалювати ілюстрації про це визначне місце. Згодом здобутими відомостями можна поділитися з друзями та знайомими, влаштувати спільну з батьками екскурсію до парку чи заповідника. А ти зможеш стати на час відвідування справжнім/справжньою провідником/провідницею територією вже знайомого тобі об'єкта.

ЗНАЙОМСТВО З ПАМ'ЯТКАМИ АРХІТЕКТУРИ КРАЮ

Придумай визначення.

Архітекту́ра – це

_____

_____

_____

Зодчий – це

_____

_____

_____

Прочитай текст. Спробуй зрозуміти або віднайти в Інтернеті, які з описаних пам'яток архітектури представлені на ілюстраціях. Підпиши їх. Що ти вже знаєш про пам'ятники архітектури та культові споруди твого краю?

Важко уявити сучасну Луганщину без пам'яток, які мають довгу історію, пройшли випробування часом, пережили людські розчарування, ворожнечу. На сьогодні їх налічується 44. Пам'яток містобудування й архітектури – 25, пам'яток історії – 5, пам'яток монументального мистецтва – 2 та пам'яток археології – 12.

На Луганщині можна побачити архітектурні пам'ятки різних епох. Але з давніх часів збереглося їх зовсім небагато. Найстарішими в краї є споруди стародавніх культур, наприклад кургани, які залишили кочівники – кімерійці, скіфи, сармати, хозари, печеніги, кипчаки та ін. Цікавою комплексною геолого-археологічною пам'яткою краю є Мергелева гряда, що розташована біля с. Степанівки Перевальського р-ну. Зазвичай на вершинах курганів кочівники встановлювали кам'яні баби – антропоморфні стели. Їх можна роздивитися під час відвідування краєзнавчих музеїв в Антрациті, Довжанську, Лисичанську, Луганську та ін. або в Парку-музеї антропоморфних стел і половецьких кам'яних статуй, що розташований просто неба на території Луганського національного університету.

У нашому краї майже не збереглося архітектурних пам'яток золотоординської та козацької доби. Справа в тому, що стародавні споруди з дерева та глини довго не живуть і гинуть у вогні чи під дією вологи. Одними з найстаріших пам'яток архітектури краю, які можна побачити сьогодні, є низка сільських і садибних храмів, розкиданих по території Луганщини. Серед перших – зведена в стилі кла-

_____

_____

_____

_____

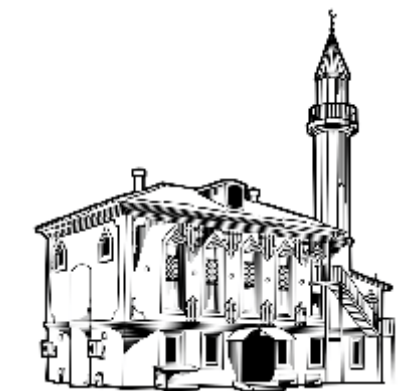
сицизму церква Архістратиґа Михаїла та Успенська церква, яка побудована в 1791–1802 рр. у с. Осинівому Новопокровського р-ну. Успенська церква є унікальною пам'яткою, тому що є надзвичайно яскравим втіленням архітектурного переходу від стилю бароко до класицизму. Споруд подібного стилю в Російській імперії було лише три – в Осинівому, Москві та Острозьку. Тридольність – давня особливість сакральної архітектури України з часів козацького бароко XVII ст., яка втілювалася зазвичай ще в дерев'яних храмах. Церква Успіння Богородиці в Осинівому – зразок перенесення звичної для України тридольності в кам'яну архітектуру нової доби. Пам'яткою архітектури місцевого значення є також тридольний Хрестовоздвиженський храм у Байдівці Старобільського району, зведений у середині XIX ст.

Садибні храми збереглися в колишніх маєтках у м. Олександрівську – Вознесенська церква (1772) – і в с. Веселій Горі – Богородицька церква (1824). У своєму маєтку російський інженер польського походження Казимир Мсциховський у 1911 р. розпочав будівництво церкви-школи Св. Олександра Невського. Його архітектором був тоді ще студент Лев Руднєв, який згодом уславив себе багатьма архітектурними пам'ятками в колишньому СРСР і в Польщі. Варто згадати також чудові зразки дерев'яної культової архітектури краю. Зокрема, у Станично-Луганському р-ні в

с. Верхньому Мінченку можна побачити дерев'яну Свято-Успенську церкву, яка вперше була зведена в 1865 р. в с. Верхньотеплому (тепер – Тепле), а потім розібрана, перенесена й знову зведена на місці, де розташована й зараз. Вона побудована з верби та дуба, тому й сьогодні видається міцною. Проте ще краще збереглася дерев'яна Іоанно-Богословська церква в с. Теплому (колишнє Нижньотепле), що була зведена в 1906–1909 рр. місцевими нащадками козаків із соснових колод, що привозилися з кремінських лісів. Цікавою є також дерев'яна архітектура церкви Успіння Богородиці в смт Городищі Перевальського р-ну, яку побудували старообрядці, що заснували цей населений пункт.

У деяких населених пунктах Луганщини також можна побачити сучасні зразки сакральної архітектури не тільки православних християн, а й інших деномінацій (течій), конфесій і релігій – іудеїв, григоріан, католиків, мусульман, протестантів та ін. На жаль, переважна більшість синагог, костели та кірхи були знищені за

радянських часів, проте деякі з них зараз відроджуються. Будуються також молитовні будинки протестантів, наприклад церкви євангельських християн-баптистів «Еммануїл» і «Преображення» в Луганську. На початку ХХІ ст. на Луганщині для мусульман були побудовані мечеті в Алчевську, Антрациті, Брянці, Довжанську, Кадіївці, Луганську, Хрустальному. У 2011 р. в Луганську почалося будівництво вірменського храму, відновлюються синагоги та інші сакральні споруди.

Розкажи, які пам'ятки архітектури ти вже відвідав/відвідала. Поділися своїми враженнями. Поміркуй, яку архітектурну споруду ти ще хотів/хотіла би включити до цієї розповіді.

На Луганщині однією з найстаріших комплексних пам'яток архітектури та містобудування ХVІІІ–ХІХ ст. національного значення є Деркульський кінний завод, який було створено в 1765 р. Він розташований у с. Данилівці Біловодського р-ну, і на його території можна побачити унікальні об'єкти, яким більш ніж 100–200 років, – центральну тренерську стайню, тренувальний (Японський) манеж, контору, паркову зону зі ставком. Можеш подивитися відео про нього за посиланням: <https://www.youtube.com/watch?v=pd73Um4LGKQ>.

Одним зі зразків архітектури панського маєтку кінця ХVІІІ – ХІХ ст. може правити двоповерхова кам'яна будівля в стилі класицизму в сучасному м. Олександрівці. Цей населений пункт, так само як і с. Веселе, заснував (імовірно, у 1770-х рр.) капітан кінного гусарського полку із сербських військових поселенців Костянтин Юзбаши (1724–1802?). Ще один унікальний архітектурний комплекс ХІХ ст. – садиба Мсциховського – розташований у смт Селезнівці неподалік від Алчевська та Перевальська.

Під керівництвом засновника селища Казимира Мсциховського тут у 1840 р. були побудовані маєток і церква. Проєкт маєтку належав архітекторові С. Гінгеру, прихильнику модерну та неокласицизму. Витвір Гінгера є вдалим прикладом застосування стилю італійської (флорентійської) вілли та форм замкової архітектури для місцевої садиби. Навколо маєтку був розпланований парк площею 22 га, який став пам'яткою садово-паркового мистецтва.

У Луганську також збереглося декілька цікавих громадських будівель, які є пам'ятками архітектури кінця ХІХ–ХХ ст. Зокрема, будівля сучасної водолікарні була споруджена в стилі ампір на початку 1880-х рр. для Гірничого відомства. Спочатку будинок був П-подібної форми, пізніше – прямокутної, з центральною двоповерховою частиною, прикрашеною чотириколонним портиком, та боковими одноповерховими. У 1926 р. в ньому була відкрита водолікарня.

Майже одночасно з цією будівлею в Луганську зведено приміщення для міської думи та управи. Ініціатором цього будівництва був міський голова Володимир Вербовський. Перший поверх будівлі міська влада здавала в оренду магазину й друкарні, на другому

розміщувалися зали засідань. Фасад будівлі зберігся до наших днів в автентичному вигляді, за винятком пожежної вишки на даху. У наш час у цій будівлі розташований Музей історії та культури Луганська. Характерним прикладом забудови міст Слобідської України початку ХХ ст. є перша чотириповерхова будівля в Луганську, яка дістала назву «Будинок Васньова». Будинок був побудований коштом купця Сергія Васньова для навчальних закладів міста.

У 1890-х рр. бельгійський промисловець Ернест Сольве вирішив побудувати содовий завод у Лисичанську. Поряд із заводом невдовзі з'явилися житлові будинки, школа, лікарня і навіть готель – усього 33 об'єкти (наразі збереглися 30), які були побудовані іноземними архітекторами у стилі модерн. Сто років тому лікарня вважалася найкращою на Донбасі за рівнем оснащення і кваліфікації лікарів, тут навіть були рентген-апарат і ліфт. Сьогодні цей архітектурний ансамбль є найбільшим інфраструктурним спадком Бельгії у світі. Свідченням бурхливого промислового розвитку нашого краю в ХІХ–ХХ ст. є не тільки терикони, будівлі шахт і заводів, а й розгалужена залізнична мережа з вокзалами і шляхопроводами. Однією з архітектурних несподіванок Луганщини може вважатися залізничний арокний міст-віадук, розташований поруч із м. Голубівкою. Він був побудований на початку ХХ ст. над балкою з крутими берегами, для того щоб прокласти залізничну колію першої черги Північно-Донецької залізниці. Довжина моста становить 170 м, а його найвища точка досягає 40 м.

Одним із найяскравіших пам'яток архітектури радянської доби є шестиповерхова будівля готелю «Україна», яка була зведена в Луганську в 1947 р. відомим архітектором Йосипом Каракісом. Декором готель нагадує українські барочні шедеври. Створений архітектором орнамент перетворив площину стіни в килим, витриманий у тих художніх традиціях, які він спостерігав у дитинстві на

Поділлі. У цьому візерунку також простежується розвиток орнаментальних традицій українського модерну. Іншою архітектурною новацією радянської епохи на Луганщині можна вважати будівництво Льодового палацу спорту в Северодонецьку. Він був зведений у 1975 р. і на той час був третім спортивно-розважальним комплексом такого масштабу в СРСР та найбільшим за місткістю льодовим палацом України. Сюди приїздили для участі у змаганнях спортсмени з Греції, Ізраїлю, Італії, Канади, Німеччини, США. Тут щорічно збираються на прощальний бал випускники всіх шкіл Северодонецька.

Напиши назви тих пам'яток архітектури, які можна побачити у твоєму населеному пункті або його околицях.

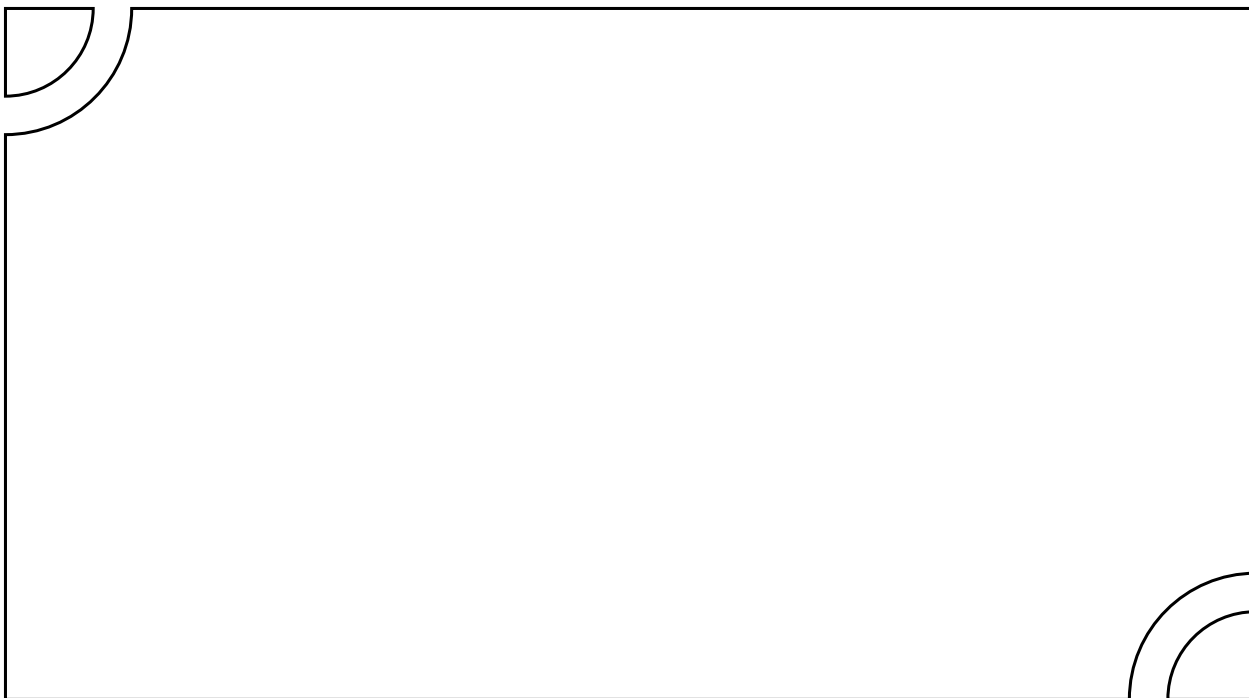

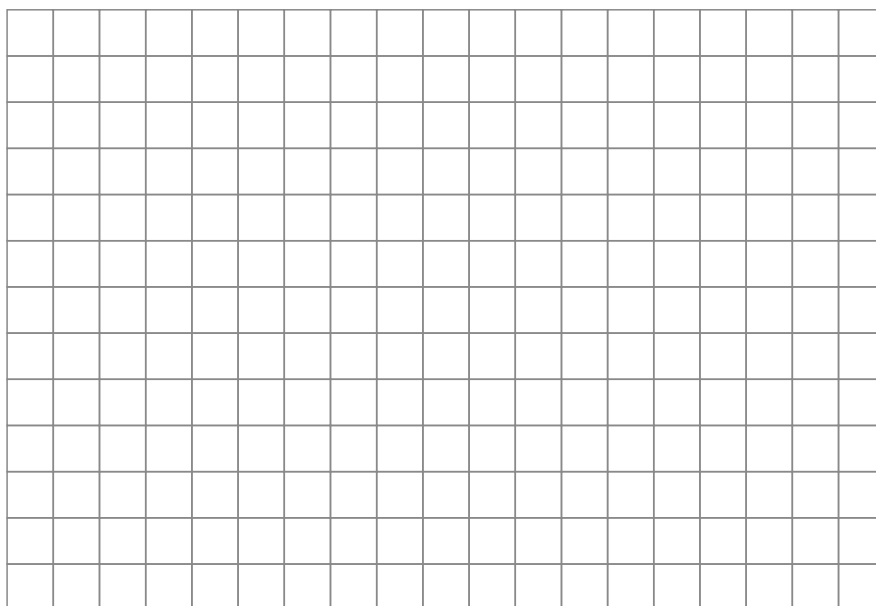

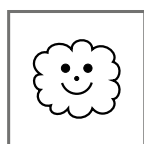
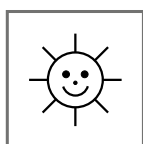
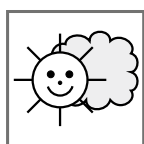
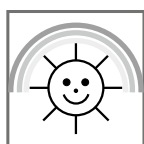
Намалюй ілюстрацію культової архітектурної споруди, яку можна побачити у твоєму селищі, місті або районі.

Пошукай в Інтернеті прізвища архітекторів, які створювали унікальні пам'ятки Луганщини, і склади з них кросворд, використовуючи ключові слова «АРХІТЕКТОР» або «ЗОДЧИЙ». Запропонуй сусіду/сусідці по парті розгадати його.

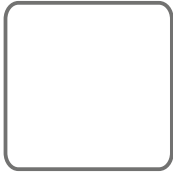

Придумай екскурсійний маршрут для свого/своєї приятеля/приятельки, що приїхав/приїхала здалека, щоб познайомити його/її з архітектурними шедеврами Луганщини, якими ти особливо пишаєшся. Згадай, які цікавинки ти міг/могла би показати своїм гостям у своєму населеному пункті та його околицях.

ІСТОРИЧНІ ПОДІЇ, ЯКІ ЗРОБИЛИ НАШ КРАЙ ВІДОМИМ У ЄВРОПІ

Прочитай вірш В. Куценко «Луганщина моя». Які в тебе асоціації викликає Луганщина? Згадай, що тобі розповідали дорослі про історичні події, які відбулися на теренах нашого краю.

Схід України – то Луганщина моя,
Для неї першої тут сонечко встає.
Ліси, річки, степи – моя земля,
Що вільно дихати і мислити дає.
Люблю духмяні трави у лугах,
Люблю озера й береги Дінця,
Цілющий дух сосновий у борах,
Поля пшениці й соняхів вінці!
Схід України – то Луганщина моя,
Простора, щедра, вільна, наче птах!
Перлина України золота,
Що зустрічає сонечко в степах!
Тут терикони-велетні стоять,
Немовби вартові-захисники.

А половецькі баби гомонять
Нам таємниці з глибини віків.
Про Дике поле і народи кочові
І про козацький Слобожанський дух,
Про князя Ігоря, що тут меча згубив,
І про Булавінський повстанський рух.
Моя Луганщина – то Кремінщини спів,
Щоденний подвиг праці шахтаря,
То річки Свахи в Сватовому плин,
Щоби щасливою була моя земля!
Люблю свій край і Сіверський Донець,
Що надихає славою міста:
Рубіжне, Лисичанськ, наш Сєверодонецьк, –
То гордість України і моя!

Прочитай і роздивись карту. Як ти гадаєш, який зі шляхів, що вказані на карті, є «бурштиновим», «волзьким», «із варягів у греки», «шовковим»? Спробуй визначити, де на ній розташована сучасна Луганська область і відгалуження якого всесвітньо відомого шляху по ній проходило.

Розквіту будь-якого міста або регіону, зростанню його впливу та добробуту сприяють торгівля і вигідне географічне положення, яке стимулює подорожі і товарообіг. Саме в період активного функціонування водного торгового шляху «із варягів у греки», який проходив від берегів Балтійського моря через Дніпро до Чорного моря і Константинополя наприкінці IX–XII ст., почав зростати та розбудовуватися Київ, як один із центрів транзитної торгівлі в Східній Європі, а згодом і вся Русь-Україна. Шлях «із варягів у греки» став ще однією, найсхіднішою ділянкою знаменитого європейського Бурштинового шляху. Також він був пов'язаний з іншими водними шляхами Русі-України – Прип'ятсько-Бузьким, який вів до Європи, і Волзьким, який виводив в Арабський халіфат і з'єднувався з Великим шовковим шляхом. Великий шовковий шлях – це наскрізний маршрут, що з'єднав усі великі цивілізації Євразії – Китай, Індію, Близький Схід і Європу. Він почав діяти 2200 років тому й проіснував понад 1500 років. Найпівнічніший, степовий шлях Великого шовкового шляху в XIII–XV ст. проходив через Південь сучасної України. Торгові каравани йшли приазовським степом або морським шляхом із Криму до м. Тани (тепер м. Азов Ростовської області Російської Федерації),

яке у XII–XV ст. контролювали генуезці, а потім вже далі, на Схід. Монголи, підкоривши країни від Китаю до Русі-України й Ірану, змогли майже на 200 років встановити однакові правила функціонування сухопутної частини цієї торговельної магістралі й забезпечували безпеку купцям незалежно від їхньої віри й національності. Шовковий шлях став унікальним виявом тривалої взаємовигідної співпраці осілих і кочових народів. Завдяки Шовковому шляху китайці отримали із Середньої Азії та Європи коней-аргамаків, гранат, волоський горіх, цибулю, квасолю, бавовну, огірки, моркву, виноград тощо. Привезені в Європу шовкові тканини прирівнювалися до золота, оскільки не лише були дуже тонкі й красиві, а й позбавляли європейців вошей. Прянощі використовувалися для приготування ліків і для консервації продуктів. Секрет виготовлення паперу дав змогу розвинути книгодрукування. Тож відбувався обмін не лише товарами, а й знаннями, технологіями, ідеями й культурами.

Прочитай вірш Віри Колеснікової «Муравський шлях». Як ти гадаєш, чому шлях назвали «Муравський»? Які ще інші історичні торговельні шляхи ти знаєш?

Муравський шлях – мереживо доріг,
Біжать стежки, малесенькі стежини,
Де тулиться калини оберіг
До білої селянської хатини,
Де в кожній хаті доленька своя
І пісня колискова для дитини.
Це рідний край, це Слобідська земля,
Це є вона – Велична Україна!

Що навесні втопає у садах,
Купається в вишневім білім цвіті,
Розшита у барвистих рушниках,
Що славу рознесли по всьому світі.
Обабіч шляху – золото хлібів,
Що гнеться долу силою зернини,
Муравський шлях – то відгомін віків,
То слава невмируща України.

Прочитай текст на стор. 40. Відшукай в Інтернеті карту Лівобережної України й спробуй на ній чи за допомогою сервісу Гугл-карти прокласти маршрут Кальміуського шляху. Чи проходив він повз твій населений пункт? Розпитай дорослих, чи чули вони про ярмарки, які колись проходили в місті. Якщо ти відвідував/відвідувала сучасні ярмарки, розкажи про свої враження.

Багато століть тому люди стали використовувати регіональні торговельні шляхи, які дістали назви Муравський, Ізюмський і Кальміуський. Ці шляхи в Середньовіччі називалися татарським словом «сакма», тому що ними зазвичай користувалися військо, дипломати та купці Кримського ханства та інших держав, коли прямували на східноукраїнські землі й потім у Московію. Ним же подорожували чумаки, що везли сіль із Криму. Зазвичай мандрівники обирали шляхи, за якими не доводилося переправлятися через глибокі і широкі річки. Славний Муравський шлях пролягав межиріччям Дніпра та Дону від Перекопу й майже до Тули верхів'ями багатьох річок, але не перетинав жодної з них. Відгалуженнями Муравського були Ізюмський і Кальміуський шляхи. Кальміуський шлях відходив на схід та ішов від верхів'я Молочних Вод до м. Лівен на Орловщині, проходячи по Східній Слобожанщині, частиною якої є Луганщина.

Прочитай про переселення в наш край сербів і представників інших спільнот. Чи доводилося тобі зустрічатися та спілкуватися з греками чи представниками інших культур краю? Розкажи про свої враження. Як би ти міг/могла допомогти людям, які в наш час вимушено залишають свої домівки й приїждять у твій населений пункт?

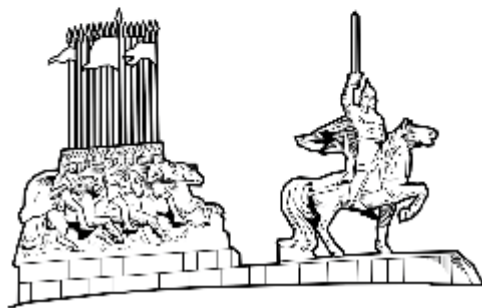
На початку XVIII ст. Луганський край став активно заселятися представниками різних спільнот. Одними з перших поселень були козацькі хутори та села старообрядців. Проте їх було дуже мало, тому влада стала запрошувати на поселення іноземних колоністів, яким пропонували землю в довічне володіння і різноманітні пільги. Одними з перших іноземців, що поселилися на Луганщині, були вихідці з Балканського півострова – греки, болгар, серби, хорвати, чорногорці, а також молдовани та поляки, з яких сербські полковники Йован Шевич та Райко Прерадович (Депрерадович) формували пікінерні та гусарські полки, що мали стояти на сторожі кордонів і торговельних шляхів. Тож «сербськими» ці полки були суто номінально, адже їхній склад був поліетнічним. У 1753–1764 рр. на території між річками Луганню, Бахмуткою і Сіверським Дінцем існувала адміністративно-територіальна військова одиниця під назвою Слов'яносербія. На місці Підгориного урочища – колишнього запорозького зимівника Кальміуської паланки – було створене військове поселення Донецьк, а в 1817 р. воно було перейменоване у Слов'яносербськ і стало центром відповідного повіту. Це активізувало заселення й освоєння краю – адже слідом за іноземцями-

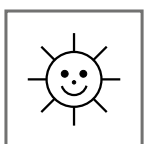
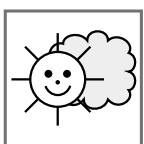
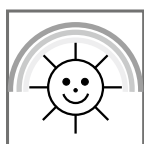
військовими в Слов'яносербію почали переселятися селяни з Харківської, Чернігівської, Курської і Смоленської губерній, а також купці, яких вабили пільгові умови торгівлі. Слов'яносербія відіграла помітну роль у створенні російської легкої гусарської кавалерії, що стало наслідком синтезу європейських і козацьких традицій. Надалі гусарські полки російської армії комплектувалися переважно в Україні нащадками козаків. Як бачимо, на Луганщину не тільки приїжджали представники різних народів і засновували населені пункти, а й разом вони боронили землю. У 2003 р. до 250-річчя утворення Слов'яносербії в центрі смт Слов'яносербську було відкрито пам'ятник «Братерство», на якому зображено сербського гусара, запорозького і донського козаків.

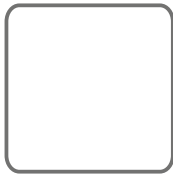

«Слово о полку Ігоревім» – пам'ятка літератури Русі-України, героїчна поема кінця XII ст. В основі її сюжету – невдалий похід руського новгород-сіверського князя Ігоря Святославича на половців навесні 1185 р. Після описів приготування до походу, триденного бою десь на берегах Сіверського Дінця (тобто не виключено, що на теренах нашого краю!) і поразки Ігоря від войовничих сусідів-половців автор «Слова...» з'ясовує причини, які довели до недолі Руську землю. Уроки військової невдачі було враховано. І вже в 1187 р. об'єднані дружини князів здійснили успішний похід. Хто автор цього твору – невідомо, проте й сьогодні твір вражає своєю поетичністю і виразністю. Цікаво, що перша публікація про знахідку «Слова...» здійснена в німецькому виданні в Гамбурзі в 1797 р. На жаль, єдиний відомий рукопис твору загинув у вогні в 1812 р. Тому деякі вчені ставили під сумнів його автентичність – дехто підозрював підробку XVIII ст. Тож уже майже два століття іноземні й українські вчені вивчають цю пам'ятку слова та дискутують, а письменники, музиканти, художники та інші митці, натхнені цією пам'яткою, створили безліч перекладів «Слова» іноземними мовами, драматичних і музичних творів, картин тощо.

Події Революції Гідності, збройний конфлікт та російська військова агресія змусили весь світ подивитися на карту Європи, віднайти Україну, Крим, Донбас і з тривогою спостерігати за тими подіями, які розгорнулися у 2013–2014 рр. і тривають у наш час. Згадаємо лише деякі з цих подій, які висвітлювали ЗМІ у всьому світі. Під час Революції Гідності протести не обмежувалися столицею, були вони і в Луганській області. Перша акція протесту відбувалася вже 24 листопада 2013 р. біля пам'ятника Шевченку в Луганську. Незважаючи на те що 26 листопада міськвиконком заборонив проведення масових акцій, після побиття студентів у Києві з 1 грудня протести в центрі міста відновились. Мітинг проходив під гаслом: «Януковича у відставку!». Трагічними сторінками російської збройної агресії на Сході України, яка розпочалася у квітні 2014 р., є загибель 49 українських військових, які були у збитому неподалік Луганська літаку Іл-76, обстріли під Зеленопіллям, бої за Новосвітлівку, за Георгіївку і Лутугине тощо. Проте однією з найвідоміших є 146-денна оборона українськими десантниками Луганського міжнародного аеропорту. Вона стала символом незламності та бойового духу українського війська, а захисників Донецького і Луганського аеропортів почали називати «кіборгами».

НАШІ СПІВВІТЧИЗНИКИ(-ЦІ) ТА ЗНАМЕНИТІ ОСОБИСТОСТІ, ЯКІ УСЛАВИЛИ КРАЙ

Придумай визначення.

 Історична особистість –

_____

_____

_____

 Громадська діяльність –

_____

_____

_____

У всьому світі особливою повагою користуються люди, яких називають правозахисниками. Вони не тільки сповідують філософію верховенства прав людини, а й не бояться стати на її захист, протистояти владі, яка порушує права людини, навіть коли зазнають репресій і переслідувань. Особливо важко таким людям було за радянських часів. На Луганщині вирости і працювали декілька відомих правозахисників, якими пишається вся країна. Прочитай про їхнє життя й боротьбу. Чому вони критикували радянську владу? Поміркуй, що дало змогу цим людям не зрадити своїх переконань.

Іван Світличний (1929–1992) народився в с. Половинкиному Старобільської округи. Він відомий як поет, мовознавець, перекладач, літературний критик, член міжнародного ПЕН-клубу та один із найактивніших діячів руху українського опору радянській владі у 1960–1970-х рр. За свою проукраїнську позицію, поширення творів заборонених в СРСР українських письменників та критику влади в 1972 р. був заарештований і осуджений на 12 років позбавлення волі. Серед політ'язнів його називали «табірною совістю». Він виявляв моральну стійкість і силу духу, брав участь у протестних голодуваннях, підтримував товаришів і продовжував писати вірші. У 1981 р. поет по-своєму переспівав «Слово о полку Ігоревім» і назвав його «Слово про Ігореву січ». Його збірка «Серце для куль і для рим» вийшла в 1990 р. Івану Світличному присвячено третю серію телевізійного фільму циклу «Українці: Віра. Надія. Любов».

Надія Світлична (1936–2006) – молодша сестра і соратниця Івана Світличного, відома як письменниця та правозахисниця, також народилася на Старобільщині. Як і її брат, навчалася в Харківському університеті, потім працювала в навчальних закладах і бібліотеках Луганщини, Києва. Вона стала активною учасницею руху шістдесятників, дружила і працювала разом з А. Горською. У 1967 р. Надія разом із братом, І. Дзюбою і Л. Костенко послали представникам влади лист-протест щодо порушення прав людини під час процесу над В'ячеславом Чорноволом. За її діяльність у

1972 р. вона була заарештована й згодом ув'язнена. З 1978 р. жила в еміграції, стала членкинею Закордонного представництва Української Гельсінської групи, редактором-укладачем «Вісника репресій в Україні» (США), авторкою мемуарів і укладачем збірок поезій українських авторів, заборонених в СРСР, тощо.

Микола Руденко (1920–2004) народився в с. Юр'івці, що в Лутугинському р-ні. Він воював із гітлерівським нацизмом, був тяжко поранений. Рано почав писати вірші й фантастику. Згодом, як комуніст, він займав провідні посади у видавництвах і Спілці письменників України, проте відмовився зводити наклепи на невинних та писати погані характеристики на єврейських письменників, яких у той час за наказом Сталіна почали цькувати. Його перестали друкувати та взяли під нагляд. У 1970-ті рр. він активно долучився до захисту прав людини, і зокрема національних, став членом Радянського відділення «Міжнародної амністії», одним із співзасновників Української Гельсінської групи та її очільником. За цю діяльність Руденко був виключений із партії і Спілки письменників, його твори були заборонені та вилучені з бібліотек. У 1977 р. його було заарештовано і разом із правозахисником Олексою Тихим засуджено на 7 років ув'язнення, проте він не зупинив боротьби й продовжував писати.

Василь Голобородько народився в 1945 р. в Адріанополі Перевальського р-ну. Ще навчаючись у Донецькому університеті, написав протестну заяву, що всі предмети читаються російською, і поширив серед студентів роботу І. Дзюби «Інтернаціоналізм чи русифікація?», за що його відрахували з другого курсу без права вступу в будь-який виш. Вимушений був працювати на шахті та в радгоспі в рідному селі. У 1963 р. надрукував у газеті свої вірші, проте його перша підготовлена до друку збірка «Летюче віконце» була знищена через відмову автора писати органам державної безпеки СРСР наклепи на своїх колег. Тож майже 20 років його твори на Батьківщині не друкувалися, а «Летюче віконце» побачило світ у 1970 р. в Балтиморі (США). Окремі твори поета перекладено 14 європейськими мовами, збірки його віршів вийшли португальською мовою в Бразилії, англійською у Канаді, польською у Польщі. У 2014 р. він став вимушеним переселенцем і тепер живе під Києвом.

Ще в молодості соратник Миколи Руденка і теж уродженець Донбасу Олекса Тихий (1927–1984) склав для себе життєве кредо (моральні правила) «Для чого я живу?». Прочитай його слова. Який вислів тобі найбільше сподобався й чому? Обґрунтуй власну думку. Поміркуй над власним життєвим кредо.

«Я – для того, щоб мої земляки-донбасівці давали не лише вугілля, сталь, машини, пшеницю... Для того, щоб моя Донеччина давала не тільки уболівальників футболу, учених-безбатченків, російськомовних інженерів, агрономів, лікарів, учителів, а й українських спеціалістів-патріотів, українських поетів та прозаїків, композиторів та акторів.

1. Щоб жило людство, мій народ, мій рід.
2. Щоби не зробити нікому ніякого зла, не проявити ні до кого ніякої байдужості й несправедливості в його долі, тяжкому становищі, горі.
3. Я – свідома частка Всесвіту, людства, свого народу, оточення за місцем проживання й роботи, у колі своїх друзів і недругів. Я за все відповідальний.
4. Я маю людську гідність, національну гордість. Нікому не дозволю топтати ні перше, ні друге.
5. Зневажаю смерть, голод, бідність, страждання і саму зневагу.

6. Прагну, щоб моє «я» було гідне наймення «людина». У всьому, завжди, незалежно від обставин чиню згідно зі своїм сумлінням.

7. Щоб поважати й цінувати працю, переконання й культуру кожної людини, на якому б рівні в порівнянні з моїми, загальноприйнятими і найвищими досягненнями людства вона не перебувала.

8. Щоб до останнього подиху вчитися і по можливості без насильства й примусу навчати всіх, хто бажає в мене вчитися.

9. Щоби зневажати сильних, багатих, авторитетних, якщо вони свою силу, багатство й авторитет використовують для кпин, знущань, чванства перед іншими людьми або хоч би однією людиною.

10. Байдужим до тих, хто живе тваринним життям. По можливості намагаюся допомогти кожному такому усвідомити себе людиною.

11. Щоб вивчати, підтримувати, розвивати мову, культуру, традиції свого народу.

12. Щоби позбутися і сприяти іншим позбутися всього низького, підлого, чужого духові людства».

Серед наших земляків є політики, які відіграли певну роль в історії країни. Згадай, про кого із них ти чув/чула. Напиши їхні імена та прізвища. Як ти гадаєш: які компетентності, чесноти та риси характеру повинен/повинна мати громадський(-ка) або державний(-на) діяч/діячка? _____

Чи знаєте ви, що місто Алчевськ так назвали на честь видатного фінансового генія? Проте не лише український промисловець, банкір, громадський діяч та меценат Олексій Алчевський (1835–1901) увійшов в історію України, а й уся його родина. Його дружина Христина (1841–1920) була справжньою революціонеркою свого часу. У 1862 р. вона заснувала в Харкові першу безкоштовну недільну жіночу школу, якої не було до цього часу в Російській імперії, щоб надати освіту звичайним жінкам-робітницям і селянкам. А ще в цій школі довгий час (до заборони владою) викладання всіх предметів велося українською мовою. У с. Олексіївці (нині це територія Перевальського р-ну) родина Алчевських відкрила однокласну земську школу. Алчевська виховала понад 17 тис. жінок Східної України, її методичні роботи стали підказками для педагогів усєї тодішньої Російської імперії, а про професіоналізм «багатійки, що навчила схід України писати» розповідали навіть у Європі. Її донька Ганна Алчевська (1868–1931) допомагала викладати в жіночій недільній школі, а її син – Микола Алчевський (1872–1942) створив перший радянський буквар для дорослих українською мовою. Інша її дочка, також Христя (1882–1931), намагалася продовжити боротьбу матері, адже, попри заборону, читала учням українські книжки, займала активну громадянську позицію. Вона вважала, що змінити державу може лише молодь, тож приділяла їй вихованню найбільше часу, а ще вона була талановитою письменницею і перекладачкою.

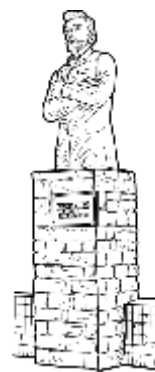

Прочитай про двох наших славетних земляків, імена яких знають далеко за межами України.

Володимир Даль (1801–1872), як він сам себе називав, «козак Луганський», народився в родині датчанина Йогана Даля та німкені Марії Фрайтаг. Бабуся Володимира по матері походила зі стародавнього роду французів-гугенотів де Мальї. Всі члени родини були дуже освіченими людьми й володіли багатьма мовами, тож базову освіту В. Даль дістав удома в Луганську (тепер у цьому будинку розміщується музей), а з 13 років – навчався в морському кадетському корпусі, потім – в університеті. Він був дуже різносторонньою людиною – археологом, етнографом, істориком, інженером-самоучкою, морським офіцером, натуралістом, письменником, статистиком, філологом, талановитим хірургом. Проте найбільше у світі він відомий як один з найкращих знавців російської мови, лексикограф, який 50 років свого життя присвятив створенню «Тлумачного словника живої великоруської мови». Цей твір містить 200 тис. слів і сьогодні не втратив своєї актуальності для мовознавців-славістів усього світу. Також В. Даль добре знав українську мову, популяризував українську літературу та усну народну творчість, дружив і співпрацював із Б. Грінченком, Є. Гребінкою та ін. Цікаво, що деякі свої твори він підписував псевдонімом В. Луганський.

Борис Грінченко (1863–1910) народився в с. Прелесному на Харківщині. Через свої погляди був виключений владою з реального училища, проте завдяки самоосвіті успішно склав іспити на звання народного вчителя. У 1881–1893 рр. він працював учителем у селах на теренах сучасної Сумської, Харківської та ін. областей. Декілька років Б. Грінченко разом із дружиною Марією жив і вчителював у с. Олексіївці на Луганщині, куди його запросили викладати в школу, відкриту Христиною Алчевською. Школа в Олексіївці стала для Грінченка своєрідною науковою та навчальною лабораторією. Він став автором перших підручників з української мови й літератури, зокрема «Рідного слова» – книжки для читання в народній школі. Тут він написав багато поетичних та прозових творів, серед них оповідання «Каторжна», «Олеся», «Батько та дочка» тощо. Він цікавився українською етнографією і фольклором, згодом видав декілька важливих творів з цього питання, писав статті, драматичні твори, прозу, але вершиною його праці став чотиритомний тлумачний «Словник української мови», виданий у 1907–1909 рр. За QR Code можеш подивитися відеосюжет про цю видатну людину.

У 1985 р. науково-дослідницьке судно «Михайло Сомов» мало привезти на станцію «Руська» в Антарктиці нову зміну учених-полярників. Коли корабель вже був у морі Роса, через раптове погіршення погоди льоди позбавили судно рухливості. Гелікоптерами змогли переправити частину людей, а 53 члени екіпажу залишили на «Михайлі Сомові» разом з капітаном Валентином Родченком, який народився в 1939 р. в Луганську і до вступу в морехідне училище мешкав у Станиці Луганській. 133 доби корабель примусово дрейфував у льодовому полоні. Весь світ переживав за долю моряків, які протистояли стихії. Після повернення судна додому екіпаж нагородили за мужність і відвагу, а капітану було надано звання Героя Радянського Союзу.

Луганська земля дала світові багато талановитих і героїчних людей. Прочитай вірш Михайла Коробки про рідний край. У ньому автор мріє піднятися в космічну височінь. А чи знаєш ти, що два наші земляки вже мали таку можливість – подивитися з космосу на рідний край? Прочитай про двох відомих космонавтів, які народилися на Луганщині. Розкажи, що ти знаєш про космос і про зірки. Як ти уявляєш собі професію космонавта? Що треба знати та вміти, щоб подорожувати у Всесвіт? Спробуй порахувати, скільки загалом секунд, хвилин і годин були в космосі ці люди.

Кряжистий край схилився до Дінця, –
На пагорбах степи і терикони,
В зелених смугах нива золота,
Міста і села наче на долоні.
Я так люблю тебе, мій милий край,
Твою красу і денну, і ранкову,
І тиху ніч, і мирний небокрай,
Коли співають дітям колискову.

Я піднімусь в космічну височінь
І обніму всю землю ніжним зором,
Та на Землі дорожчий ти мені,
Кряжистий край з високим териконом.
Це ти, моя улюблена земля,
Даєш мені і сили, і натхнення...
Мій рідний край, Луганщино моя,
Несу я в світ твоє святе імення!

Володимир Ляхов (1941–2018) народився в м. Антрациті. Навчався літати в Харківському вищому авіаційному училищу. У 1967 р. був зарахований до загону космонавтів. Його перший політ у 1979 р. тривав 175 діб 35 хв. 37 сек. і був найдовшим на той момент. Загалом він здійснив три польоти в космос загальною тривалістю 333 доби 7 годин 17 хв. 37 сек. і був командиром корабля. Він тричі виходив у відкритий космос і пробув там загалом 7 годин 7 хв. Потім працював у Центрі підготовки космонавтів ім. Ю. О. Гагаріна.

Георгій Шонін (1935–1997) народився в м. Ровеньках. Школу закінчив у Балті Одеської області. У 1969 р. він брав участь в космічному польоті як командир корабля «Союз-6». Тривалість польоту становила 4 доби 22 години 42 хв. 47 сек. Це був перший груповий політ трьох космічних кораблів, під час якого проводилося їхнє маневрування. Під час польоту вперше у світі були здійснені експерименти з проведення зварювальних робіт у космосі на апаратурі, розробленій у Києві в Інституті електрозварювання імені Є. О. Патона (устаткування «Вулкан»). У 1976–1979 рр. був начальником тренувальної бази Центру підготовки космонавтів у Зоряному містечку під Москвою.

Ім'я Миколи Худобіна, без перебільшень, стало відомим на весь світ перед стартом Євро-2012, коли український колекціонер відкрив у Луганську перший на планеті приватний музей «короля футболу» бразильця Пеле. У музеї було представлено більш ніж 3000 експонатів, які Худобін збирав понад 40 років. Автографи та книги, поштові марки та монети, футболки та вимпели – все, що так чи інакше пов'язане з ім'ям Пеле. Про це дізналися, й у 2012 р. в Луганську Посол Бразилії відкрив пам'ятник україно-бразильській футбольній дружбі, а перед входом у музей був поставлений пам'ятник Пеле. А згодом підписано угоду про побратимство міст Луганська і бразильського Сантоса. Так хобі підлітка перетворилося на справу життя й принесло світову славу і М. Худобіну, і його рідному місту.

Прочитай про відомого митця, який народився й почав свою кар'єру в Луганську. Пошукай в Інтернеті, які ще відомі люди мистецтва жили або живуть зараз у нашому краї.

Валентин Мальцев (1927–2004) народився в Луганську, з дитинства цікавився музикою і співом. У 1951 р. закінчив Київську консерваторію по класу хорового диригування. Зробив блискучу кар'єру: у 1951–1959 рр. працював диригентом капели «Думка», у 1959–1966 рр. – Державної капели бандуристів УРСР, у 1968–1969 рр. – хормейстером Театру опери і балету ім. Т. Шевченка, у 1974–1986 рр. – головним диригентом хору Укртелерадіо. Також він писав музику, обробку українських народних пісень, робив чудові аранжування, викладав у Київській консерваторії. Під його диригуванням хорові і музичні колективи записали понад 30 грамплатівок музики різних жанрів, 400 фондових записів для Укртелерадіо, 300 творів у виконанні солістів та ансамблів, 30 хорових записів до кінострічок, знятих на Національній кіностудії ім. О. Довженка, тощо.

Напиши, які знамениті люди жили у твоєму регіоні або відвідували його. Якщо якась особистість тобі дуже цікава, підготуй про неї презентацію або розповідь.

Поговори з рідними про своїх сучасних родичів та предків. Уважно роздивись людей, що тебе оточують у школі, на вулиці, у громаді. Можливо, серед них є людина, яка зробила в житті дуже багато доброго, гарного й корисного. Розпитай про неї й розкажи своїм однокласникам та однокласницям.

Поміркуй, якій особистості або події ти хотів/хотіла би поставити пам'ятник у твоєму населеному пункті. Який він має мати вигляд і чому?

Подумай і напиши, ким би ти хотів/хотіла стати в майбутньому і як би ти міг/могла прославити своє місто, регіон.

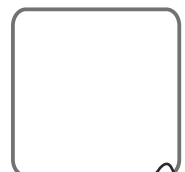
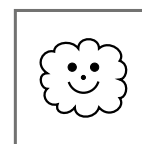
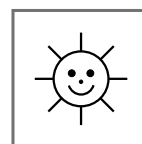
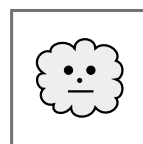
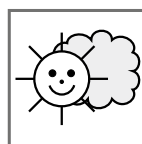
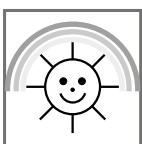

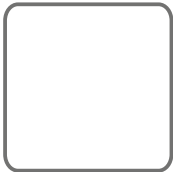

СПОРТСМЕНИ І РЕКОРДИ. СПОРТ У НАШОМУ ЖИТТІ

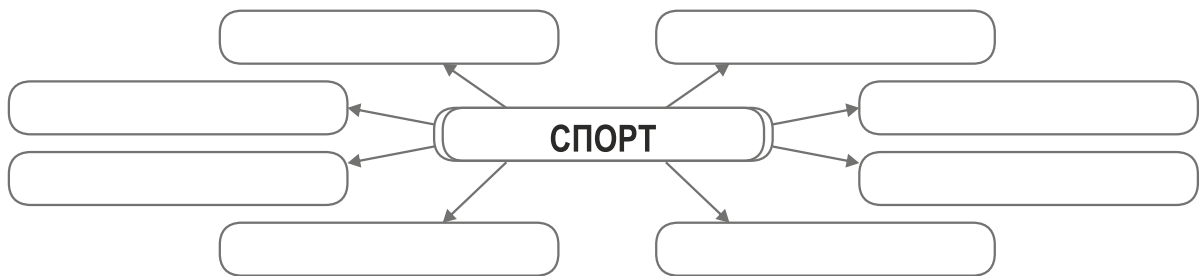
Відгадай загадку.

Бокс, хокей, бобслей, футбол,
Сноуборд і волейбол...

Стадіон, басейни, kort —
Об'єднало слово...

Обговори з однокласниками/однокласницями, що спорт дає людині. Складіть асоціативний куц до слова «Спорт».

Спорт (англ. sport, походить від давньофранцузького disport – дозвілля, розвага) – це організована за певними правилами діяльність людей, яка потребує їхніх фізичних та інтелектуальних здібностей, а також міжособистісних стосунків, що виникають у процесі гри. Спорт – це змагання за певними правилами та підготовка до цих змагань. Часто спорт править розвагою для глядачів. Види спорту поділяються на індивідуальні й командні. Окремо виділяють розумові види спорту й технічні види спорту. До розумових видів спорту належать різного роду настільні ігри. У технічних видах спорту використовуються різноманітні механізми й машини: мотоцикли, автомобілі, літаки, моторні човни тощо.

Прочитай український переклад віршів, написаних засновником сучасного олімпійського руху П'єром де Кубертенем. Розкажи, що особисто для тебе значить спорт. Чи займаєшся ти яким-небудь видом спорту? Чи уболіваєш за якусь команду?

О СПОРТ! ТИ – МИР!
Несеш ти радість, щастя й мир,
Немов ріка – весняні води.
Під покривалом твоїх крил
Племена дружать і народи.
На ґрунті дружби і змагань
Фонтаном б'ють джерела чисті.
І п'ють ту воду без вагань
І немічні, і мускулісті.
Тож на вустах твоє ім'я
У місті, в чумі і в наметі.
О Спорт! Ти – мир і надбання
Усіх народів на планеті!

О СПОРТ! ТИ – НАСОЛОДА!
Спливає час, за віком вік.
Життя незмінне тріумфує.
Скрізь, де проходить чоловік,
Там завжди поруч спорт крокує.
Супутник нашого буття,
Одвічний дух його вирує,
Нам щирі радості життя
Душі і тілу він дарує.

Склади синквейн на тему «Спорт».

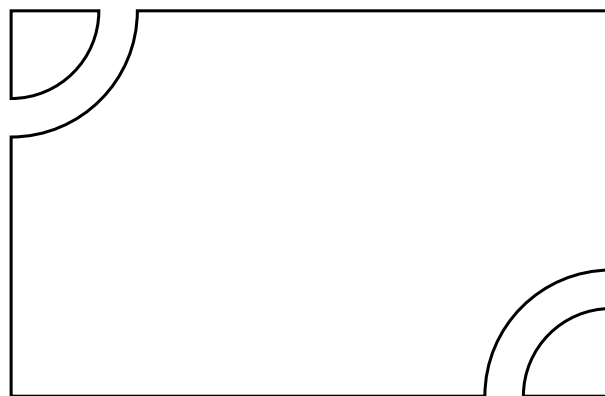

Прочитай текст. Чи доводилось тобі бачити олімпійські кільця? Скільки їх, якого кольору? Що вони символізують? Запитай про це дорослих, однолітків, скористайся Інтернетом. Намалюй емблему олімпіад.

Олімпійські ігри – міжнародні спортивні змагання, які проводяться через певний проміжок часу. Вони зародилися в Стародавній Греції в місті Олімпії й були визначною подією в житті греків: за ними навіть вели відлік часу. Під час Олімпійських ігор припинялися війни. Сучасні Олімпійські ігри розпочалися з 1896 р. Вони бувають літніми й зимовими. Літні, як і в давні часи, проводяться кожні чотири роки. Зимові Олімпійські ігри об'єднують зимові види спорту й проводяться через два роки після літніх. Переможці змагань дістають довічне звання олімпійського чемпіона – це найвище досягнення у спорті. Олімпіади проводяться під гаслом «Citius, altius, fortius» (пер. з латини: «Швидше, вище, сильніше»). Також популярним є гасло «Головне не перемога, а участь».

Окрім звичайних Олімпійських ігор, на тих же аренах, де вони відбувалися, з 1992 р. проводять Паралімпійські ігри – міжнародні спортивні змагання для людей з інвалідністю. Спорт для таких людей створює умови для успішної життєдіяльності, відновлює психічну рівновагу, дає змогу повернутися до повноцінного життя. Паралімпійський рух в Україні почав розвиватися з 1989 р., і вже сформувалися 4 національні федерації спорту людей із порушеннями опорно-рухового апарату, зору, слуху та інтелекту. Україна брала участь у шести літніх і п'яти зимових Паралімпійських іграх. Паралімпійська збірна України – одна з найсильніших у світі: на олімпіадах 2016 і 2018 рр. наша команда посіла 3 і 4 місця.

Асоціація сприяння міжнародному руху «Спорт для всіх» (TAFISA) оголосила перелік 20 найпопулярніших і наймасовіших видів спорту у світі: баскетбол, велосипедний спорт, волейбол, гольф, екстремальний спорт, єдиноборства (вільна, греко-римська боротьби, бокс, дзюдо, ушу, карате), йога, культуризм, легка атлетика, лижний спорт, настільний теніс, національні види спорту, плавання, ролер-спорт, скелелазіння, спортивне орієнтування, спортивні танці, теніс, футбол, хокей. Це дослідження TAFISA провела у 200 країнах. Перше місце в рейтингу посіла легка атлетика, якою займаються 9,6 % населення планети. Друге місце дісталось футболу – 8,4 %, а третє – плаванню (8,1 %).

Відгадай загадки. Відгадки запиши.

З гірки мчаться сани-біб,
В них сидить кілька осіб.
Швидкість там – не для дітей!
Звуть вид спорту цей _____

З нетерпінням зиму ждуть,
Лід малюють – іскри йдуть!
Гострі та стрімкі вони.
Мають назву _____

Той, хто диво-дошку має,
Із гори, як птах, злітає.
Це не гра – зимовий спорт!
Зветься вид цей _____

Ця спортивна боротьба –
Рух на лижах і стрільба...
Гонка – справжній марафон!
Цей вид спорту _____

Дві команди, як в футболі,
Та на крижаному полі,
І дорослих, і дітей
Позбирав на лід _____

Кулю шкіряну ганяють,
Лиш одну на полі мають!
По ногах не б'ють – це фол!
Називають гру _____

Чи відомо тобі, що Луганщина дала світу багато олімпійських чемпіонів і призерів Олімпіад? Прочитай про цих спортсменів. Скажи, змагання з якого виду спорту тобі подобається дивитися на стадіоні чи по телевізору, а в яких особисто брати участь? Яким видом спорту ти хотів/хотіла би займатися?

- У 1964 р. на XVIII Олімпійських іграх у Токіо золоту медаль здобув Микола Чужиков з Лисичанська, ставши олімпійським чемпіоном із греблі на байдарці і каное.
- На XIX Олімпійських іграх у Мехіко в 1968 р. луганчанин Володимир Біляєв у складі збірної команди став чемпіоном у змаганнях волейболістів.
- У 1972 р. на XX Олімпійських іграх чотири спортсмени-футболісти з луганської «Зорі» здобули бронзові медалі.
- У 1976 р. олімпійським чемпіоном у велогонці став луганчанин Анатолій Чуканов.
- У 1980 р. в Москві волейболісти Валерій Кривов та Федір Лашенков стали олімпійськими чемпіонами, а легкоатлетка Тетяна Скачко – бронзовою призеркою.
- У Сеулі, де в 1988 р. проходили XXIV Олімпійські ігри, легкоатлети з Луганщини Віктор Бризгін та Ольга Бризгіна завоювали три золоті медалі.
- У 1992 р. в Барселоні наші земляки завоювали 10 медалей. Золоті – Ольга Бризгіна, гімнасти Ігор Коробчинський і Григорій Мисютін, борець Олег Кучеренко. Саме при нагородженні Олега Кучеренка вперше в історії літніх Олімпійських ігор був піднятий український прапор.
- На XXVI Олімпійських іграх у Атланті в 1996 р. луганчани стали володарями 4 бронзових медалей – трьох у гімнастиці та однієї у важкій атлетиці.
- У 2000 р. в Сіднеї наші земляки вибороли для країни 4 срібні медалі в гімнастиці та греко-римській боротьбі і дві бронзові – у велоспорті та гімнастиці.
- На XXVIII Олімпійських іграх у Афінах у 2004 р. луганчани завоювали Україні дві бронзові медалі в плаванні й легкій атлетиці. Хворий на ДЦП легкоатлет-паралімпієць Олександр Дорошенко в Афінах встановив 3 рекорди у штовханні ядра, завоював дві золоті та одну бронзову нагороди.
- У 2008 р. в Пекіні луганчани вибороли чотири бронзові медалі – у боксі, велоспорті, спортивній гімнастиці, сучасному п'ятиборстві.

Наші паралімпійці вражають! Зокрема, легкоатлетка Наталія Кобиляцька, яка привозила медалі вищого ґатунку з чемпіонатів світу та Європи для людей з обмеженими можливостями. Спортсмен-легкоатлет зі Старобільська В'ячеслав Скоморохов є 9-разовим чемпіоном Всесвітніх ігор глухих, неодноразовим рекордсменом світу серед глухих. Щорічно в Луганській області проводяться змагання пам'яті заслуженого майстра спорту В'ячеслава Скоморохова.

Прочитай про деяких відомих у всьому світі спортсменів з Луганщини. Як ти гадаєш, що допомогло їм перемагати?

Сергій Бубка народився в 1963 р. в Луганську й тут розпочав тренування й свою спортивну кар'єру як легкоатлет. Він першим подолав шестиметровий рубіж у стрибках із жердиною й вважається одним із найвидатніших спортсменів світу. Наш земляк – багаторазовий чемпіон світу, олімпійський чемпіон, 35-кратний рекордсмен світу. Він занесений до Книги рекордів Гіннеса за найбільшу кількість світових досягнень у легкоатлетичному спорті. Його стрибок на 6 м 15 см (1993) і досі не перевершений. У 1999 р. в Донецьку йому був встановлений пам'ятник, а у 2001 р. Сергію Бубці надано звання Героя України. Він є президентом Національного олімпійського комітету України, обіймає багато інших посад у міжнародних спортивних комітетах.

Валентина Закорецька (1947–2010) є уродженкою Луганська й відома на весь світ як спортсменка-парашутистка. Мало хто наважиться зробити крок у повітря з літака на висоті кілька тисяч метрів та перебороти свій страх. А мужня луганчанка здійснила за своє життя більш ніж 11,5 тис. стрибків з парашутом. У 1976 р. вона вперше стала абсолютною чемпіонкою світу. І ще двічі підтверджувала це звання. У її скарбничці 50 світових рекордів. Це 40 діб безперервного польоту в повітрі. Її ім'я тричі вписано у Книгу рекордів Гіннеса (1976, 1987, 1998) як жінки-парашутистки з найбільшою кількістю стрибків з парашутом у світі.

Володимир Смирнов (1954–1982) народився в м. Рубіжному й був одним із найкращих фехтувальників світу кінця 1970-х – початку 1980-х. У 1980 р. в Москві він став олімпійським чемпіоном і завоював три медалі. Неодноразово був володарем Кубка світу. Проте його кар'єра несподівано обірвалася: під час змагань у Римі його було смертельно поранено. Цей випадок спричинив зміну екіпіровки спортсменів-фехтувальників світу з метою підвищення безпеки. Одна з вулиць м. Рубіжного названа ім'ям видатного спортсмена. У Луганську щорічно проводився Всеукраїнський турнір пам'яті Володимира Смирнова.

Розкажи, про які спортивні рекорди ти знаєш. Чи є в тебе який-небудь особистий спортивний рекорд? Яких спортсменів твого населеного пункту ти знаєш? Якими українськими спортсменами ти особливо пишаєшся?

Йога – це стародавнє учення про самовдосконалення. Перші свідчення існування йоги на Землі датуються III тис. до н. е. Навіщо потрібна йога? Індійські вчителі запевняють, що регулярні заняття йогою допомагають розслабитися, зняти напругу, покращують роботу внутрішніх органів і систем організму, підвищують працездатність і розумову активність, розвивають координацію рухів. Основою йоги є пози – асани, – які робить людина, коли тренує своє тіло й приводить його в гармонію з диханням, внутрішніми відчуттями та емоціями. Спробуй зробити декілька асан. Якщо ці вправи тобі сподобаються – пошукай більш детальні інструкції й описи інших асан в Інтернеті або запишись у групу занять йогою.

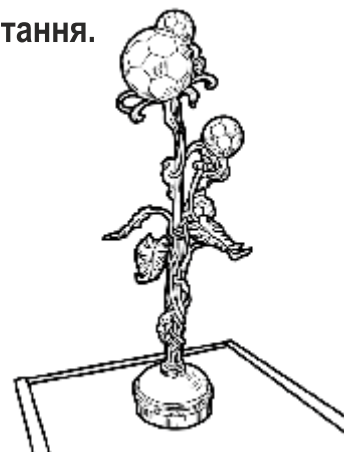
- «Пробудження»: сядь на підлогу і схрести ноги. Поклади руки на коліна. Тримаючи плечі опущеними, тягнися хребтом угору, відчуй себе квіточкою, що виходить із землі назустріч сонечку.

- «Вулкан»: на вдиху одночасно підними руки вгору і стань навшпиньки. Кінчики пальців і п'яти тримай разом. Всім тілом тягнися до неба.

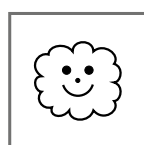
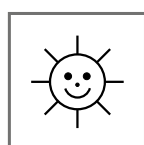
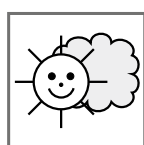
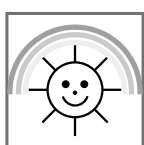

Перевір свої знання з теми «Спорт». Дай відповіді на запитання.

1. Назви батьківщину Олімпійських ігор.
2. Як називається чиста перемога в боксі?
3. Як називається найголовніший тенісний турнір?
4. Назви довжину дистанції марафонського бігу.
5. Який вид спорту супроводжує японська мова?
6. Як називається майданчик для боксу?
7. Як називається етап початку бігу?
8. Який спортивний костюм для занять цим видом спорту не змінювався з позаминулого століття?
9. Як називається спортивна колюча зброя з клинком прямокутного перетину?
10. Якому спортсмену, щоб перемогти, потрібно влучно стріляти і швидко бігати?

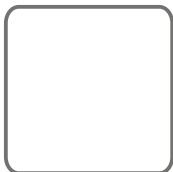

Щорічно в другу суботу вересня в Україні відзначається День фізичної культури і спорту. Мета цього свята – популяризація спорту в країні серед молоді та пропаганда здорового способу життя. Для проведення масових спортивних та фізкультурно-оздоровчих заходів на Луганщині діє більш ніж 2000 спортивних споруд – басейни, катки, стадіони, тенісні корти, спортивні майданчики тощо. Діє Луганський обласний центр «Спорт для всіх». Щорічно на Луганщині проводяться оздоровчо-спортивні заходи, марафони тощо. Приєднуйся!

ВІДОМІ ВЧЕНІ ТА ВИНАХІДНИКИ ЛУГАНЩИНИ

Слова, які ти бачиш у назві подорожі, напевно, дуже знайомі тобі. А чи замислювався/замислювалася ти над походженням цих слів? Наприклад, винахідник. Співзвучне до слова «знаходити». Тому винахідником називають людину, яка вперше вигадала або вперше по-новому застосувала відомі до цього часу предмети, ресурси, зокрема й по-новому працювала з інформацією та зробила нові висновки. А ось дослідником/дослідницею називають людину, яка вивчає, проводить досліді з різними явищами. А також у процесі своєї роботи може робити нові відкриття, наприклад розпізнавати нові можливості звичних речей або вивчати джерела інформації, узагальнювати наявну інформацію та робити певні висновки.

Поміркуй: чи може одна й та сама людина бути і винахідником, і дослідником? А дослідником і майстром? Що допомагає одній і тій самій людині поєднувати різні ролі? Що може стати на заваді? Пропонуємо тобі дати своє визначення деяких понять, які ти бачиш нижче, кількома словами. Зроби це непростим способом – впиши щонайменше 5 асоціацій, які спадають на думку, коли ти чуєш слова «вчений», «майстер», «відкриття». Поділися результатами з сусідом/сусідкою по парті, з однокласниками та однокласницями. Чи багато асоціацій збіглися? Як гадаєш, чому?

ВІДКРИТТЯ _____

ВЧЕНИЙ _____

МАЙСТЕР _____

Економічний розвиток суспільства в ХІХ ст. вимагав від науки нових досліджень і узагальнень. Тому вже в 1827 р. було створено Луганське науково-технічне товариство, яке розміщувало дослідницькі та наукові публікації в новому на той час «Горном журнале». Це публікації відомого металурга Д. Чернова, який створив наукову дисципліну – металографію, ученого-теоретика І. Тіме, основоположника гірничої механіки, В. Грум-Гржимайла, який створив гідравлічну теорію печей, професора металургії А. Мевіуса, автора першого підручника з металургії, та ін. Через 100 років у Луганську було створене ще одне наукове товариство під керівництвом Сергія Грушевського. Науковці працювали у різних напрямках: археологічному, природознавчому, історичному, українознавчому та ін.

Прочитай про тих наших земляків, хто вже досяг успіху й чиїми відкриттями та винаходами пишаються не тільки в нашій країні, а й у світі. Подумай, на кого з них ти хотів/хотіла би бути схожим/схожою і чому.

Петро Балабуєв (1931–2007) народився на хуторі Валуйському Станично-Луганського р-ну. Щоб вчитися в школі, він кожного дня долав пішки відстань у 4 км зранку й ввечері. А згодом став відомим у всьому світі авіаконструктором найбільших у світі транспортних літаків. Був соратником Олега Антонова й працював генеральним конструктором АНТК імені Антонова в Києві. Він доклав своїх зусиль до розробки та вдосконалення майже 100 типів та модифікацій літаків серії Ан, зокрема найбільшого в світі транспортного літака Ан-225 «Мрія».

Олексій Бахмутський (1893–1939) народився в смт Петрово-Мар'ївка (тепер м. Кадіївка) в родині шляхового обхідника. Після закінчення трьох класів школи він почав працювати на шахті різноробочим. У 1932 р. Бахмутський розробив конструкцію та побудував дослідний зразок вугільного комбайна, який вперше у світі одночасно здійснював зарубування, відбій і навалення вугілля у вибої. Конструктивні рішення, запропоновані Бахмутським, надалі були використані в багатьох типах радянських комбайнів, зокрема «Донбас» і «Горняк».

Микола Бобровников (1896–1988) народився на Луганщині, вищу освіту дістав у Харківському університеті. Бобровников провів ґрунтовні дослідження комети Галлея під час її наближення до Землі в 1910 р. Потім воював у громадянську війну проти більшовиків і був вимушений емігрувати в Прагу, а згодом у США, де продовжив навчання й дістав роботу. Астроном Бобровников вивчав спектри зірок, комет і малих планет. Серед його наукових досягнень – відкриття, що, на відміну від комет, астероїди світяться віддзеркаленим світлом Сонця.

Георгій Лангемак (1898–1938) народився в Старобільську в німецько-швейцарській родині. Він дістав військово-інженерну освіту і став одним із піонерів ракетної техніки в країні та одним з основних розробників реактивного міномета «Катюша». Вважається основоположником досліджень з конструювання реактивних снарядів на бездимному поросі. Лангемак відкрив закон подібності, що дав змогу визначати аналітичним розрахунком геометрію сопла реактивного двигуна. Він увів у науковий обіг термін «космонавтика». Загинув через сталінські репресії.

Василь Нестеренко (1934–2008) народився в Красному Куті, вищу освіту здобув у Москві, проте майже все життя працював у Білорусі. Його роботи присвячені питанням ядерної енергетики та радіаційної безпеки. У 1971–1987 рр. працював генеральним конструктором пересувної атомної станції «Памір», очолював Інститут ядерної енергетики АН БРСР, пізніше був директором Інституту радіаційної безпеки «Белрад». Учений написав більш ніж 300 наукових робіт, зареєстрував понад 320 винаходів.

Микола Склярів (1907–2005) народився у Старобільську в родині учителів. Разом з колегами він розробив склад сталі й методи бронювання літаків ІЛ-2, які після цього стали називати «летючий танк», бо броня забезпечувала практично повну невразливість літака від вогню стрілецької зброї Другої світової війни. Склярів є автором численних робіт з досліджень міцності та надійності матеріалів в екстремальних умовах. Великий внесок зробив у теорію горіння титанових сплавів і створення пожежобезпечних титанових сплавів.

Андрій Пастухов (1858–1899) народився в селищі при Деркульському кінному заводі. З дитинства добре вчився, мріяв про подорожі і дослідження. Він став топографом (укладачем географічних карт) і першим вітчизняним альпіністом Кавказу. Андрій здійснював сходження і зробив карти основних вершин – Ельбрусу, Казбеку, Великого і Малого Арарату тощо. Дав докладний опис геологічної будови, флори і фауни, орнітології, стану льодовиків, кліматичних умов і етнографії слабовивчених районів Кавказу. Ім'я А. Пастухова увічнено на картах Кавказу і в Антарктиді.

У 1907 р. мешканець смт Марківки Аврам Онопрієнко виростив гарну цибулю. 50 вінків цієї городини купив у нього лікар Зайцев і повіз у Париж, аби представити на сільськогосподарській виставці. Як наслідок, цибуля сорту «Марківська» дістала золоту медаль та набула світової слави. З 1907 р. марківська цибуля експортувалася до Англії та Німеччини.

Для спортсменів та людей із зайвою вагою викладачка Луганського університету, докторка технічних наук Людмила Сєногонова у 2013 р. розробила солодощі, що змушують худнути. Серед складових – шоколад, горішки, сухофрукти, вітаміни та лікарські трави. Три види цукерок «Енергія спорту», «Імпульс» і «Драйв» уже успішно пройшли випробування.

Луганський винахідник Михайло Щербина в 2012 р. запропонував свій варіант слухового апарату, дуже дешевий за собівартістю. Цей винахід у вигляді звичайного маленького плеєра складається з деталей, які можна знайти і купити в будь-якому радіомагазині. Зате його зовнішній вигляд дасть змогу людям зі слуховими відхиленнями відчувати себе комфортно в компанії, адже цей помічник не впадає в очі.

Чи відомо тобі, що такі винаходи, як батут, снігохід, пластилін, хутряні навушники, ласти для плавання та фруктовий лід на паличці, належать дітям різних країн світу? Є й серед сучасних учнів Луганщини майбутні вчені і винахідники. Про них теж знає світ. Може, вони мешкають поруч із тобою? Прочитай про деяких з них. Ти теж можеш стати винахідником. Розкажи про те, які галузі науки тебе цікавлять.

Максим Слободянюк свій перший патент на винахід здобув у 14 років, коли екстерном закінчив 10 клас. У 2007 р. він запропонував нову ідею для створення і безпечного використання електронного цифрового підпису, який є набагато ефективнішим, досконалішим і дешевшим за вже наявні. За цей винахід М. Слободянюк був визнаний Всесвітньою організацією інтелектуальної власності «найкращим молодим винахідником світу» і нагороджений спеціальною золотою медаллю (четвертим в Україні та 71 у світі). До своїх 28 років він встиг створити дві студії розробки мобільних і соціальних ігор – iLogos і Nika Entertainment. Сумарна аудиторія розроблених ними проектів перевищує 250 млн користувачів.

Андрій Коноваленко, 16-річний хлопець з Луганщини, переміг у національному відбірковому турі Imagine Cup від Microsoft. Його проект Camtouch може перетворити стіни, підлогу чи стіл у сенсорну поверхню, використовуючи комп'ютер, проектор, вебкамеру та лазерну указку.

Школяр із Луганська Іван Селезньов представив на міжнародному конкурсі «Intel International Science and Engineering Fair» свій проект «Нове чуття: ультразвукова рукавичка для просторової орієнтації людей з вадами зору». Винахід юного українця потрапив до трійки найкращих винаходів світу у 2014 р., а американські інвестори вже ним зацікавились і пропонують співпрацю.

Звісно, вчених, які народилися і працювали в нашій країні, і зокрема у твоєму регіоні, набагато більше, ніж ти побачив/побачила в цьому зошиті. Поговори з дорослими, пошукай в Інтернеті й спробуй знайти інформацію про вчених, винахідників/винахідниць і просто творчих людей, що живуть поруч із тобою.

Поміркуй разом із однолітками: якщо людина має право отримати прибуток із використання своїх винаходів, то чи має вона нести матеріальну чи моральну відповідальність за шкоду, яку може заподіяти певний винахід здоров'ю людини, існуванню людства чи природи?

Чи знаєш ти, що такі винаходи, як гасова лампа, компактний диск, гіпсова пов'язка та попередник рентгена, кінескоп для показу кінострічок, годинник-глюкометр, рукавичка для людей з вадами зору та багато інших важливих і необхідних речей, належать українцям з різних куточків нашої країни? Але, на жаль, деякі з винахідників/винахідниць не змогли вчасно описати своє відкриття, запатентувати його й представити світовій спільноті, тому й не вони сьогодні є визнаними «батьками» цих корисних речей.

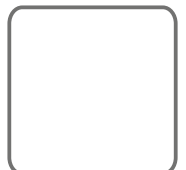
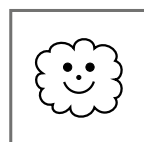
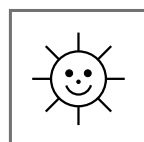
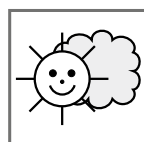
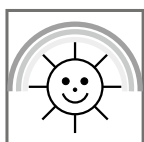
Як ти зміг/змогла побачити, в Україні живуть дуже талановиті люди з допитливим розумом, спостережливі та уважні до деталей. Але деякі ідеї, винайдені українцями, світ побачив під іменем інших учених. Не виключено, що декілька людей одночасно можуть дійти однакових висновків під час дослідів. Як же довести, що ідея належить саме тобі? Ось декілька важливих кроків, яких треба дотримуватись:

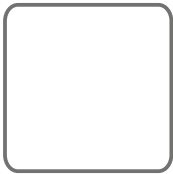
1. Найнадійніший захист – це патентування в спеціальному державному бюро. Це можливо зробити навіть у твоєму віці за допомогою батьків. Але, щоб запатентувати ідею, потрібно зробити прототип (міні-копію, пробний екземпляр, приклад коду з інформацією), тобто надати ідеї матеріальної форми.

2. Під час виготовлення прототипу потрібно нотувати кожний свій крок. Таким чином ти матимеш докази, як його отримав/отримала, як дійшов/дійшла цієї думки. А також підказки для себе, що треба врахувати на майбутнє. Що вдалося, а від чого довелося відмовитися.

3. Якщо ти спілкуєшся з потенційним покупцем/покупчиною або людиною, яка готова оплатити виготовлення прототипу (таку людину називають інвестором/інвесторкою), будь певен/певна, що описуєш основні риси продукту. Непотрібно розповідати деталі виготовлення, технологію і кроки – так твою ідею можуть вкрасти. Опиши, для чого ця річ створена і кого вона може зацікавити.

4. Подумай над логотипом та назвою. Вона може бути пов'язана з властивостями продукту, як, наприклад, торгова марка «Ласунка» (назва говорить про смак продукції). Також назва може походити від імені автора, наприклад дизайнери називають торгові марки своїм ім'ям – Vovk, Pustovit, AndreTan тощо. І головне – не зупиняйся. Завжди виграє той, хто мріє і втілює ідеї в життя.

ПІДПРИЄМНИЦТВО Й ТОРГІВЛЯ. НАРОДНІ МАЙСТРИ/МАЙСТРИНІ ТА ПІДПРИЄМЦІ(-НИЦІ) КРАЮ

Придумай визначення.

 Майстер/майстриня –

_____

_____

_____

 Підприємець/
підприємниця –

_____

_____

_____

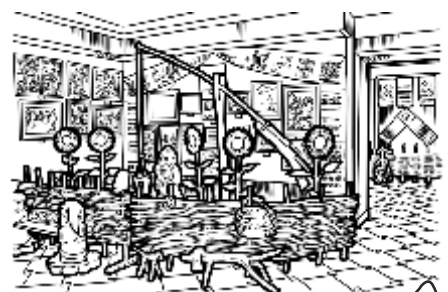
Розкажи, які народні ремесла й види декоративно-ужиткового мистецтва ти знаєш.

Передивись речі, якими прикрашена твоя оселя та якими ти користуєшся в повсякденному житті, – можливо, на чомусь ти знайдеш клеймо або підпис народного/народної майстра/майстрині, про яких йде мова в тексті. Розкажи про це в класі. Які ще цікаві вироби народних майстрів/майстринь і аматорів/аматорок ти зустрічав/зустрічала під час відвідування музеїв, ярмарків, парків у своєму населеному пункті? Яких ще майстрів/майстринь ти знаєш?

Сучасна народна творчість Луганщини представлена багатьма видами народно-прикладного мистецтва: вишивка і ткацтво, художня обробка деревини, заліза, шкіри, каменю, плетіння із природних матеріалів, художнє скло, кераміка та гончарство. Щороку народних майстрів випускають Сєвєродонецький коледж культури і мистецтв імені С. Прокоф'єва, обласний центр народного мистецтва, Луганський обласний центр навчально-методичної роботи, культурних ініціатив і кіномистецтва та ін. У регіоні працює 29 шкіл мистецтв.

Одним із найулюбленіших та найпоширеніших видів мистецтва є вишивка. Особливістю орнаментів Сходу України є поєднання рослинних і геометричних образів. Оздоблювали вишивкою рушники, одяг, постільну білизну та багато побутових речей. У краї живуть заслужені та народні майстри/майстрині вишивальники/вишивальниці, зокрема В. Бєлянська у Сєвєродонецьку, Н. Кутєпова в Алчевську, В. Маліборська в Перевальську, О. Павлова в Антрациті, О. Письменна в с. Олексіївці Білокуракинського р-ну, Л. Петухова в Кремінній, О. Спеціальна та О. Єдуш у Хрустальному, А. Єрмаков і О. Сіренко в Міловому та ін. Цікаво, що найдовші рушники нашого регіону (5 м) вишиває народна майстриня Л. Світлогузова у Сватовому. Ткацтво на Луганщині набуло широкого розвитку в першому десятиріччі ХХ ст. Вироби ткали з коно-

пель і вовни, використовуючи ремісну техніку. Тканини Луганщини вирізняються простотою і стриманістю декору. Переважають саржеві рядна – однотонні або «писані» (зі смугами одного кольору), а також клітчасті. Дрібновізерункові скатертини («настільники») доповнювали смугами одного-двох кольорів. У регіоні повсюдно ткали полотна різних ґатунків. Народна майстриня Г. Харламова із с. Гречишкиного Новоайдарського р-ну тче свої рушники на станку, якому вже понад 200 років. Є в регіоні майстрині з плетіння мережива на коклюшках – Л. Гарькава з Кременної та М. Горохович з Алчевська.

На Луганщині традиції народного соломоплетіння знайшли продовження здебільшого у виготовленні брилів та іграшок. Тут застосовують виразне дрібне переплетення «у зубці», «у луску», косичкою. Майстерністю плетіння з соломки володіє Т. Козлова (с. Успенка), вироби, оздоблені аплікацією з соломки виготовляє майстер О. Пономаренко (м. Хрустальний). Унікальною технікою лозоплетіння для виготовлення меблів «Білолуцьке лозоплетіння» володіють народні майстри Луганщини Ольга та Анатолій Гайцуренки (див. за QR Code) і брати Коваленки (м. Луганськ). Одним із найпопулярніших засобів декорування деревини є різьблення. Щороку на всеукраїнських та регіональних виставках демонструють свої вироби сучасні майстри з різьби по дереву О. Башун з Кременної, О. Жур з Алчевська, О. Романенко з Новоайдарського р-ну, Леонід та Олексій Терещенки з Сєвєродонецька, Ю. Шпирко з Сорокиного та ін. Демонструють свою унікальну технологію також народні майстри з різьби по дереву та кістці А. Овчаров і А. Шилов з Ровеньків, народні майстри з коренепластики та різьбярства М. Лесик із Хрустального. Показує свої вироби зі зброярства заслужений майстер народної творчості України О. Ткаленко з Антрацита, народний майстер з обробки металу І. Ткаченко з Луганська та ін. О. Моєсеєнко дарує нове життя відпрацьованим металевим предметам побуту.

З давніх часів керамічне виробництво поширилось на території Луганщини, чому сприяли якісні поклади глини. Відомим центром гончарства стало с. Макарів Яр у Сорокинському р-ні (див. за QR Code). Тут у 1880-х рр. займались гончарством у 211 господарствах. Прийоми та методи виготовлення керамічних виробів майстри Луганщини запозичували в опішненських гончарів, проте привнесли свої орнаментальні мотиви й більш стриманий, графічний малюнок орнаменту, який зазвичай майстри нашого краю розміщували у верхній частині виробу, на горловині чи вінцях посуду. Іншим відомим осередком гончарства було с. Євсуг Біловодського р-ну, де наприкінці ХІХ ст. мешкало близько 70 родин гончарів. За рік вони виготовляли до 100 тис. штук керамічних виробів – банки, іграшки (особливо знаменитими були місцеві свищики), кухлі, макітри, миски тощо. Також на початку ХХ ст. на Луганщині уславилася своїми гончарями й с. Василівка на Старобільщині. Тут виготовляли переважно кухлі, ковбушки (ємністю від 0,5 до 1 відра), глечики, ринки, іграшки й черепицю. На середину ХХ ст. на Луганщині гончарним промислом вже займалися більш ніж у 20 осередках, зокрема в селах Єліфанівці на Кременщині, Лимарівці, Лисогорівці, Шуліківці на Новопсковщині, Петропавлівці на Сватівщині та ін. Кожен майстер продавав свою продукцію сам у містах та селах Донбасу. У наш час на творчих виставках області власні керамічні вироби презентує засновник керамічної школи в м. Лутугиному В. Воронов, народний майстер М. Ярошко з Луганська, керівниця студії «Домовичок» Н. Твердохліб з Кіндрашівки Станично-Луганського р-ну та ін.

Ще на початку ХХ ст. розпис білених стін та віконниць сільських хат фантастичними орнаментами з квітів був дуже поширеним, а десь 50 років тому майже зник. Сучасні народні майстри, використовуючи «мальовки» – збережені на папері розписи хат, – намагаються надати нового життя майже втраченому мистецтву. Відомі в регіоні майстрині Г. Гурбік, Т. Коновал, Л. Лисицька, І. Форостюк навчають юних майстрів секретам писанкарства. Т. Коновал з Довжанська вдалося відтворити техніку, яку вважали втраченою, адже її візерунки на яйцях рельєфні, немовби вирізьблені. Роботи цієї майстрині стали одним із символів України – їх купують колекціонери і музеї з різних куточків світу (див. за QR Code). Уславили себе витонченими виробами в техніці витинанки майстрині З. Сікора (м. Рубіжне), Л. Лисицька (м. Лисичанськ), Г. Антошук та Л. Буткова з Новопокровщини. Є. Главацька зі Старобільська створила власний напрямок у лялькарстві – етнографічну слобожанську ляльку. Неповторні вироби в техніці об'ємної флористики демонструють під час виставок А. Верхола (м. Алчевськ) та Н. Кириллова (м. Довжанськ), а унікальні вироби зі шкіри, колажі з піску – З. Ласман (м. Рубіжне). Відновлює техніку самчиківського розпису О. Машевська.

Розпитуючи дорослих, відвідуючи бібліотеку чи за допомогою мережі Інтернет, спробуй дізнатися, чи живуть у твоєму населеному пункті народні майстри/майстрині й що вони виробляють. Розкажи про них у класі, і якщо вам буде цікаво з ними зустрітися, запросіть їх на урок.

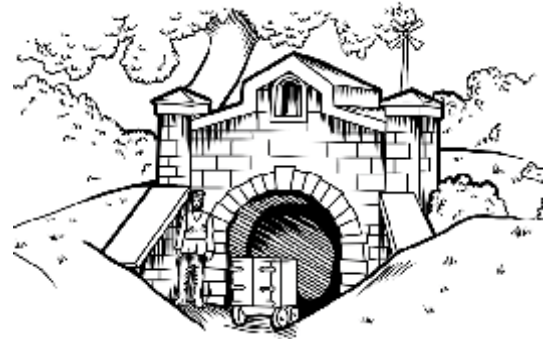
У 1721 р. управитель Бахмутських соляних промислів Микита Вепрейський та комендант Бахмутської фортеці Семен Чирков взяли проби кам'яного вугілля в урочищі Скелеватому та на річці Біленькій, що протікає в межах сучасної Луганської області. Зразки вугілля були відправлені до Санкт-Петербурга в Берг-колегію, яка підтвердила якість цього мінералу. Ці ж чиновники в 1723 р. розпочали перший промисловий видобуток вугілля. За радянських часів сталінськими вченими була поширена інформація, що відкрив вугілля на Донбасі Григорій Капустін, йому навіть були споруджені пам'ятники. Проте з архівних документів відомо, що він брав проби копалин лише поблизу Тули, Воронежа та на Дону, але їхнє випробування не підтвердило в них паливних якостей. Капустіну також приписували керівництво експедицією з пошуків вугільних родовищ, яка розпочалася в 1724 р., проте насправді її очолив британець Георгій Ніксон, а в її складі були вугільні майстри-іноземці Джон Маршал, Томас Краувін, Томас Кларк, Вілим Персон, перекладач Яків Граматін, казначей Андрій Маслов, а Григорій Капустін був усього лише підканцеляристом. І ця експедиція прибула вже тоді, коли вже працювала перша промислова шахта. Перше ґрунтове наукове геологічне дослідження Донбасу провів у 1827 р. гірничий інженер з Харкова Євграф Ковалевський (1790–1867). Йому ж належить дослідження Донецького кряжа та назва «Донецький басейн» (скорочено «Донбас»). Перший геологічний розріз вугленосної товщі Донбасу склав учений Леонід Лутугін (1864–1915). На його честь на Луганщині названо місто Лутугине.

Прочитай текст. Знайди інформацію про промислові об'єкти твоєї місцевості. Чи є у твоїй родині представники професій вугільно-металургійного виробництва? Розкажи про них своїм однокласникам(-цям). Розпитай дорослих, кого з давніх і сучасних підприємців твого населеного пункту вони можуть згадати. Спробуй знайти історії їхнього життя. Подумай, завдяки чому ці люди стали першими серед інших. Що рухало цими людьми, окрім бажання збагатитися.

У XVIII–XIX ст. на Луганщині розвивалися промисли, пов'язані з переробленням сільськогосподарської продукції та видобуванням і використанням корисних копалин. У 1755 р. майор сербського полку А. Рашкович заснував с. Рубіжне. Тут було створено два ставки і два борошняні млини, два винокурні заводи, активно підтримувались роботи з кустарного видобування кам'яного вугілля. У 1790-х рр. у районі Лисячого Байраку (сучасного Лисичанська) була збудована вугільна штольня завглибшки 36,2 м. Будівництво шахт у нашому краї і першого ливарного заводу було пов'язане з іменами британських інженерів і підприємців Чарльза (Карла) Гаскойна (1737–1806), Т. Ропера, А. Сміта, Г. Шерифа та ін. У березні 1799 р. на Лисичанських копальнях вперше в Російській імперії було виготовлено

19 тис. пудів кам'яновугільного коксу. Поселення, що виникло навколо ливарного заводу, дало початок м. Луганську. З цього часу Луганщина інтенсивно розвивалась як вугільно-металургійний комплекс. Також у каменоломнях Слов'яносербського повіту добували камінь, з якого виготовляли млинові жорна, точильні камені та молотильні котки. У 1850-х рр. завдяки якісним покладам глини тільки в Луганську було 5 цегельних і черепичних заводів, а також 9 салотопних і один шкіряний заводи.

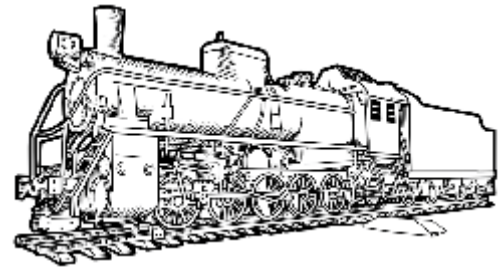
Поміщик П. Панков у с. Червоному Куті розводив тонкорунних овець і ангорську породу кіз. Він закупив за кордоном новітнє обладнання й побудував фабрики, де випускали сукно, фланель, ковдри й кашемір з козячого пуху, з якого робили модні шалі та хустки. У 1848 р. в с. Штейндорфі, недалеко від станції Мілове, поміщик німецького походження І. Шуман побудував завод сільськогосподарських знарядь і машин, де виробляли віялки, кінні граблі, молотарки, січкарні, плуги, які мали великий попит. Біля с. Олександрівки, що тепер у Білокуракинському р-ні, у 1874 р. була заснована приватна паперова фабрика підприємця Гольдмахера. Сировиною були ганчірки. Вироблялось від 800 до 1300 кг паперу на добу. На межі XIX–XX ст. цілий квартал належав найбагатшій людині Луганська Давиду Вендеровичу, який був власником заводу, магазинів, складів, а також старостою синагоги, яка з'явилась у Луганську в 1860-х рр. Також, за архівними даними, євреям міста в той час належали банк, усі 3 аптеки, 3 перукарні, 3 пекарні, 1 кінозал, 1 фотоательє, 2 пральні та 90 крамниць.

У 1869 р. в дію увійшла Курсько-Харківсько-Азовська залізнична магістраль. Її пуск став поштовхом для спорудження системи магістралей. Десятки приватних залізничних гілок поєднували окремі промислові об'єкти із загальною системою залізниць. У 1895 р. потяги пішли й по лінії Лисичанськ – Куп'янськ – Харків. На кінець XIX ст. за транспортними можливостями Донбас став одним з

найрозвинутіших регіонів Європи. У 1896 р. промисловець і фінансист німецького походження Густав Гартман (1842–1910) почав зводити в м. Луганську найбільше на той час паровозобудівне підприємство в країні, тепер відоме як ВАТ «Луганськ-тепловоз». За паровози серії «ФД» та «ІС» завод був нагороджений золотою медаллю на виставці в Парижі. Окрім паровозів, завод виготовляв труби і сортове залізо.

Саме завдяки будівництву залізниці та Донецько-Юрїївського металургійного заводу (єдиного з 12 металургійних підприємств Донбасу повністю на вітчизняних інвестиціях) з'явилося робітниче селище Алчевськ, яке дістало свою назву на честь українського промисловця й засновника заводу Олексія Алчевського (1835–1901).

У 1887 р. бельгійський інженер-технолог Ернест Сольве та пермський купець Іван Любимов створили акціонерне товариство для виробництва соди та розпочали будівництво хімічного заводу біля Лисичанська. Наприкінці квітня 1892 р. завод почав давати першу продукцію кальцинованої та каустичної соди, хлорного вапна і нашатирного спирту. За шість років за обсягом виробництва він став першим у Російській імперії та другим у Європі. Виготовлення соди стимулювало побудову в Лисичанську заводу з виробництва скла. Під час Першої світової війни акціонерне товариство «Русско-Краска» в 1915 р. розпочало будівництво нового хімічного заводу поблизу Рубіжного – предтечі Рубіжанського хімічного комбінату «Барвник», який до 2009 р. був одним з найбільших підприємств анілінофарбної промисловості країни. Одночасно тут розгорнулося будівництво заводу акціонерного товариства «Коксобензол» і «Південного заводу вибухових речовин» (попередник ТОВ НВП «Зоря»), що належало Російському товариству для вироблення і продажу пороху, членом якого був шведський комерсант Еммануїл Нобель (1859–1932) –

племінник ученого, засновника відомої премії Альфреда Нобеля.

У радянський час (у 1951 р.) на Луганщині було побудовано ще одне потужне підприємство хімічної промисловості – Сєвєродонецьке об'єднання «Азот». Наразі воно є одним із найбільших у Європі підприємств хімічної промисловості з виробництва азотних добрив, метанолу, оцтової кислоти, формаліну, каталізаторів, товарів побутової хімії тощо.

Серед сучасних підприємств Луганщини є багато таких, які відомі далеко за межами нашого краю, зокрема ТОВ «Сватівська олія» (підприємство як олійний завод вперше було засновано в 1903 р. підприємцем Григоренком у слободі Сватівій Лучці), ТОВ «Марківський сирзавод», якому вже майже півстоліття, ювелірна фірма «Лагно» з м. Рубіжного, заснована в 1991 р., і Рубіжанська панчішна мануфактура, яка ще досить молода, проте динамічно розвивається, тощо. Які підприємства працювали в 2017 р. у твоїй місцевості, ти можеш дізнатися за QR Code.

Напиши, якими, на твій погляд, знаннями, уміннями, цінностями та якостями має володіти підприємець/підприємця.

Людина має вчитися, їсти, лікуватися, мати житло, одягатися, переміщатися в просторі тощо. Потреба – це необхідність володіти певними речами, а також користуватися послугами – в освіті, охороні здоров'я, побуті, розвагах тощо. Для того щоб задовольняти потреби людей у товарах і послугах, існує бізнес.

Бізнес (з англ. – заняття, справа) дає людям те, що їм потрібно для життя. А людина, яка займається бізнесом, називається бізнесменом або підприємцем. Бізнесмен має 1) вивчити потреби людей, 2) знайти або зробити те, що їм необхідно, 3) продати це людям, які все це споживають і тому називаються споживачами. Це величезна праця, що потребує постійних зусиль. Що ж змушує бізнесмена так працювати? Головна його мета – отримати від своєї справи більше коштів, ніж у неї вкладено, тобто отримати прибуток.

Прибуток – це частина виручки від продажу товару (виконання робіт або послуг), що залишається після виплати та покриття всіх витрат на виробництво цих товарів і після оплати всіх податків. Прибуток дає можливість розвивати свій бізнес, вкладати гроші в цікаві проекти, робити для себе необхідні покупки, краще харчуватися, одягатися, відпочивати й т. д. Великий і регулярний прибуток також дає змогу займатися благодійною діяльністю. Крім цього, бізнесмен може отримувати моральне задоволення від самореалізації, втілення своїх ідей, виробництва корисних товарів тощо.

Однак підприємницька діяльність – це не тільки радість перемог. У бізнесі є гостра конкурентна боротьба, суперництво, ризик втрат та інші проблеми. Важливо вірити у свою ідею, мати чіткий план її реалізації й не боятися складнощів.

У нашій країні тепер у кожної людини є можливість мати свою справу і бути власником/власницею. Хто ж такий/така власник/власниця? Це людина, яка має право володіння, користування, розпорядження яким-небудь майном. Бізнесмен/бізнесменка, як і власник/власниця, може мати у своєму розпорядженні засоби виробництва – будинки, землю, інструменти, машини, комп'ютери тощо, зокрема звичайну духовку, якщо збирається сам/сама випікати тістечка, або бандуру, якщо збирається грати в переході й цим заробляти гроші. Отже, якщо у підприємця/підприємниці є власність на засоби виробництва чи гроші на їхню оренду, він/вона може почати свою справу (бізнес). Обсяг діяльності залежить від вкладеного в нього капіталу, тобто грошей. Якщо на старті підприємницької діяльності ти обмежений/обмежена в коштах, значить, потрібно розраховувати на свої сили або знайти інвестора/інвесторку – того, хто має вільні гроші й готовий їх вкладати в цікаві ідеї з метою отримати прибуток чи безкорисливо, як благодійник/благодійниця. Пошук грошей для реалізації ідей називається «фандрайзинг». Практика показує, що майже всі великі ідеї, наприклад виготовлення автомобілів чи комп'ютерів, на самому початку не викликали великого захоплення в тих, хто мав капітал і міг допомогти втілити в життя нове відкриття. Також багато цікавих ідей сучасним бізнесменам спали на думку ще під час навчання у школі. Тож, якщо в тебе є бізнес-ідея, не втрачай надії й наполегливо шукай можливості її втілення.

Для успішного заняття бізнесом необхідно розуміти, що таке маркетинг. Щоб домогтися успіху, треба зрозуміти, для кого ти працюєш. Розуміння і задоволення потреб своїх споживачів – це і є маркетинг. Мета маркетингу – дізнатися і зрозуміти чи переконати споживача/споживачку (клієнта/клієнтку) настільки, щоб без цього товару або послуги він/вона не міг/могла обходитися. Товари і послуги, за які ми просто зараз готові дістати гроші з гаманця, і є попит. Наприклад, парасольки найкраще продаються в дощову погоду. Ще один приклад. Бізнесмен Байрон Різ вирішив стати справжнім Санта-Клаусом для дітей у всьому світі, адже кожен малюк взимку мріє про подарунок чи хоча б лист від нього. Він зробив сайт SantaMail.org, щоб діти мали можливість відправити свої листи в «Сантамейл» на «Північному полюсі». Щоб отримати персоналізовану відповідь від Санти, батькам діточок треба було заплатити 9,95 доларів. Це, може, й невелика сума, але якщо помножити її на 300 тис. відповідей, які Байрон від імені Санти відправив тільки у 2016 р., то виходить кругленька сума.

Все має свою ціну, зокрема товари та послуги. Ціна – це кількість грошей, які правлять за річ, продукт або послугу. Як встановлюється ціна? На ринку зазвичай покупці торгуються з продавцями. Продавець називає ціну, вищу від тієї, яку очікує отримати, а покупець, навпаки, називає ціну, нижчу від тієї, яку готовий сплатити. Торгуючись, вони встановлюють ціну, яка влаштовує їх обох. У магазинах зазвичай торгуватися не вийде – там всі платять однаково. Від чого залежить ціна? Від витрат на виготовлення й від попиту. Чим вищий попит, тим вища ціна. Найпростіший метод ціноутворення – собівартість + надбавка, де собівартість – це сума грошей, витрачена на те, щоб зробити товар або надати послугу, а надбавка – це прибуток, який ти сподіваєшся отримати.

Наприклад, ти можеш виготовити повітряного змія. Для того щоб його зробити, потрібно купити клей, папір, палички для каркаса, фарби, нитки тощо. Формула ціни на змія може бути така: 50 грн. – ціна всіх матеріалів і твоєї роботи з виготовлення плюс надбавка за ідею і винагородження (20 % від 50 грн.) – 10 грн. Разом остаточна ціна – 60 грн. Якщо зробити і продати 100 таких зміїв, то отримаєш 6000 грн., з яких 1000 грн. буде чистим прибутком. Якщо ж ти їх зробиш і будеш продавати на фестивалі повітряних зміїв і попит на них буде дуже великий, тоді надбавка може бути більша – до 100 %, відповідно і прибуток буде більший. Хоча якщо робити таку велику кількість зміїв, то ще потрібно буде заплатити за відкриття підприємницької діяльності, оренду приміщення, зарплату помічникам, податки, ліцензію на торгівлю і за оренду торгового місця тощо. Всі ці витрати також повинні увійти в собівартість товару. Без прибутку будь-яка комерційна діяльність втрачає сенс.

(За А. і П. Владимирськими)

Прочитай текст про одного з підприємців нашого краю. Поміркуй разом із дорослими, чому, на ваш погляд, бізнес цього підприємця став успішним.

Андрій Жуков у 2014 р. вимушений був виїхати з Луганська до Старобільська й кардинально змінити своє життя. Роботи не було, тож переселенець вирішив відкрити власну справу. Спочатку він придивлявся до того, чого бракує старобільчанам і що могло б принести йому заробіток. Оскільки вся його родина любить солодощі, вирішили спробувати відкрити магазин з продажу східних солодощів, а потім почали міркувати про власне виробництво корисніших для здоров'я екологічних фруктових і овочевих чіпсів та пастили з місцевих і екзотичних фруктів. Такий бізнес став викликом для родини містян, які не звикли

працювати на землі та переробляти велику кількість плодоовочевої продукції, також бракувало грошей на розвиток ідеї. А. Жуков пройшов декілька необхідних навчань на тренінгах, зробив бізнес-план і виграв декілька грантів на підтримку малого бізнесу. Зараз Андрій активно виходить з домашнього виробництва у промислове – це оренда приміщення, реєстрація, найм робітників, санітарні вимоги, реєстрація торгової марки, сертифікація продукції тощо. Тепер підприємець планує організувати міні-кооператив жителів сільської місцевості, які можуть вирощувати у себе сировину для чіпсів – полуницю, гарбуз, кабачки, помідори, перець. Виробництво Андрія вже є рентабельним та цікавим для споживачів.

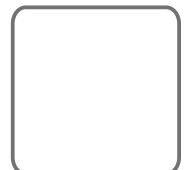
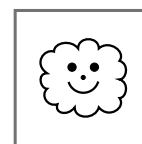
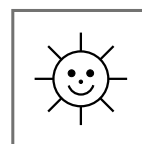
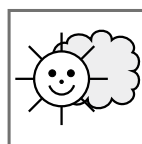
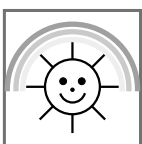
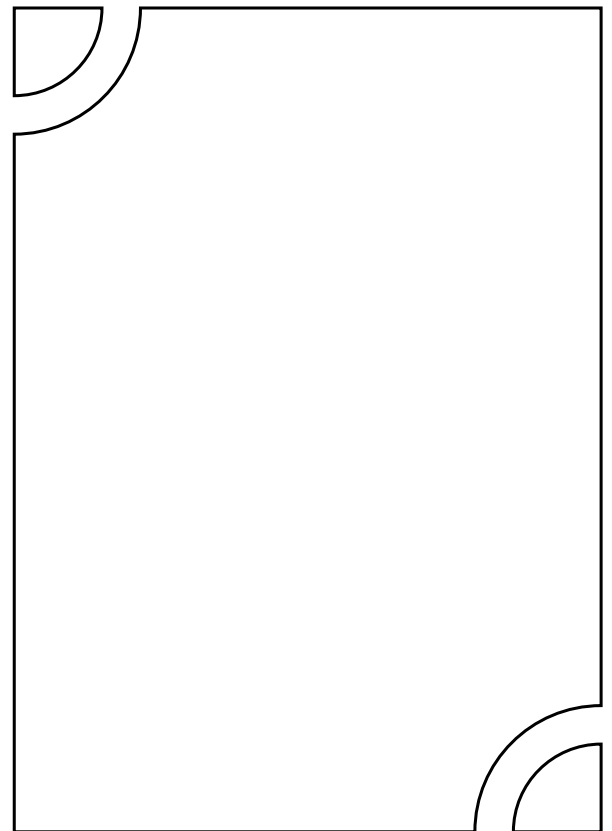
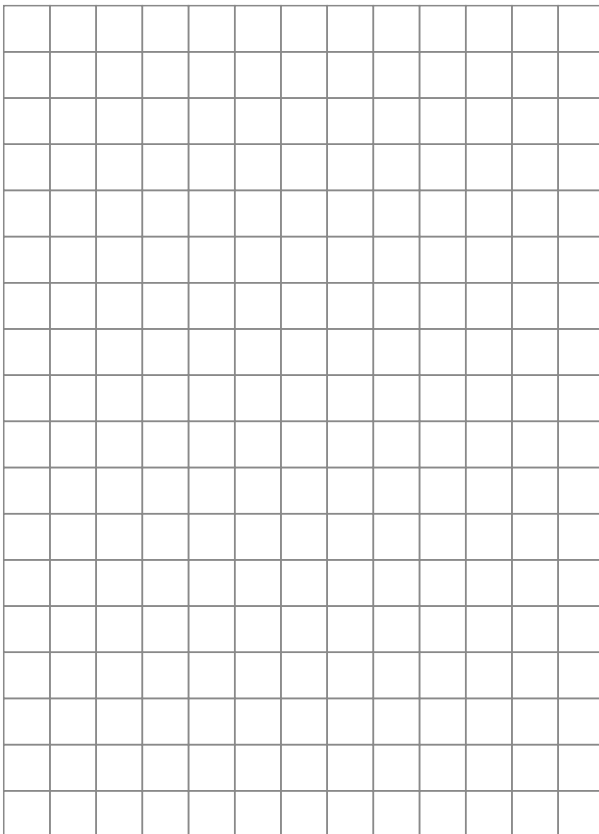
Подумай: які приватні підприємства й успішні заклади торгівлі, харчування, побутових та інших послуг є у твоєму населеному пункті? А яких закладів чи підприємств, на твій погляд, бракує? Чи хотів/хотіла би ти в майбутньому відкрити свою справу? Яку саме і чому?

Спробуй скласти кросворд із назв промислових підприємств, торговельних чи розважальних центрів, прізвищ відомих підприємців/підприємниць та майстрів/майстринь твого населеного пункту.

Придумай і намалюй власний логотип, тобто зображення, яке буде говорити про твоє ім'я, хобі, ідею, яку б хотів/хотіла втілити в майбутньому.

МЕЦЕНАТСТВО Й МИЛОСЕРДЯ

Меценатство – благодійна діяльність у сферах освіти, культури та мистецтва, охорони культурної спадщини, науки і наукових досліджень

Благодійність, або доброчинність, – безкорисливе надання допомоги тим, хто її потребує

Милосердя є діяльним прагненням допомогти кожному, хто має в цьому потребу. Відповідно до християнського віровчення обов'язком кожної людини визначено такі милосердні вчинки: голодного нагодувати, спраглого напоїти, голого одягнути, недужого відвідати, померлого поховати. Добра порада іншій людині вважається виявом духовного милосердя. Милосердя ґрунтується на таких якостях людини, як чуйність, уважність, доброзичливість, і несумісне з пихою, байдужістю, брутальністю.

В ісламі, як і в інших світових релігіях, постійне моральне вдосконалення ставиться за обов'язок кожному/кожній правовірному/правовірній мусульманину/мусульманці. Згідно з віровченням, Аллах, який є милостивим і милосердним, вимагає і від мусульман виявляти такі ж якості. При цьому в Корані йдеться не лише про співпереживання, співчуття тому/тій, хто потрапив/потрапила у складне становище, а й про надання йому/їй реальної безкорисливої допомоги і підтримки. Всі мусульмани мають платити зак'ят – милостиню, або податок на користь тих, хто потребує допомоги.

У давніх євреїв існували етичні норми про необхідність співчуття ближньому, надання йому моральної і матеріальної підтримки. Вважається, що добродійність є одним з основних постулатів іудаїзму. Старий Завіт містить декілька законів, що передбачають свого роду оподаткування на користь бідних. У Талмуді добродійність позначається як праведність або справедливість: бідний має право отримувати, а спроможна людина має давати. Проте від обов'язку виявляти милосердя не звільняється ніхто: ні сильний світу цього, ні останній бідняк.

Подумай, чому раніше медсестру в лікарні називали сестрою милосердя.

Прочитай притчу. Які емоції вона в тебе викликала? Які живі істоти (і зокрема люди) навколо тебе найбільше потребують милосердя й співчуття? Як ти гадаєш: чи кожна людина здатна на милосердний вчинок?

Один старий йшов берегом моря і раптом побачив хлопчика, який піднімав з піску морських зірок і кидав їх у воду. Старий підійшов ближче і спитав: «Навіщо ти кидаєш ці морські зірки у воду?» Хлопчик, не припиняючи свого заняття, відповів: «Якщо вони залишаться на березі до завтрашнього ранку, коли почнеться відлив, то загинуть». – «Але це ж просто нерозумно! – вигукнув старий. – Озирнись! Тут їх тисячі на всьому узбережжі. Твої спроби нічого не змінять!» Хлопчик підняв наступну морську зірку, на мить задумався, кинув її в море і сказав: «Для цієї зірки я зараз змінив усе». Тоді старий теж підняв зірку й кинув її в

море. Потім ще одну. До ночі на пляжі було безліч людей, і кожна піднімала і кидала в море зірку. І коли зійшло сонце, на пляжі не залишилося жодної неврятованої живої істоти.

Англійський поет і релігійний діяч XVI–XVII ст. Джон Донн колись сказав: «Бути милосердними – це значить робити все, що ми спроможні зробити». Разом із сусідом/сусідкою по парті обери одну з наведених нижче ситуацій і напишіть на пелюстках квітки-семицвітки ваші можливі дії – яким чином ви могли б виявити милосердя, допомогти в цій ситуації. Хто із твоїх знайомих потребує співчуття і допомоги?

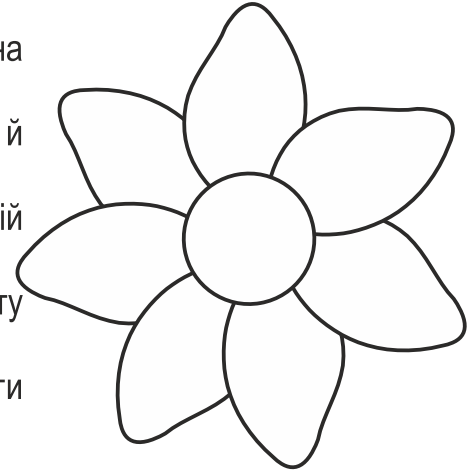
1. У дворі живе дуже милий і спокійний пес-безхатко, а на вулиці лютий мороз.

2. Ви зустріли на вулиці іноземця, який загубився в місті й не володіє жодною з мов, яку ви знаєте.

3. У вашому під'їзді живе одинока старенька бабуся, якій важко пересуватися.

4. У багатодітної родини з вашого населеного пункту згоріли оселя й майже все майно.

5. По дорозі зі школи ви побачили, що старші діти знущаються над молодшими.

Прочитай текст. Подумай, про яких благодійників/благодійниць Луганщини ти ще чув/чула. За допомогою Інтернету дізнайся, що означають слова «меценат», «спонсор», «філантроп», яке їхнє походження і чи є вони тотожними за значенням. Кого з підприємців, про яких ти прочитав/прочитала нижче, можна назвати меценатом? Чи хотів/хотіла би ти бути філантропом/філантропкою? Поміркуй, кого із сучасних меценатів/меценаток і благодійників/благодійниць твого населеного пункту ти знаєш.

На Луганщині здавна існували традиції благодійності. Місцевим купцям-підприємцям були ближчі проблеми бідних людей, оскільки багато хто з їхніх предків були самі вихідцями з простих міщан та селян. Значна кількість підприємців Донбасу через відсутність державної системи соціальної підтримки працівників підприємств розглядали свою благодійність як необхідну в розвитку бізнесу, гарантію соціальної стабільності в заводських та шахтарських селищах. Варто згадати власників «Південного заводу вибухових речовин», серед яких був і швед Емануїл Нобель, адже створення відносно високих стандартів життя для робітників було його кредо. Завдяки інвестиціям власників заводу Рубіжне перетворилося на селище з розвиненою інфраструктурою, де були школа, лікарня тощо. Також на гроші бельгійського підприємця Ернеста Сольве в Лисичанську були побудовані будинки для робітників, школа, гімназія, лікарня, готель. Сто років тому лікарня вважалася найкращою на Донбасі за рівнем оснащення та кваліфікації лікарів. Ернест Сольве, перебуваючи в ролі монополіста на ринку соди, заробив чималі статки. Він виступив спонсором створення Інституту соціології, Інституту фізіології, Школи комерції Сольве та Міжнародного інституту фізики і хімії.

Активними благодійницями ставали жінки – Х. Алчевська, дружина власника Донецько-Юр'ївського заводу О. Алчевського, Т. Карпова, дружина голови земської управи Бахмутського повіту, генеральша Е. Іловайська, дружина полковника А. Хвостова та ін. Зокрема

варто згадати і вдову штабс-капітана Булича Ганну, яка власним коштом побудувала в рідному м. Старобільську притулок для сиріт та вдів. У ньому виховували понад сорок сиріт. Пізніше притулок перетворився в жіночу громаду в ім'я ікони Божої Матері «Всіх скорботних радість», а згодом і в монастир. Ця громада намагалася повністю себе забезпечувати всім необхідним, для чого був придбаний хутір Писарівка. На хуторі було зведено великі сараї для худоби та зберігання інвентарю, пасіка на 40 вуликів, вітряк і дві криниці. Потім власним коштом було побудовано школу, церкву, кузню. У підсобному господарстві в Писарівці постійно працювали лише жінки з громади, а потім черниці. Навіть у кузні працювала відома в повіті своєю ковальською майстерністю сестра Межевицька. Благодійниками цієї громади стали також місцеві купці Ф. Бойчевський, А. Кожухов, С. Воронін.

Багато жертводавців входили до складу керівництва благодійних товариств, опікунських рад шкіл, училищ, гімназій, притулків, беручи безпосередню участь в організації, діяльності. Олексій Алчевський жертвував значні статки на утримання недільних шкіл для освіти жінок, які організувала його дружина. Варто згадати і внесок дворянської сім'ї Клевезалів у розвиток освіти і культури на Новопсковщині. У с. Писарівці вони побудували школу й сплачували вчителю за навчання дітей. Елеконіда Клевезаль заснувала стипендію імені її покійного чоловіка при місцевому Олександрівському ремісничому училищі, за її ініціативою в Новопскові було відкрито в 1896 р.

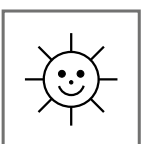
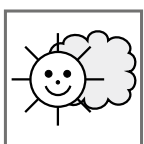
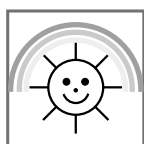

безкоштовну бібліотеку, де вона стала працювати як волонтер. Також слід згадати внесок у розвиток народної освіти нашого краю дворянина німецького походження Миколи Корфа (1834–1883), який дитинство й значну частину життя провів у родовому маєтку в с. Нескучному на Донеччині. Він займався створенням початкових шкіл для народу – «корфівських тризимок» – і відкрив їх понад 40 у сучасних Дніпропетровській, Донецькій, Луганській і Харківській областях, створив для них навчальні плани та деякі підручники.

 У 2007–2011 рр. в Україні проводився Національний конкурс «Благодійник року», переможцями якого неодноразово ставали підприємці Донбасу. У 2011 р. була створена Асоціація благодійників України, яка наступного року започаткувала щорічний Національний конкурс «Благодійна Україна», що проводиться у 23 номінаціях. Найкращих благодійників, меценатів та волонтерів нагороджують унікальною керамічною статуеткою «Ангел добра».

Уяви собі, що ти вже дорослий/доросла й тебе обрали головою громади або мером міста. Що, на твій погляд, можна було б зробити (наприклад, які закони можна запропонувати чи що побудувати, заснувати тощо), щоб допомогти нужденним і хворим людям, щоб у населеному пункті всі були задоволені життям, веселі й щасливі.

ВІДОМІ РЕЛІГІЙНІ ДІЯЧІ, ПОВ'ЯЗАНІ З ЛУГАНЩИНОЮ

Атеїзм – світогляд, який заперечує або не має віри в існування Бога чи богів, духів, інших надприродних істот

Конфесія – об'єднання вірян чи особливості віросповідання в межах певного релігійного вчення, наприклад, католицизм, православ'я і різні варіанти протестантизму – це конфесії в християнстві

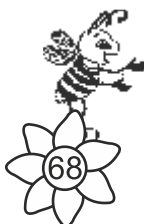

Прочитай короткі історії життя людей, які жили в нашому краї і яких сьогодні вважають святими. Розкажи про свої відчуття та враження під час відвідування культової споруди чи місця для молитви.

Першим подвижником-християнином нашого краю, про якого є письмова згадка, був відомий серед козаків у XVIII ст. пустельник Петро Довгаль, відставний військовий старшина. Усамітнившись у місцевості поблизу сучасного с. Красного Кута Антрацитівського р-ну, він присвятив решту свого життя служінню Богу. Запорожці постійно приходили до нього на поклін і для духовних бесід. На півночі області в с. Осиновому в XVIII–XIX ст. жив місцевий праведник Дмитро Горський (1740–1828). За переказами, він був ткачем в Осиновому. Після одруження його дочки Дмитро пішов жити до печери, де провів більш ніж 30 років. Місцеві мешканці поважали Дмитра за його аскетичний спосіб життя та за стійкість віри, вони щодня приходили до нього за порадами. Також Дмитро навчав місцевих дітей грамоти. У церкві в Осиновому зберігаються мощі праведника Дмитра Горського, який був канонізований УПЦ у 2014 р. як місцевошанований святий.

27 травня в краї святкують Собор Старобільських святих. Собор містить імена 14 подвижників – святих, священномучеників та преподобних, а також праведного Дмитра Горського та блаженної Параскеви Дибіної (1867–1942). Блаженна монахиня Параскева народилася в с. Новоахтирці Старобільського повіту в звичайній родині селян. З дитинства вона відрізнялася від своїх однолітків незрозумілими словами та вчинками. У 12 років всупереч волі батьків вирішила піти до Старобільського жіночого монастиря, де прожила значну частину життя, прийнявши подвиг юродства, тобто удаваного божевілья. Вона могла передбачати події й розповідала про них черницям і прочанам обителі, проте робила це в дивний спосіб. За радянських часів після закриття монастиря Параскева продовжувала вдавати божевільну й подорожувала по Луганщині, надаючи людям допомогу словом і ділом.

Прочитай про старообрядців на Луганщині та життя архієпископа Флавіана. Розкажи, про яких ще знаменитих релігійних діячів/діячок краю ти чув/чула.

Наш край став одним із тих місць, де знайшли собі притулок старовіри, або старообрядці. Найбільшою серед старовірів краю була попівська течія білокриницької злагоди. У XVIII ст. вихідці з Підмосков'я в місці злиття річок Білої та Біленької заснували старообрядницький скит, навколо якого згодом виросло с. Городище. Пізніше сюди прибули втікачі-старообрядці зі Стародубщини Чернігівської губернії і з Курської губернії. Тому тут утворився потужний релігійний осередок, був побудований храм, у якому з 1910 р. служив священником місцевий уродженець Феофілакт Слесарев (1879–1960). У 1940-х рр. вже всі парафії старообрядців білокриницької злагоди на Луганщині перебували під його опікою. У 1948 р. він став єпископом Донецько-Донським і Кавказьким із чернечим ім'ям Флавіан, а з 1952 р. й до самої смерті в сані архієпископа Московського і Всієї Русі очолював Давньо-православну церкву Христову (Руську православну старообрядську церкву).

На теренах Луганщини діє 734 релігійні організації, які належать до 45 конфесій, течій і напрямків, і представляють всі світові релігії. Серед них – 708 громад, дев'ять обласних об'єднань та управлінь, по шість відповідно монастирів та місій, п'ять духовних навчальних закладів. Щорічно кількість релігійних громад збільшується. Подумай, які світові релігії та конфесії ти вже знаєш. Як ти гадаєш, чи відрізняється чимось атеїст від вірянина?

Порфирій Іванов (1898–1983) народився в с. Оріхівці в багатодітній родині шахтаря. Закінчив чотири класи церковнопарафіяльної школи і з 12 років працював на шахті. У 1933 р. він прийшов до думки, що причина всіх хвороб у відриві людини від природи. Ідея привела до різкого повороту життя Іванова і початку експерименту – він почав зменшувати кількість одягу на тілі й через деякий час зумів ходити цілий рік тільки в шортах. Він став автором і активним проповідником «Оздоровчої системи Іванова», яка передбачає «життя в природі» – цілеспрямовану відмову від житла, одягу і всього рукотворного. Хоча самі послідовники ідей Іванова не вважають себе релігійною організацією, але ритуали й обряди, спосіб їхнього життя свідчать про релігійну основу.

Що має уміти і якими якостями має володіти духовний/духовна лідер/лідерка громади в сучасному світі?

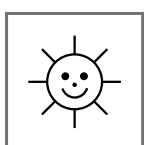
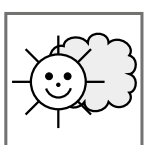
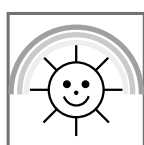

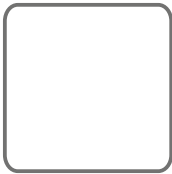

ДИТЯЧІ БІБЛІОТЕКИ. ВІДОМІ ПИСЬМЕННИКИ/ ПИСЬМЕННИЦІ КРАЮ

Як ти гадаєш, навіщо люди вигадали бібліотеки? Чому люди збирають книги? Чи потрібна паперова книга в епоху цифрових технологій? Чому люди пишуть вірші й чи потрібна поезія? Поміркуй та обговори свої думки з однокласниками й однокласницями.

Розкажи про свої враження від відвідування: 1) дитячої або шкільної бібліотеки; 2) безкоштовної електронної бібліотеки; 3) книжкового магазину (супермаркету), книжкової виставки або ярмарку.

Першу міську бібліотеку для дітей у Луганську було засновано в 1935 р., а через три роки вона стала обласною. Після 1945 р. як окремий заклад обласна бібліотека для дітей та юнацтва відновила роботу лише на початку 1948 р. На початку 1990-х рр. при бібліотеці з'явилися клуб сімейного читання та відпочинку «Світличка», гуртки «Чомусик», «Ляльки і книга», «КІД», «Орієнтир», лекторій «Ритм». До 2014 р. книжковий фонд бібліотеки налічував понад 136 тис. примірників, діяли гуртки з народознавства «Берегинька», театр ляльок «Рукавичка», клуб тінейджерів «У колі друзів». Бібліотека співпрацювала з дитячою телестудією «Веселка». На сьогоднішній день на контрольованій державою території повноцінно функціонують 300 публічних бібліотек (208 з них – сільських). Головна бібліотека регіону – Луганська ОУНБ ім. Горького переміщена на контрольовану державою територію області та діє в м. Старобільську. Активно працюють дитячі бібліотеки Краматорська, Лисичанська, Сєвєродонецька тощо.

Передивись свою домашню бібліотеку, зокрема книжки, комікси, дитячі журнали, які ти читав/читала вдома з батьками або самостійно. Згадай аудіокниги, які ти, можливо, слухав/слухала в дитинстві. Які з них є твоїми найулюбленішими і чому? Хто із героїв/героїнь книг або коміксів справив на тебе найсильніше враження? Які історії чи творчі завдання з дитячих журналів найбільше запам'яталися? Принеси в клас свою улюблену книжку/комікс/журнал і розкажи про неї сусіду/сусідці по парті.

Подумай, розпитай дорослих, пошукай в Інтернеті та спробуй скласти перелік професій людей, які долучилися до виготовлення дитячої книги.

Згідно зі словником, письменник/письменниця – у широкому розумінні – це людина, яка висловлює власні думки, досвід і бачення світу в письмовій формі (тобто пише будь-які твори – художні, наукові, публіцистичні). У вузькому розумінні – це автор художніх творів; особа, для якої літературна діяльність є професією. Спробуй правильно з'єднати, як називають різних письменників і письменниць.

**Блогер/
блогерка**

– людина, яка пише невіршовані художні твори (прозу). Серед них виділяють гумористів, есеїстів, казкарів, новелістів, повістярів, романістів, сатириків та ін., тобто тих, хто спеціалізується на написанні творів у цих літературних жанрах.

**Дослідник/
дослідниця**

– людина, яка створює віршовані або невіршовані художні твори (водевілі, драми, комедії, містерії, трагедії, трагікомедії, драматичні поеми тощо), призначені для вистав у театрі або для читання.

**Драматург/
драматургиня**

– людина, яка пише прозові твори, де висвітлює актуальні питання, що стосуються здебільшого політики та громадського життя. Як і журналісти, може розміщувати їх у засобах масової інформації.

**Перекладач/
перекладачка
літератури**

– людина, яка робить короткі записи, зображення чи мультимедіа на різні теми, що регулярно додаються й можуть коментуватися в «мережевому журналі» сайту чи в соціальних мережах.

**Поет/
поетка**

– людина, яка займається науковою роботою – вивченням, спостереженням, аналізом чого-небудь – і сприяє отриманню і поширенню нових знань через публікації результатів своїх досліджень у наукових статтях і книгах.

**Прозаїк/
прозаїкня**

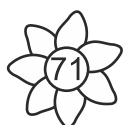
– людина, яка творчо, якісно та повно передає зміст твору, написаного іншою мовою, своєю рідною мовою або тією, якою гарно володіє. Може перекладати будь-які твори – поезію, прозу, публіцистику тощо.

**Публіцист/
публіцистка**

– людина, яка пише літературні віршовані твори (байки, вірші, драматичні твори, казки, оди, сонети, тексти пісень тощо). Той, хто оспівує, прославляє що-небудь; бард, піїт, скальд, співець та ін.

Прочитай текст про деяких письменників нашого краю. Обери з прізвищ письменників три, які тобі найбільше сподобалися, і спробуй зашифрувати їх моїм шифром (див. на стор. 118) або придуманим тобою. Запропонуй сусіду/сусідці по парті їх розшифрувати. Якщо ти нічого про них не чув/чула або не читав/читала творів цих авторів, пошукай інформацію в Інтернеті. Спитай у рідних, кого з поетів чи прозаїків нашого краю, які писали для дорослих, вони знають. Яких сучасних вітчизняних чи закордонних авторів вони читають?

Літературна географія Луганщини віддавна рясніє яскравими іменами. Більше легенд, ніж навіть документальних даних, збереглося про подорожі нашим краєм видатного українського філософа, письменника, педагога XVIII ст. Григорія Сковороди (1722–1794). Проте є написані ним притчі, де вказані конкретні населенні пункти Луганщини. Наш земляк датсько-німецького походження Володимир Даль (1801–1872), який не тільки є автором «Толкового словаря живого великорусского языка», а й збірок фольклору й казок, зокрема «Русские сказки из предания народного изустного на грамоту гражданскую переложенные, к быту житейскому приуроченные и поговорками ходячими разукрашенные Казаклом Владимиром Луганским. Пяток первый».

Варто згадати Бориса Грінченка (1863–1910), який, окрім «Словаря української мови», написав близько 50 оповідань («Екзамен», «Без хліба», «Дзвоник» та ін.), декілька повістей і драм, збірок поезії та збірок народної творчості, зокрема «Пісні та думи», «Думи кобзарські», «Веселий оповідач», «Изъ усть народа. Малорусские рассказы, сказки и пр.». Старобільщина – батьківщина російського письменника з давнім татарським корінням Всеволода Гаршина (1855–1888). Про багатство вражень дитячих та юнацьких років можуть свідчити його нарис «Справжня історія Енського земського зібрання» – перший опублікований твір (1876 р.), та оповідання «Ведмеді». Також він є автором казки про жабку-мандрівницю. Можеш подивитися мультик про неї за QR Code. У дореволюційній поезії наш земляк Микола Чернявський (1868–1938) був одним із найвизначніших майстрів сонета, зокрема в «Донецьких сонетах» створив жанрові картини з життя селянства і робітництва. Також у 1894 р. він переспівав «Слово о полку Ігоревім».

З нашим краєм пов'язані й імена письменників радянської епохи, серед яких найвідомішим є Володимир Сосюра (1897/8–1965), який народився в Дебальцевому в українській родині, хоча сам поет вважав, що серед його предків по батьківській лінії, окрім українців, були французи і карачаївці, а по материній – серби. У дитинстві жив на Луганщині і малим почав працювати на содовому заводі. Він став автором понад 40 збірок поезій, романів та поем, хоча найвідоміший його твір – вірш «Любіть Україну», написаний у 1944 р. Також слід згадати інших майстрів слова, які народилися та творили в нашому краї, – Павла Беспощадного (1896–1968), Валерія Гончаренка (1942–2000), Бориса Горбатова (1908–1954), Петра Панча (1891–1978), Миколу Руденка (1920–2004), Івана Савича (1914–2000), Івана (1929–1992) та Надію (1936–2006) Світличних, Григора Тютюнника (1931–1980), Юрія Черкаського (1912–1944), Микиту Чернявського (1920–1993) та ін. З особливою теплою на Луганщині згадують Михайла Матусовського (1915–1990) – нащадка відомої єврейської родини Луганська, відомого поета й автора текстів до багатьох пісень, – і Йосипа Курлата (1927–2000) – дитячого письменника, перекладача, засновника Всеукраїнського фестивалю дитячої поезії «Джерельце». З 1965 р. Курлат мешкав у м. Севєродонецьку, де створив клуб молодого літератора «Ровесник», пізніше – літоб'єднання «Обрій».

Когорту сучасних поетів і прозаїків краю може очолити Василь Голобородько, автор збірок «Віршів повна рукавичка», «Ікар на метеликових крилах», «Слова у вишиваних сорочках» та ін. Відомий український письменник Сергій Жадан народився також на

Луганщині, й нещодавно він став писати вірші для дітей. Член Національної спілки письменників України Ганна Гайворонська (у чернецтві Філомена) є авторкою семи поетичних книжок та вистав у віршах. Саме їй належать слова: «Луганщина – світанок України», які стали візитною карткою для найсхіднішої області України. Збірка віршів Любові Якимчук «Абрикоси Донбасу» потрапила до списку найкращих книг десятиріччя, а саму авторку в 2015 р. журнал «Новое время» назвав однією зі ста найвпливовіших людей культури нашої країни. У Рубіжному живе й творить поет і перекладач, автор 9 збірок оповідань, казок, віршів тощо Володимир Петрушенко.

Напиши, яких ще письменників і письменниць, які жили або живуть на Луганщині, ти знаєш. _____

Пригадай який-небудь улюблений вірш, який ти знаєш напам'ять, і прочитай його однокласникам та однокласницям. Дізнайся, хто автор/авторка цього вірша. Підготуй розповідь або презентацію про дитячого письменника чи письменницю, який/яка тобі особливо подобається. Не забудь процитувати фрагменти з його/її творів.

- Міжнародний день дитячої книги відзначається щороку (з 1967 р.) 2 квітня в день народження знаменитого казкаря Г. Х. Андерсена.

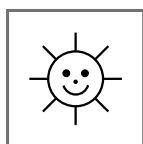
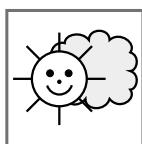
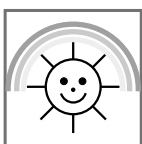
- Колись у Луганську видавалося декілька щотижневих ілюстрованих журналів для єврейських дітей. Два з них були російськомовні – «Цветник Иудеи» (виходив у 1912–1913 рр.) і «Юный Израиль» (1909–1912 рр.), на додаток до якого видавали серію «Еврейская детская библиотека» і російсько-єврейський словник «Малютка». Третій журнал, «Гапрахім» («Квіти», 1907–1913 рр.), видавався єврейською мовою. Досить довгий час ці видання єврейської общини були єдиними на території області спеціалізованими дитячими та сімейними літературними журналами.

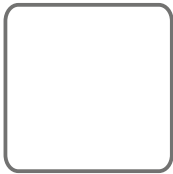
- На Луганщині перший україномовний дитячий журнал «Дитячий рух» з'явився в 1925 р. Він редагувався і випускався в Харкові. Короткий час виходила дитяча газета «Юний Спартак» (1922).

- Сьогодні в регіоні великий вибір дитячих газет і журналів: «Велика дитяча газета», «Веселочка», «Викрутас», «Джміль», «Дзвіночок», «Казковий вечір», «Клякса», «Малюшко», «Пізнайко», «Стежка», «Яблунька» тощо.

Об'єднайся в групу з однокласниками та однокласницями й поміркують про створення коміксу, мультфільму (з використанням комп'ютерних програм) чи театральної постановки за сюжетом твору одного/однієї з авторів/авторок нашого краю.

КОМПОЗИТОРИ(-КИ) КРАЮ. СПІВАЄМО ПРО НАШУ БАТЬКІВЩИНУ РІЗНИМИ МОВАМИ

Придумай визначення.

Композитор(-ка) –

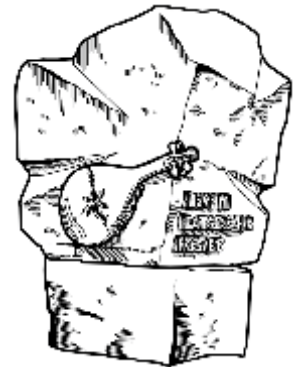
Симфонія (з грецьк. – співзвуччя) – гармонійне поєднання звуків, фарб та ін.; великий музичний твір для оркестру

Розкажи, твори яких композиторів/композиторок ти грав/грала на музичних інструментах, співав/співала або слухав/слухала на уроках музики, на концерті чи в опері. Розкажи про свої враження від цих творів. Які музичні твори тобі найбільше подобаються? Як ти ставишся до класичної музики? Які сучасні музичні стилі тобі подобаються? Чи знаєш ти імена не тільки виконавців, а й авторів музики тих сучасних музичних композицій, які залюбки слухаєш у навушниках?

З давніх-давен українці любили музику та спів і цікавилися грою на різноманітних музичних інструментах. Одним із найдавніших, згаданих у документах, народних співців, музикантів і композиторів був Боян (за іншими версіями – Янь, Іоанн). Вважається, що Боян жив у XI – на поч. XII ст. і був придворним поетом-співцем київського князя Святослава (сина Ярослава Мудрого) і його нащадків. Твори Бояна, цілком імовірно, не стільки розповідали про події, скільки містили ліричний відгук, оцінку цих подій, прославляння або осуд її учасників. На музичних інструментах – дрибмі, кобзі, литаврах, лірі, цимбалах, цитрі – любили грати запорозькі козаки, про що свідчить середньовічна «парсуна» (портрет) легендарного Козака Мамая. Колись у давнину ходили по дорогах України мандрівні співці-кобзарі та лірники. Так прозивали їх за те, що грали вони на давніх інструментах – бандурах, кобзах і лірах. Де б вони не були, куди б не заходили – скрізь їх радо зустрічали прості люди. Ті співці часто були сліпими, але, як казали в народі, серцем бачили краще за інших зрячих. Бо кожен, хто хоч раз слухав пророчий спів кобзарів, назавжди залишався зачарованим силою пісні, що робила людські душі світлими та добрими. А ще вважалося, що кобзарі були «характерниками» (чаклунами) та народними лікарями. За радянських часів кобзарів переслідували і вбивали. Про це художньо розповідається в кінострічці «Поводир» Олеся Саніна (2014 р.).

Музична культура Луганщини має міцні корені та традиції, пов'язані з музичним фольклором народів, які населяли наш край. Розвиток професійної музики був пов'язаний із відкриттям у 1920 р. першої музичної школи в Луганську. Звідси вийшло безліч відомих

музикантів, серед яких В. Птушкін, Л. Сергієнко, Ю. Тканов. Сьогодні ці імена відомі всьому світу. Ще в довоєнні роки на Луганщині були організовані філармонія та оперний театр, які стали підґрунтям розвитку академічного музичного мистецтва. У 1983 р. унікальним музичним проєктом стало створення дитячої філармонії «Ровесник». Головна ідея проєкту – діти грають для дітей. Також для юних прихильників вокальної музики є дитяча хорова філармонія. Багато років при обласному центрі народної творчості працює обласне об'єднання композиторів Луганщини. Біля витоків створення творчого об'єднання спілки композиторів були такі автори, як Г. Архангельський, Н. Васильченко, І. Кобилкін, А. Коган, Е. Лобкова, Д. Піронко, В. Совін та ін. Уславив край відомий диригент, композитор Валентин Мальцев (1927–2004), який довгий час працював з ансамблем бандуристів Національної музичної академії України і був художнім керівником хору Укртелерадіо. Він сам писав музику й обробляв українські народні пісні. Також нашим земляком був диригент і композитор Іван Кобилкін (1926–2017). Він мешкав у Старобільську, де організував музичну школу, був автором понад 200 пісень, 60 інструментальних п'єс і 200 обробок українських і російських пісень для акордеона або баяна. А ще писав романси на слова поетів Н. Лукіна, І. Савича, І. Світличного та ін.

Композитор Павло Аєдоницький (1922–2003) народився в смт Троїцькому в родині музично обдарованих людей, проте спочатку обрав кар'єру лікаря. За своє життя він написав музику до 60 спектаклів і кінофільмів, дитячої оперети «Ріпка», понад 200 пісень тощо. Інший відомий композитор В'ячеслав Барабашов (1901–1979) народився в м. Старобільську. Він є автором романсів, пісень, обробок народних пісень, симфонічної поеми «Мідний вершник» за О. С. Пушкіним та ін. У Луганську народилася й авторка популярних естрадних пісень Тетяна Снежина (Печонкіна, 1972–1995). Також у Луганську в 1953 р. народився й сучасний фінський композитор вірменського походження Володимир Агопов. Вищу музичну освіту він дістав у Москві, проте в 1978 р. емігрував до Фінляндії. З 1988 р. викладає в Академії музики імені Сібеліуса (тепер – Університет мистецтв у Гельсинкі). У своїй творчості як композитор В. Агопов поєднує пласти різних музичних культур. Естафету творчості сьогодні продовжують талановиті композитори Луганщини О. Война, О. Дубров, В. Ямполь (м. Антрацит), Г. Крикун (Антрацитівський р-н), Л. Салахудінова (м. Ровеньки), С. Власенко (м. Рубіжне), О. Кельш (Старобільський р-н) та ін.

У 2003 р. ЮНЕСКО прийняло Конвенцію із захисту нематеріальної культурної спадщини. До музичної нематеріальної спадщини Луганщини віднесено унікальне виконавське мистецтво ансамблю бандуристів Біловодського р-ну (керівник – Лариса Волошина) та автентичні пісні с. Цілуйкового Білокуракинського р-ну. Основу жителів с. Цілуйкового, яке було засноване в XVIII ст., становили переселенці з Житомирської, Полтавської, Сумської, Харківської, Чернігівської областей. Вони намагалися зберегти багатовіковий досвід своїх предків і створювали новий фольклорний матеріал. Саме ці пісні становлять репертуар народного фольклорного колективу «Берегиня». Найстарші виконавиці автентичних пісень с. Цілуйкового – Віра та Лідія Кійко і Серафима Циганок.

Розкажи, чи граєш ти на якому-небудь музичному інструменті. Чи подобається тобі самому вигадувати мелодії? Якби ти був/була композитором(-кою), який музичний твір (оперу, балет, симфонію, пісню та ін.) ти хотів/хотіла би скласти й про що?

Напиши, яких ще музикантів/музиканток, співаків/співачок і композиторів/композиторок нашого краю ти знаєш. Розкажи про своїх улюблених сучасних співаків/співачок і музикантів/музиканток своєму/своїй сусіду/сусідці по парті.

Згадай свою улюблену мелодію або послухай звуки природи під час прогулянки парком або лісом і спробуй намалювати асоціації, які в тебе виникнуть, і свій настрій. Або спробуй передати свої емоції й асоціації через коротку пантоміму чи танцювальний етюд. Подискутай з однолітками: чи можна фарбами відтворити гармонію музики природи або музики, написаної людьми і зіграної на музичних інструментах чи електронному девайсі?

Якщо тобі дуже подобається музика, ти відвідуєш музичну школу чи навчаєшся грати та співати самотужки і вже досяг/досягла гарних результатів, тоді ти можеш взяти участь у різноманітних музичних конкурсах, які проводяться на Луганщині та у столиці нашої країни – Києві. Це щорічний Міжнародний вокально-хоровий конкурс-фестиваль «Хай пісня скликає друзів», який 8 років проходив у м. Луганську, Всеукраїнський фестиваль-конкурс народної творчості аматорських колективів та виконавців «Слобожанський спас», обласний фестиваль хорових колективів «Пісня як доля», відкритий обласний етнофестиваль «Стежками Лемківщини».

Певна кількість конкурсів присвячена пошуку і визначенню солістів, які опанували музичні інструменти, – Міжнародний конкурс-фестиваль класичної музики та мистецтв Є. Станковича, відкритий конкурс піаністів «Прокоф'євські ігри», Міжнародний конкурс виконавців на народних інструментах імені Гната Хоткевича, Міжнародний конкурс скрипалів Олега Криси, Міжнародний музичний конкурс імені Миколи Лисенка тощо. З 1999 р. в Луганському коледжі культури і мистецтв проходить Всеукраїнський конкурс молодих виконавців на народних інструментах імені Династії Воєводіних.

Юні вокалісти можуть показати свої таланти на Всеукраїнському конкурсі молодих вокалістів імені Василя Сліпака, або на Всеукраїнському конкурсі молодих вокалістів імені Ірини Маланюк, або на Міжнародному конкурсі-фестивалі дитячо-юнацької творчості «Перлина Fest». Яскравою подією на Луганщині є обласний дитячий телевізійний фестиваль української пісні «Золотий дударик» імені Юрія Казакова, у якому беруть участь діти віком від 4 до 14 років. Фестиваль був започаткований ще в 1993 р. Луганською обласною телерадіокомпанією.

Прочитай розповідь. Згадай текст Гімну України. Розкажи, як треба вести себе, коли виконується гімн нашої країни й гімни інших країн. Поміркуй разом з однокласниками й однокласницями, чому кожна країна світу має свої герб, гімн і прапор.

У нашій країні є дві головні пісні – офіційний Гімн України й урочистий музичний твір «Молитва за Україну». Дата створення пісні «Ще не вмерла Україна» залишається достеменно не відомою. Її перше виконання відбулося 10 березня 1865 р. Автором слів є Павло Чубинський – поет, громадський діяч, а музику написав Михайло Вербицький – композитор, диригент, священник УГКЦ. «Молитва за Україну» відома також під назвою «Боже великий, єдиний, нам Україну храни» або як Духовний гімн України. Вона була написана в 1885 р. композитором Миколою Лисенком на слова Олександра Кониського. Відомі аранжування Віктора Матюка, Кирила Стеценка та Олександра Кошиця. У них трохи змінений перший текст, який О. Кониський написав як молитву для дітей, що навчалися в українських школах.

МОЛИТВА ЗА УКРАЇНУ

Боже великий, єдиний, нам Україну храни,
Волі і світу промінням ти її осіни.
Світлом науки і знання нас, дітей, просвіти,
В чистій любові до краю ти нас, Боже, зрости.

Молимося, Боже єдиний, нам Україну храни,
Всі свої ласки-щедроти ти на люд наш зверни.
Дай йому волю, дай йому долю, дай доброго світу,
Щастя дай, Боже, народу і многая, многая літа.

(Редакція О. Кошиця)

Майже кожна область і міста в Україні мають свій гімн або урочисту пісню. Прочитай гімни Кременщини, Сватівщини і Старобільська чи послухай за QR Code пісню «Моя Луганщина» (сл. М. Танича, муз. А. Федоркова). Намалюй ілюстрацію до однієї з пісень про твій населений пункт. Як ти думаєш, у яких ситуаціях виконується гімн міста, області? Чи є гімн твого населеного пункту, школи? Спробуй разом із однолітками написати гімн класу або школи. Якщо в тебе не вийде зарисувати слова, напиши, що найголовніше ти хотів/хотіла би висловити в цьому творі. Яку музику ти дібрав/добрала би до цього гімну – сувору й урочисту чи м'яку та ліричну? Коли б виконувався цей гімн?

ГІМН КРЕМІНЩИНИ

На червлених щитах давніх русичів слава
Назавжди процвіла серед Диких степів.

Приспів (2 рази):

Кременщино моя, ти окраса Держави!
Кременщино моя, серця радісний спів.

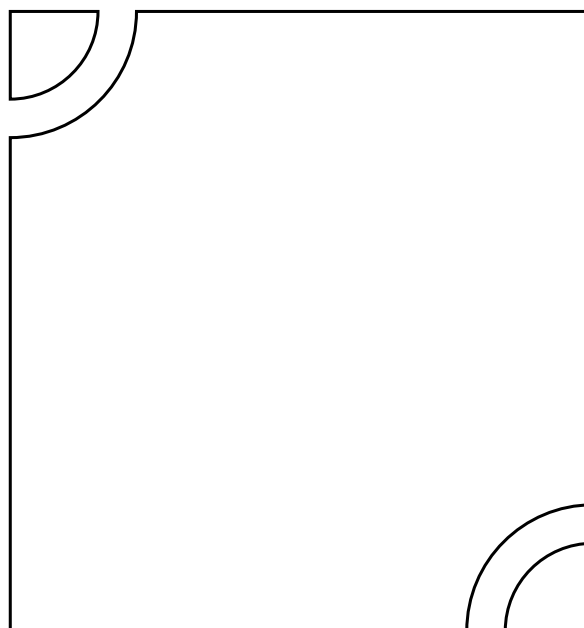
У зелених лісах, наче сонця краплина,
У віночку цвітеш життєдайних полів.

Приспів (2 рази):

Тут початок береш ти, моя Батьківщино,
Кременщино моя – щедрий край трударів.
Я шляхами пройду, я морями проплину,
І дороги й міста аж до неба звезду.

Приспів (2 рази):

Не покину тебе, рідний край – Кременщино,
Кременщино моя – я для тебе живу! (сл. С. Бавуки, муз. О. Гончарук)

ГІМН СВАТОВОГО (уривок)

Сватове рідне – світ ранкової зорі.
 І малі, і дорослі – всі ми діти твої.
 Ми частина великої, єдиної родини,
 Ми початок держави, ми Схід України.

Приспів:

Єднає нас доля, ми всі сватівчани.
 Працюємо тут і живем.
 Так хай наше місто від краю до краю
 Ще кращим стає з кожним днем.

Скільки років над містом в віках промайнуло,
 Скільки різних подій у роках пронеслись.
 Сватівчани героїв своїх не забудуть,
 Що навіки в історію міста вплелись.

Приспів.

Наше Сватове миле – край донецького степу,
 Наше затишне місто – край родючих земель,
 Край величної долі, величавої праці,
 Край чудових пісень і чудових людей.

(муз. і сл. В. Нємушенка)

ГІМН СТАРОБІЛЬСЬКА

До нашого давнього міста
 Збігається безліч доріг.
 Айдар голубий, шовковистий
 На щастя підковою ліг.
 Наш Старобільськ немов пливе
 В степах, де цвіт калини,
 І горді ми, що тут живем
 І славим Україну
 Тут молодь до праці завзята,
 Торує до знань своїх путь,
 І місто, піснями крилате,
 Столицею хлібною звуть.
 Це місто для всіх нас – колиска,
 Зросли в нім у вирі турбот,
 Тому славу й честь Старобільська
 Несем до мрійливих висот.

*(сл. І. Світличного,
муз. І. Кобилкіна)*

Запитай у своїх близьких, чи знають вони які-небудь пісні про свій край. Запиши їхні назви. Спробуй на окремому аркуші записати їх мовою оригіналу або їхній переклад українською мовою. Збери спогади дорослих – приклади того, як пісня може допомогти у скрутній ситуації чи як вона може об'єднувати людей.

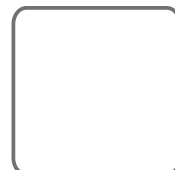
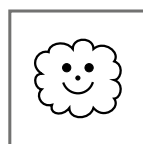
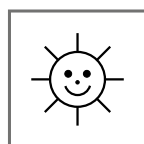
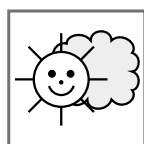
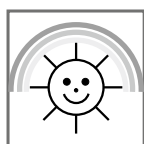

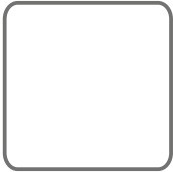

Пригадай, які народні пісні заведено співати у твоїй родині. Які народні танці ви танцюєте? Розкажи про них. Принеси в клас аудіо- або відеозапис твоєї улюбленої народної музики, пісні або танцю. Спробуйте разом з однокласниками/однокласницями не просто їх прослухати, а й заспівати чи затанцювати. Вивчи одну-дві іншомовні пісні, які поширені в регіоні, і спробуй їх заспівати разом із носіями мов.

ХУДОЖНИКИ ТА ХУДОЖНИЦІ НАШОГО КРАЮ

Розкажи, чи подобається тобі малювати. Що ти знаєш про професію художника? Чи подобається тобі відвідувати художні музеї чи виставки, роздивлятися картини в Інтернет-мережі? Як ти гадаєш, про що розповідають нам художники через свої твори?

З'єднай стрілочками поняття та їхній зміст правильно. Чим, на твою думку, відрізняється зображення на картині від зображення на фотографії?

ПОРТРЕТ

– жанр в образотворчому мистецтві, у якому об'єктом зображення є природа, також зображення моря і подій, що відбуваються на морі.

НАТЮРМОРТ

– мальоване, скульптурне або фотографічне зображення людини або групи людей.

ПЕЙЗАЖ

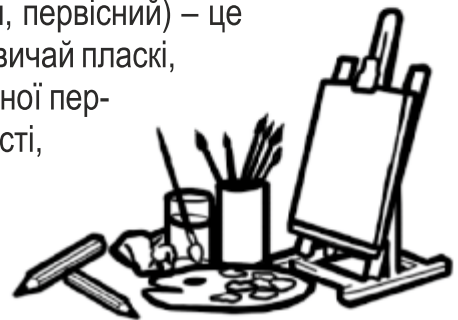
– різновид малярства, що зображає зірвані плоди, квіти, спійману рибу та здобич мисливців, посуд тощо.

Імпресіонізм (від фр. *impression* – враження) – це мистецька течія в живописі, а також у літературі та музиці, котра виникла в 1860-х рр. та остаточно сформувалася на початку ХХ ст. у Франції. Імпресіоністи намагаються у своїх творах відтворити шляхетні, витончені особисті враження та спостереження мінливих миттєвих відчуттів та переживань, природу, схопити мінливі ефекти світла, поділитися власними почуттями зі спостерігачем твору, вплинути на нього.

Модерн (інші назви – арт-нуво, сецесія тощо) прийшов на зміну реалізму в 1890-х рр. і згас напередодні 1914 р. Цей стиль у мистецтві ставив за мету не реальне передавання на полотні зображуваного предмета, а враження, яке воно справляє, символ, внутрішній зміст. У зображеннях з'явилися експресія, гама яскравих кольорів, вишуканий декоративізм. На зміну модернізму прийшли конструктивізм та функціоналізм. Авангардне мистецтво запанувало в 1920-х, воно позначилося відходом від фігуративності в мистецтві. Його логічним завершенням став абстракціонізм, що виник у 1920-х рр., але запанував у мистецтві вже після Другої світової війни. Абстракціоністи передавали враження засобами геометричних фігур, ліній, кольорових плям.

Примітивізм (від лат. *primitivus* – початковий, первісний) – це художній стиль, для якого характерні спрощені, зазвичай пласкі, форми, локальні, чисті кольори, відсутність повітряної перспективи, звертання до народної та дитячої творчості, стародавнього мистецтва тощо. Наївне мистецтво (англ. *naive art*) є одним із напрямків примітивізму, що включає як самодіяльне мистецтво, так і роботи художників-самоучок.

Прочитай текст про творчість деяких митців і мисткинь нашого краю. Спробуй скласти кросворд із прізвищ відомих художників і художниць Луганщини та назв їхніх картин, використовуючи як ключову фразу «Художники Луганщини».

Луганщина, як і інші регіони країни, подарувала світові багато талановитих людей, а хтось із митців саме тут дістав можливість розвинути свої здібності чи натхнення для творчості. Зокрема, відомо, що молодий художник-аматор з Харківщини Ілля Рєпін (1844–1930) на початку 1860-х рр. у с. Сиротиному Троїцького р-ну разом із іншими товаришами з пересувної артілі іконописців займався розписом іконостаса Введенської церкви, а у вільний час писав невеликі іконки-образи на замовлення селян. Ця робота допомогла йому зібрати кошти для навчання в художній академії. Варто згадати й ізраїльського скульптора Дова Фейгіна (1908–2000), який народився і виріс у Луганську, а художню освіту здобував у Парижі. Фейгін працював у стилі абстракціонізму, скульптури зазвичай робив з металу. Він є автором меморіалу Джону Кеннеді в Єрусалимі.

Серед відомих митців живопису Луганщини почесне місце займає Іларіон Горох (1897–1998), який народився в м. Лисичанську. У 1915 р. І. Горох вступив у Харківський художній технікум, а пізніше – на роботу в «Товариство художників». Тематика картин Гороха була пов'язана з рідною природою та життям поета і друга В. Сосюри. Український художник латвійського походження Сергій Адамович (1922–1998) також народився в Лисичанську. Художню освіту здобував у Луганську, Ленінграді, Києві. Спочатку він захопився живописом, проте потім працював переважно в галузі книжкової і станкової графіки. Після війни став людиною з інвалідністю, проте це не завадило йому займатися улюбленою справою. Відомі його ліногравюри «Лисиче над Дінцем», «Шахта» та ін. із серій «Дореволюційний Донбас» та «Новий Донбас», ілюстрації до творів Т. Шевченка, Л. Толстого та ін. Український художник з німецьким корінням Олександр Фільберт (1911–1996) жив і творив у Луганську. Працював у напрямі пейзажу та жанрового живопису, викладав у Луганському художньому училищі, був засновником на Донбасі відділення Спілки художників України, яке й очолював. У 1990-х рр. у Луганську було відкрито Музей-квартиру художника О. Фільберта.

Відомий український маляр і графік Леонід Чернов (1915–1990) народився у Старобільську. Він став відомим завдяки жанровим полотнам «Колгоспне весілля» та «Бандуристи». Та головна спадщина – пейзажі Харківщини, Старобільщини, Сумщини. У смт Біловодську вперше побачив світ майбутній заслужений художник України Павло Мірошниченко (1920–2006). Вищу художню освіту він здобував у Криму, тому жив і працював у Севастополі, любив малювати морські пейзажі. Не менш відомий український художник-пейзажист Олексій Поляков, який народився в 1943 р. у смт Калиновому Попаснянського р-ну. Навчався в Донецьку і з 1985 р. очолював обласне творче об'єднання «Образотворчий Донбас». Серед його відомих творів – «Миус-фронт», «Козаки в степу» тощо. Художник-імпресіоніст лисичанин Єгор Дулін (нар. у 1985 р.) здобув музичну і художню освіту в Луганську і Харкові. Роботи художника в техніці станкового живопису зберігаються в приватних колекціях багатьох країн світу. Яскравими зірками живопису Кременщини є брати Анатолій і Борис Костяннікови з с. Коноплянівки Білокуракинського р-ну. Більшість картин Костяннікових – філософські полотна, що відображають роздуми митців, їхню життєву позицію та стурбованість майбутнім людства. Є також портрети, натюрморти, пейзажі. Вражають полотна живописця і педагога Олександ-

ра Єня з Сєвєродонецька (дивись деякі його роботи за QR Code), живописця і графіка Георгія Мустакімова з с. Верхньо-Теплого Станично-Луганського р-ну та ін. Відома своєю унікальною творчістю художниця-аматорка Ірина Мезєря, яка народилася в 1959 р. у Луганську. З 2004 р. вона займалася декоративним розписом на склі, а потім – живописом. Мисткиня працює в різних жанрах. Деякі з її робіт можеш роздивитися за QR Code. До більшості картин є невеличкі прозові чи віршовані есе – власні думки авторки для кращого розуміння робіт.

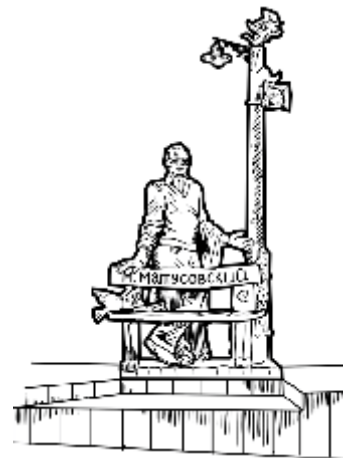

Свій внесок у розвиток мистецтва Луганщини також зробили: художник-монументаліст, графік і живописець Сергій Жидель з Лутугиного – автор численних робіт у техніках розпису, мозаїки та вітражів, які оздоблюють інтер'єри громадських споруд, екстер'єри церков на Луганщині та Сумщині; художники декоративного розпису і живописці Олександр і Богдан Єрмакови з Троїцького; Костянтин Могилевський з Луганська, який працює в галузі станкового живопису і в монументальному мистецтві (вітражі, мозаїки, розписи), та ін. Важко уявити сучасну Луганщину без пам'ятників історії та культури, які створені

видатними скульпторами краю. Серед них Василь Лебединець з Маньківців Сватівського р-ну – відомий художник-оформлювач і скульптор, автор пам'ятника козакам у Сєвєродонецьку; Микола Можаяєв, який зробив пам'ятники В. Далю, ливарнику та ін.; Іван Чумак (1926–2004) з Олексіївки Новоайдарського р-ну, який є

автором пам'ятника Т. Шевченку в Луганську, «Слову о полку Ігоревім» тощо, Євген Чумак (1946–2012) з Алчевська, відомий як автор пам'ятників М. Матусовському, «Лелеки» тощо, та інші скульптори нашого краю. Передають своє мистецтво юним художникам сучасні відомі луганські художники та провідні фахівці Луганської державної академії культури і мистецтв: Володимир Козлов, Сергій Неколов, Віктор Скубак, Леонід Філь, Олександр Яковлев та ін.

Напиши, яких сучасних художників нашого краю ти знаєш, але не знайшов/знайшла їхніх прізвищ на сторінках цього зошита. Це можуть бути не тільки художники/художниці, які пишуть картини, а й ті, що малюють ілюстрації до книжок, розмальовують вироби декоративно-ужиткового мистецтва, роблять мозаїки і вітражі тощо.

Подискутай зі своїми однокласниками й однокласницями про те, чому люди створюють написи, графіті, мурали (стінописи) на стінах будівель. У якому випадку вони можуть завдати шкоду людині, будівлі, громаді? Які написи та малюнки на стінах приносять естетичну насолоду? Які сюжети муралів, художнього оформлення інших архітектурних об'єктів населеного пункту можна запропонувати зробити у громаді? Який би напис чи малюнок ти хотів/хотіла би бачити на власному будинку? Намалюй його на окремому аркуші або напиши текст.

- Серед найкращих ілюстраторів дитячих книжок і часописів в Україні зазвичай називають Анну Сарвіру, Віолетту Борігард, Владислава Єрка, Володимира і Катерину Штанко, Євгенію Гапчинську, Івана Сулиму, Інну Черняк, Марію Фою, Ольгу Гаврилову, Поліну Дорошенко та ін.

- Комікси в нашій країні з'явилися нещодавно. Над їхнім створенням працюють українські художники і художниці І. Будз, І. Баранько, Н. Тарабарова, В. Харченко та ін. Україномовні комікси та графічні романи почали набирати популярність лише на початку 2010-х рр. Станом на 2018 р. в Україні діють понад 20 видавництв, що спеціалізуються на випуску україномовних коміксів (в оригіналі чи в перекладі), та декілька дитячих часописів.

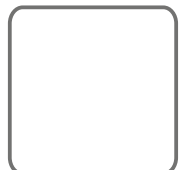
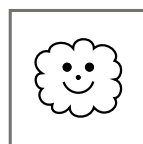
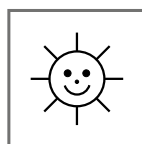
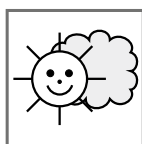
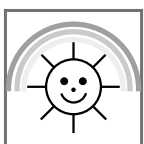

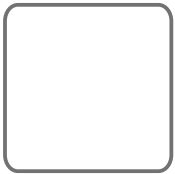
Прочитай текст про художні музеї Луганщини. Якщо ти вже їх відвідав/відвідала, розкажи про свої враження. Картини яких художників тобі сподобалися найбільше?

Луганський художній музей розташований на Поштовій вулиці міста в будинку, який був побудований у 1876 р. і колись належав відомим місцевим промисловцям Вендеровичам. Він створювався в Луганську разом із краєзнавчим музеєм у 1920-х рр., проте під час війни лівова частка колекції була втрачена. Після війни установа відкрилася вже як музей образотворчого мистецтва. Спочатку він мав пересувний характер, але в 1951 р. музею надали приміщення, і його фондові колекції значно поповнилися новими експонатами. Нині у фондах Луганського обласного художнього музею зберігається біля 9 тис. творів мистецтва XVI–XXI ст. (картин, скульптур, гравюр, ікон тощо), із них більш ніж 2 тис. експонатів сучасного образотворчого і прикладного мистецтва Луганщини. Колекція західноєвропейського мистецтва музею налічує понад 500 експонатів, зокрема 128 картин художників Австрії, Німеччини, Італії, Нідерландів, Польщі, Франції. Є колекція прикладного мистецтва Сходу XVIII–XX ст. Музей пишається тим, що в його колекції є роботи І. Айвазовського, Й. Бокшая, М. Глуценка, Л. Лагоріо, П. Левченка, М. Приймаченко, Г. Світлицького, С. Світославського, В. Сєрова, М. Тимченко, Т. Яблонської та ін. Музей придбав низку творів місцевих художників. Серед них – І. Губський, В. Козлов, В. Коробов, Н. Курінний, Г. Хаджинов та ін. Скульптори – П. Кізієв, Н. та Е. Можєєви, А. Редькін, А. Самусь, Г. Слепцов та ін.

Відвідай художній музей, виставку або роздивись картини відомих художників, які представлені в мережі Інтернет. Занотуй ім'я художника і назву картини, яка тобі сподобалася найбільше. Спробуй відтворити свої враження від цієї картини через кольори, малюнки, музику, пантоміму, спів або танець. Назви своїм однокласникам і однокласницям тільки ім'я художника або тільки назву картини. Продемонструй різними невербальними засобами зміст цього твору і свої враження від нього. Нехай вони спробують здогадатися й віднайти назву цієї картини або ім'я художника. Обговоріть, чи важко було їм виконати завдання. Спробуй оцінити, наскільки цікаво й точно ти зміг/змогла передати інформацію про зміст зображення через свої враження.

ОРНАМЕНТИ РІЗНИХ КУЛЬТУР У ДАВНИНУ ТА В СУЧАСНОМУ МИСТЕЦТВІ КРАЮ

Прочитай текст. Спробуй віднайти в речах, що тебе оточують, або в мережі Інтернет приклади різних видів орнаментів і їхнього розташування.

Орнаментом називають виконане в одній площині, виділене рельєфно або врізане в основу одноколірне або багатоколірне зображення, що править оздобленням архітектурних деталей і різних предметів декоративно-ужиткового мистецтва. За використаними в орнаменті мотивами його ділять на: 1) геометричний, що складається з крапок; прямих, ламаних, зигзагоподібних, сітчасто-пересічних ліній; кругів, ромбів, багатогранників, зірок, хрестів, спіралей та ін.; 2) рослинний, що зображує листя, квіти, дерева, плоди та ін.; 3) зооморфний, або тваринний, що являє собою частини або цілі фігури реальних або фантастичних тварин. Як мотив використовуються також людські фігури (антропоморфний орнамент), архітектурні фрагменти, зброя, різні знаки й емблеми (герби). Рослинний або зооморфний малюнок може відтворюватися максимально точно й відповідати оригіналу (тоді він називається «природним») або в спрощеному й зміненому вигляді, тобто стилізованому. За характером композиції, залежно від форми предмета, що декорується, орнамент може бути стрічковим, центричним або таким, що заповнює всю поверхню (арабески), та ін. Арабеску можна побачити в Луганську на будинку соборної мечеті та на вірменському кам'яному пам'ятнику з хрестом («хачкар»). Особливий вид орнаменту являє собою декоративне письмо, що зв'язує букви в безперервний візерунок так, щоб вони в рядку сплїталися, перевивалися, «наступали» одна на одну. Такий стилізований напис (в'язь) можна побачити на архітектурних спорудах (мечетях, церквах тощо), на надгробках, у давніх рукописах чи книгах.

Спробуй прочитати, які слова зашифровані в цих фрагментах заголовків, написаних давньоруською в'яззю.

Пригадай, як прикрашені речі, якими ти звик/звикла користуватися щодня. Намалюй декілька фрагментів орнаментів, які прикрашають твій будинок (усередині або ззовні), дерев'яні чи металеві предмети, кераміку (кухлі, глечики, кахлі, тарелі тощо), які-небудь тканини (завіси, килими, одяг, рушники тощо). Спробуй класифікувати та правильно описати зображені тобою орнаменти.

Орнаменти виникли дуже давно. Спочатку вони були надзвичайно простими, наприклад, глиняний посуд людей, які жили в різних куточках землі декілька тисячоліть тому, прикрашали прямі або хвилясті смужки, круги, крапки тощо. Орнаментами не лише оздоблювали довколишні предмети. У них «зашифровували» інформацію про людину або про її сім'ю (рід, культурну належність тощо), інколи вони, за уявленнями людей, правили берегами від злих сил і духів. Із часом орнаменти ускладнювались і вдосконалювались. Вони відображали довколишню природу, побут людей, а також їхні уявлення про себе й навколишній світ. Тому орнаменти культур, що поширені на Півночі, почали відрізнятися від орнаментів жителів Півдня, хоча залишалися і спільні мотиви, наприклад «дерево життя», що символізувало у свідомості людей зв'язок поколінь.

Кожен орнаментальний мотив діставав свою назву, а інколи був певним символом. Наприклад, октаграма, яку в різних культурах називають «зірка Матері», «рожечка», «фінська зірка» та ін., є знаком відродження і шляховказності, символом слави і світла тощо. Одним із поширених орнаментів у більшості регіонів України є стилізована «виноградна лоза», що використовується здебільшого у вишивці рушників і сорочок, а також на керамічному посуді представниками різних культур. Наприклад, у білорусів і українців «виноградна лоза» символізувала хороше, «солодке», щасливе життя; у вірменів і грузинів – родючість; у євреїв – мир та добробут. Велике значення також надавалося кольоровій гамі орнаменту.

У Середньовіччі орнаменти могли правити «міткою», що давала змогу дізнатися не лише з якого регіону приїхала людина, а й її етнічну або релігійну належність. З розвитком засобів зв'язку й пересування посилилися культурні обміни, орнаменти певних культур почали використовувати в різних куточках світу. Через взаємопроникнення культур зазвичай дуже важко, а інколи й неможливо встановити, у якій саме культурі народився той чи інший орнаментальний мотив.

Зі скіфської доби відомі орнаментальні зображення рослин, тварин і людини, які були зроблені під впливом грецької, перської, сибірської культур. Ще з давніх часів на орнаменти, що малювали наші предки, вплинуло візантійське мистецтво, якому притаманні арабські, вірменські, грецькі та ін. мотиви. Візантійські орнаменти вирізнялися великою кількістю візерунків химерної форми та яскравим і насиченим забарвленням. Найпоширенішими можна вважати середземноморську рослину «акант», зображення пальмового листа «пальмету» та «грифона» – міфічну істоту, яке має крила, тулуб лева і голову орла. Ці мотиви ми часто зустрічаємо у православних храмах. Нерідко на будівлях можна побачити геометричний орнамент «меандр» – безперервну стрічку, що складається з прямих кутів, – та «спіраль».

Орнамент відіграв важливу роль у народній житловій архітектурі Луганщини, спочатку як оберіг від злих сил, а пізніше – як елемент декоративного оздоблення. Тому магічними орнаментальними символами оздоблювали перш за все ті частини будинку, через які здійснювався контакт із зовнішнім світом (одвірки й обрамлення вікон), а також ті, що були важливими в конструктивному відношенні (кутові опори, вінцеві бруси, головні балки перекриття – сволюки). В обмазаних глиною і побілених хатах орнамент застосовувався у вигляді настінного розпису, а дерев'яні будинки оздоблювали різьбою.

Інтер'єр прикрашали орнаментовані керамічні вироби – кахлеві печі, тарілки, а також орнаментовані текстильні речі, особливо вишиті рушники та килими. Цікаво, що на

теренах України західноєвропейський стиль кахляних печей, які поширилися в XVII–XVIII ст. в будинках гетьманів, козацької старшини, у монастирях, також набув характерних місцевих рис. Майстри використовували геометричний і рослинний орнаменти для втілення сюжетів із козацького життя. В оздобленні селянських печей домінували зелені та жовті рельєфні кахлі, на яких зображували «кружалочки» з квіткою або китицею із трьох квіток – своєрідну «фіалку».

Техніка вишивання нашого регіону має багато спільного з усталеними формами вишивки центральних областей України, проте їй властиві й цілком своєрідні багатоколірні орнаменти, що виконуються технікою дрібного «хрестика», «півхрестиком», «гладдю» та ін. Колорит оздоблення вишивкою на Слобожанщині був яскравий, із переважанням червоного кольору. Відомо, що вишиванки Східного регіону мають переважно рослинні орнаменти. Особливістю луганських вишивок є поліхромні візерунки, виконані хрестиком, і поєднання різних за фактурою ниток, завдяки чому створюється враження рельєфності візерунка. Орнамент вишивки «білим по білому» має багато солярних знаків, ромбів, квадратів, овалів. Часто такі орнаменти можна побачити й на слобожанських писанках.

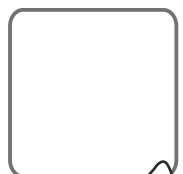
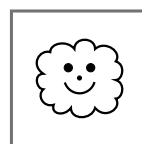
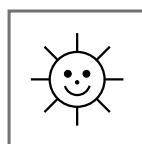
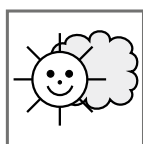
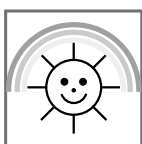
Найпоширеніші та найшанованіші давніми українцями кольори у вишивці – червоний та чорний. Вони вважалися магічними. Червоний свідчив про життєдайну енергію сонця, кохання, радість. Чорний – у жодному разі не колір смерті чи жалоби, як ми звикли вважати: пращури наділяли його магією життєвої сили рідної землі, він уособлював безліч таємних знаків і закликів до родючого ґрунту, що забезпечував урожай і достаток. Дослідники вважають, що білий колір у вишивці символізує світло і духовність, синій – холод і воду (часто протиставляється червоному), жовтий – відображає свободу і щастя. Зелений колір символізує розвиток, прагнення життя і молоді, дужу силу. Коричневий у вишивці ототожнюється із засіяною ріллею, а сірий – з рівновагою та здійсненням бажань.

Роздивись будь-яку традиційну вишивку на одязі чи на рушнику у себе вдома. Спробуй виділити основні орнаментальні мотиви цієї вишивки та поміркуй над їхньою назвою, символікою зображення і кольору. Розкажи в класі, як ти зміг/змогла «прочитати» вишивку. Які візерунки тобі сподобалися найбільше і чому?

Придумай і намалюй на окремому аркуші свій орнамент для оздоблення якої-небудь архітектурної деталі, меблів, посуду чи одягу. Розшифруй для однокласників та однокласниць його зміст.

ЛЯЛЬКИ Й ЛЯЛЬКОВІ ТЕАТРИ. МУЛЬТФІЛЬМИ І ТВОРИ КІНОМИСТЕЦТВА

Ляльки існували зі стародавніх часів, та не завжди ними гралися діти. У давнину ляльки (переважно символічні зображення жінок) були прообразами різних духів – добробуту, домашнього вогнища, миру і родючості. Ляльки в Давньому Єгипті втілювали образи богів, часто виготовлялися з дорогоцінних матеріалів та оздоблювалися коштовним камінням. У Стародавньому Китаї ляльки також були витвором мистецтва, вироблялися здебільшого з найніжнішого фарфору. За допомогою тієї чи іншої ляльки загадували бажання (про гарний врожай, про створення сім'ї, про захист від ворогів тощо); ляльками та іншими символічними виробами прикрашали оселі у святкові дні. Народні вироби були культовими магічними предметами, і наші предки вірили в їхню силу оберегів. Поряд з ними виготовлялися різноманітні ляльки-іграшки, якими гралися діти. Ляльки робили з дерева та соломи. Такі забавки зазвичай виготовлялися взимку, коли не було робіт у полі. Та найпоширенішою народною лялькою українців була лялька-мотанка. Вона виготовлялася із тканини та ниток, зазвичай не мала ані рук, ані ніг, виразна була лише голова, але замість обличчя робився хрест або воно було пусте. Вважалося, що, якщо ляльці намалювати обличчя, вона може ожити й навіть завдати шкоди господарям оселі. Лялька-мотанка обов'язково мала вплетену червону нитку, яка, за уявленнями людей, оберігала дитину від недоброчлих поглядів і відганяла від неї злих духів. Також ця лялька символізувала родючість і продовження роду, тож її розміщували в оселях як прикрасу та оберіг.

Розкажи, чи був/була ти коли-небудь у ляльковому театрі. Які вистави запам'яталися тобі найбільше? Чому? Яких театральних ляльок ти знаєш? Чи подобається тобі самому грати в театр – розігрувати за допомогою ляльок або за участю твоїх друзів/подруг різні казки або історії?

Ляльковий театр створювався впродовж тисячоліть. Найдавніший із відомих нам театрів ляльок існував у Давньому Єгипті понад 3500 років тому, і ставилися в ньому сюжети із життя богів. Оскільки грати богів наважувалися не всі актори, бо боялися накликати на себе їхній гнів, виявилось простіше замінити людей ляльками. З поширенням християнства лялькові спектаклі-містерії розігрувалися навіть у храмах. Фігурку Богоматері в цих виставах називали «маленька Марія», або «Маріонет», звідси й пішло слово «маріонетка», тобто лялька, яка керується зверху нитками. Від цього старовинного мандрівного театру маріонеток й до сьогодні збереглися релігійні різдвяні вистави, що розігруються у «вертепі» – переносному театрі ляльок.

Як театр ляльок вертеп на теренах сучасної України з'явився в першій половині XVII ст. Вертепний ляльковий театр мав форму двоповерхового дерев'яного будинку:

перший поверх – це ніби «земля», а другий – це «небо». У ньому показували різдвяну драму про народження Ісуса Христа, а потім свято перемоги добра над лихом. У другій половині дійства, вже не стільки заснованій на релігійних текстах, скільки на реальних побутових ситуаціях, брали участь до 40 персонажів, що зображали реальних людей-сучасників. Ляльки пересувалися по прорізах у підлозі вертепу. Лялькар, що стояв за стіною вертепу, водив їх, тримаючи за підставку. Ці вистави показували на ярмарках, міських площах, по хатах селян і міщан. Вертепник-лялькар говорив і співав за всіх героїв. Часто-густо його супроводжували музики. З часом вертеп із театру ляльок перетворився на справжній вуличний театр, «живий вертеп», де лялькову вертепну виставу сполучали зі грою живих людей. Саме ляльковий вертеп став основою українського театру. Український вертеп споріднений з іншими ляльковими театрами Європи – польською «шопкою» і білоруською «батлейкою».

Поступово до маріонеток і вертепних ляльок додалися «рукавичні», що надягали частіше за все на три пальці руки ляльководи: один – у голову ляльки, а два пальці – у її руки. Комедії з рукавичними ляльками розігрувалися на ярмарках у супроводі музичного інструмента, наприклад шарманки, і призначалися, головним чином, дорослим. Тому поведінка ляльок, наприклад італійського ПульчіNELI або російського Петрушки, була не завжди бездоганною, а їхні жарти, що висміювали багато людських вад, змушували червоніти навіть дорослих глядачів. І лише останні 50 років лялькарі почали частіше з'являтися на дитячих святах, аніж зустрічатися з дорослими, тому наразі з'явилися нові спектаклі, нові лялькові персонажі і нові види ляльок. У наш час ляльок часто можна зустріти і на екранах телевізорів, наприклад у першому україномовному телешоу у форматі лялькового театру «Додолики» на UA: Перший.

У сучасному ляльковому театрі можна побачити: 1) ляльки-автомати, які «оживають» за допомогою механізму – важелів, пружин, пари; 2) так звані «підлогові» ляльки – крім традиційних маріонеток, це великі «планшетні» ляльки, які «ходять» по сцені разом з актором, та ляльки-велетні, тобто казковий цільний костюм з великою головою, який надягають на себе актор чи акторка; 3) «верхові» ляльки – крім вже знайомих тобі ляльок-рукавичок і пальчикових ляльок, це тростинові ляльки, які кріпляться на тростині до «плеча», і в такий спосіб ними управляють, або плоскі тростинові ляльки для театру тіней. Останній дуже популярний на Сході (особливо в Китаї) та налічує 1000-річну історію. Лялька для тіньового театру була з рухливими частинами тіла. Глядачі зазвичай бачили тінь ляльки, яка проектувалася на яскраво освітлений екран. Головний персонаж театру тіней у різних країнах дістав власну назву й особливі риси характеру. Наприклад, герой народного тіньового театру ляльок в Азербайджані, Греції й Туреччині має однакове ім'я – Карагьоз («чорне око»), але гумор цих ляльок і людські вади, які висміювалися ними, відмінні одне від одного, так само як і персонажі, разом з якими Карагьоз розіграє смішні й повчальні сценки.

Спробуй удома разом із батьками влаштувати театр тіней: постарайся за допомогою пальців і рук зобразити на добре освітленій стіні різних тварин, людей, предмети.

У давнину дотепні люди носили з собою ляльок, пускаючи їхніми вустами ризиковані дотепи на адресу влади чи багатіїв. А якщо чули нарікання, то казали: «Та це не я, а лялька». Усі лялькові герої були веселі, завзяті й носили червоні блазенські ковпаки, тому найпершого з них італійці прозвали Пульчінела («півник»). Народившись на «людській» сцені в Неаполі близько 400 років тому, він перекочував у театр ляльок. Найвиразніша прикмета Пульчінели – чорна маска. Його популярність вийшла далеко за межі Італії, породивши масу національних героїв лялькових вистав. Так, з італійським Пульчінеолою споріднені за характером англійський хуліган і забіяка Панч («стусан»), який завжди виступав у парі зі своєю дружиною – лялькою Джуді; голландський Ян Клаасен; датський пан Йоккель; іспанський Дон Крістобаль; німецький Гансвурст («Ганс – ковбаса»); російський Петрушка; угорський гуляка і сміливець Витязь Ласло й французький гуморист Полішинель. Мінялися часи, і поступово старих лялькових героїв замінювали нові, наприклад Гансвурста понад 100 років тому почав витісняти інший ляльковий персонаж – Каспер, а французького Полішинеля – Гіньйоль, який змальовував простого ліонського ткача й розігрував різні сценки з його життя. За це вдячні ліонці установили Гіньйолью пам'ятник.

Спробуй створити збірний образ зі старовинних ляльок або збірний образ твоїх сучасників/сучасниць і придумати свою рукавичну ляльку. Можеш дати своїй ляльці яке-небудь нове ім'я й наділити рисами характеру, які тобі особливо подобаються. Спробуй намалювати на окремому аркуші придуману тобою ляльку й описати її. Порівняй придуману тобою ляльку з тією, яку описав/описала твій/твоя сусід/сусідка по парті. Спробуйте вдвох пофантазувати й розіграти між вашими ляльковими героями невелику веселу виставу-діалог.

Луганський обласний театр ляльок розпочав свою діяльність у 1939 р. Упродовж майже 50 років театр не мав свого приміщення, фактично давав свої вистави як пересувний. Проте театр постійно збагачував репертуар, виховував високопрофесійних акторів, відданих складній професії актора-ляльководи. У репертуарі Луганського академічного обласного театру ляльок понад 30 вистав для глядачів різного віку, його основу становлять найкращі зразки класичної та сучасної драматургії, зокрема «Вождь червоношкірих» О. Генрі, «Казка про царя Салтана» О. Пушкіна, «Розмова людини з собакою» А. Чехова, «Кіт у чоботях» Ш. Перо, «Гусеня» Н. Гернет, «Троє поросят» С. Михалкова, «Школярю на пам'ять» О. Максименко, «Горбоконики» П. Єршова, «Червона шапочка» Ш. Перо тощо. Від 2002 р. театр є постійним учасником і дипломантом міжнародних фестивалів театрів ляльок «Золотий Телесик» (м. Львів), «Подільська лялька» (м. Вінниця), «Різдвяна містерія» (м. Луцьк) та ін.

Щороку 21 березня в світі відзначають День лялькаря. Окрім фестивалів, готують вистави на вулицях міста. Пропоную тобі поміркувати і спробувати разом із однолітками влаштувати невеличкий фестиваль у школі. Збери цікаві факти про місцевий театр ляльок або студію, запроси в гості акторів або підготуйте власних персонажів та розкажіть історію свого класу за допомогою ваших лялькових героїв.

Чи знаєш ти що...

- На початку ХХ ст. театральних ляльок, зокрема тих, що були виконані в техніці площинної маріонетки, стали використовувати в анімації. Анімаційний фільм відображує дійсність за допомогою знятих на плівку малюнків або фотографій, об'ємних предметів. Історія мультфільмів в Україні розпочалася в 1927 р. в Одесі «Казкою про солом'яного бичка» киянина В'ячеслава Левандовського. Дізнайся про це більше за QR Code.
- Національна кінематека України (раніше Київська кіностудія науково-популярних фільмів, або коротко – Київнаукфільм) діє з 1941 р. Тут знімають науково-популярне кіно, де цікаво та зрозуміло розповідають про життя, науку та суспільство. Науково-популярні фільми пропагують науковий підхід і критичне ставлення до дійсності. Українафільм – державна студія мультиплікаційного фільму, що була заснована в 1959 р. як частина Київнаукфільму. Тут створені відомі тобі «Капітан Врунгель», «Лікар Айболить», «Острів скарбів», серія про козаків тощо. З 1991 р. Українафільм працює як самостійна студія.
- Відомий директор кіностудії «Союзмультфільм» Олександр Птушко (1900–1973) народився в м. Луганську. У 1928 р. дебютував як режисер мультфільму і зняв перший анімаційно-ігровий фільм «Новий Гуллівер» (1935), у якому грали живі актори і 1500 ляльок. Пізніше він подарував дітям такі художні фільми, як «Кам'яна квітка» (1946), «Садко» (1953), «Ілля Муромець» (1956), «Червоні вітрила» (1961), «Казка про царя Салтана» (1966), «Вій» (1967), «Руслан і Людмила» (1972) та ін.
- У Лисичанському НВК «Гарант» створено анімаційну студію «Мульти-Лис», у якій твої однолітки разом із вчителями створюють мультфільми. Серед мультфільмів, які ти можеш переглянути – «Всі ми різні», «Повертайтесь живими» та ін. Родина лисичанців Турченків створює україномовні розвивальні мультфільми на каналі «Хмаринка» в YouTube.

Поміркуй і спробуй дати визначення професіям мультиплікатора, режисера і сценариста. Розкажи, як ти уявляєш собі людей цих професій. Що вони мають робити?

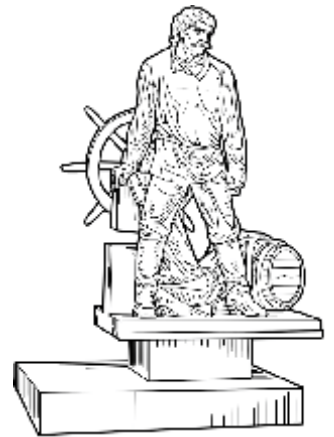
Першим українським звуковим кіно була документальна стрічка режисера-авангардиста Дзиґи Вертова (Давида Кауфмана, 1895–1954) «Ентузіазм. Симфонія Донбасу», знята в 1930 р. Це був перший кінотвір, у якому реальні промислові та буденні звуки слугували створенню музичного образу, а не лише ілюстрації візуального ряду. Його автор вважається яскравим представником «Українського Відродження» в кінематографі, одним із засновників і теоретиків документального кіно, який, до речі, першим використав методику «прихованої камери».

Прочитай про деяких відомих акторів і режисерів, які народилися на Луганщині. Згадай, кого ще з українських кіномитців ти знаєш. Спробуй знайти в Інтернеті інформацію про те, які фільми знімалися в нашому краї.

Ти вже знаєш про нашого відомого земляка-луганчанина мультиплікатора і режисера Олександра Птушка, який працював у «Союзмультфільмі» і на «Мосфільмі». У світі кіно від відомий також низкою науково-популярних книг на тему мультиплікації, трюкових і комбінованих зйомок. Іншим визначним українським режисером і сценаристом був Микола Мащенко (1929–2013) – уродженець Мілуватки, що на Сватівщині. Освіту дістав у рідному селі, потім у Рубіжному і в Харкові. У 1957 р. він почав працювати на Київській кіностудії, а в 1989–2004 рр. був її генеральним директором. Перелік знятих ним фільмів дуже великий. Серед найвідоміших – «Як гартувалася сталь», «Овід», «Богдан-Зиновій Хмельницький». Микола Мащенко відіграв велику роль у розвитку українського мистецтва кіно, його різних напрямків. Інший кіномитець, уродженець нашого краю, – Самарій Зелікін (1931–2007), з'явився на світ у єврейській родині в Лисичанську. Вищу освіту здобув у Харкові, а в 1958–1968 рр. був режисером і сценаристом Харківської студії телебачення. Потім разом з Леонідом Гуревичем Зелікін керував майстернею документального кіно на Вищих режисерських курсах у Москві і робив фільми сам. Саме він у 1965 р. зняв знаменитий дитячий фільм «Тореадори з Васюківки» за мотивами повісті українського письменника Всеволода Нестайка. Як режисер і сценарист Зелікін випустив понад 30 фільмів.

Серед організаторів кіновиробництва в нашій країні також був уродженець Луганщини старобільчанин Гліб Шандибін (1912–1990). Він довгий час працював на адміністративній роботі на «Мосфільмі», «Білорусьфільмі», був заступником директора Київської кіностудії ім. О. П. Довженка. Дослідником українського і документального кіно став луганчанин Юрій Косач (1934–1989). Він працював редактором на Київській студії телебачення й «Укртелефільмі» (1961–1966), у відділі кінознавства Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Т. Рильського НАН України (1967–1989). Серед наших земляків-акторів варто згадати Павла Луспекаєва (1927–1970). Він народився у вірменській родині у вірменському селі на Дону, але закінчив театральну студію при Луганському обласному російському драматичному театрі і тут же працював в 1944–1946 рр. Зіграв у багатьох фільмах, зокрема «Республіка Шкід», «Три товстуні», «Іду на грозу» тощо. Але найбільш відомий він своєю останньою роллю митника Верещагіна у фільмі «Біле сонце пустелі».

Розпитай дорослих, пошукай в Інтернеті, які художні та мультиплікаційні фільми були зроблені на українських студіях. Напиши нижче назви тих стрічок, які ти бачив/бачила і вони тобі дуже сподобалися. Розкажи в класі про ці фільми чи мультфільми та поясни, чому для тебе вони є найкращими. Якщо тобі буде цікаво, підготуй окрему розповідь-презентацію про авторів твого улюбленого мультфільму.

Згадай своїх улюблених героїв/героїнь мультфільмів або кінофільмів. Опиши одного/одну з цих персонажів і чому він/вона тобі подобаються, не називаючи його/її ім'я. Цікаво, чи вгадають твої однокласники та однокласниці, про кого саме йде мова?

Подивись разом із однокласниками й однокласницями мультиплікаційний фільм «Півник і котик» (1991 р., режисер і автор сценарію Алла Грачова). Під час перегляду спробуйте на певних часових позначках робити паузи (стоп-кадри) і відповідати на нижчеподані запитання. Після обговорення змісту стрічки поділися своїми враженнями від такого перегляду мультфільму.

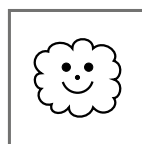
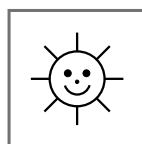
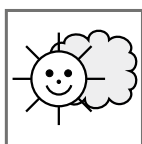
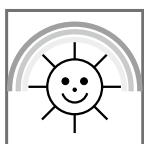
1. Стоп-кадр на 1 хв. 43 сек. Запитання: Які емоції викликають у тебе котик та півник? Чи хотів/хотіла би ти мати таких друзів чи знайомих? Назви риси, які їм притаманні.
2. Стоп-кадр на 4 хв. 37 сек. Запитання: Які емоції викликає в тебе лисичка? Чи хотів/хотіла би ти мати таких друзів та знайомих? Назви риси, які їй притаманні.
3. Стоп-кадр на 8 хв. 42 сек. Запитання: Про що свідчить вчинок котика? Яка була причина непорозуміння між котиком/півником з одного боку і лисичкою та її родиною? Чи часто ти та твої рідні допомагаєте людям, які спочатку не були вам дуже приємні, але потребували допомоги? Чи завжди люди біля нас викликають у нас лише симпатію? Чи маємо ми піддаватися емоціям лише тому, що люди не схожі на нас?

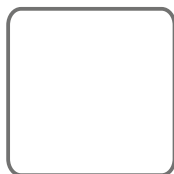

Напевно, ти вже бачив/бачила одні з останніх українських мультфільмів «Микита Кожум'яка» (реж. М. Делоян) та «Викрадена принцеса: Руслан і Людмила» (реж. О. Меламуж) або кінострічку «Сторожова застава» (реж. Ю. Ковальов). Уяви себе на мить журналістом/журналісткою, який/яка має взяти інтерв'ю в авторів і команди, що працювала над цими стрічками. Яке б головне запитання ти їм поставив/поставила?

Робота над мультфільмом є дуже копіткою, але дуже цікавою. Ти неодноразово бачив/бачила намальовані анімаційні фільми, створені за допомогою комп'ютерної графіки, з персонажами-ляльками або виробленими із пластиліну. Це складна робота, проте навіть твої однолітки намагаються створювати власні мультфільми. Окрім опанування науки мультиплікації самотужки вдома за допомогою відеоуроків, можна навчитися створювати мультики у спеціальній студії, на курсах у Будинку творчості або створити таку студію разом із однокласниками та однокласницями. Якщо ти забажаєш зробити власний фільм чи мультфільм разом із професіоналами, то звернись на студію дитячої анімації «Червоний пес», студію «Мрії Слона Люсі» тощо. Якщо ти вже зняв/зняла фільм, то чимало можливостей його представити тобі можуть надати щорічний Міжнародний фестиваль мистецтва кіно для дітей та підлітків «Чілдрен Кінофест» (<http://childrenkinofest.com/>), фестиваль «Кінохвилька» або Міжнародний благодійний фестиваль мультфільмів «Муля».

ЗАСОБИ ПЕРЕДАЧІ І ДЖЕРЕЛА ІНФОРМАЦІЇ В ДАВНИНУ І СЬОГОДНІ

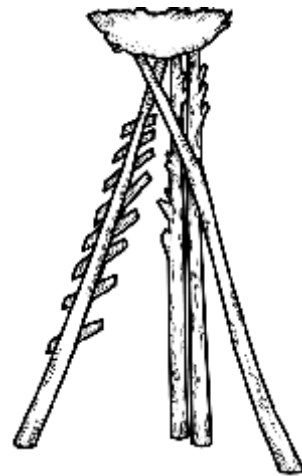

Звідки ми отримуємо інформацію? Від рідних, вчителів, із книжок, Інтернету, з реклами... Поміркуй: чи завжди так було? Адже були часи, коли ні книжок, ні Інтернету ще не існувало. У давнину люди ще не вміли писати, але вміли залишати послання за допомогою наскельних малюнків, що створювалися гострими предметами, вугіллям з кострищ, природною фарбою. Це були своєрідні міні-газети, розраховані на невелику групу людей. І щоб зрозуміти це зображення-послання, треба було бути членом цієї спільноти.

Потім люди для передачі інформації не тільки в найближчому оточенні, а й тим, хто подорожує чи далеко живе, стали використовувати поштових голубів. Виявляється, голуби можуть літати зі швидкістю 100 км за годину та мають унікальну здатність повертатися до свого гнізда! Інформацію за допомогою поштових голубів передавали як давні греки, сповіщаючи імена переможців Олімпійських ігор, так і римські полководці. У Середньовіччя голуби також були надійним каналом для передавання інформації, тому що подорожі були небезпечні та складні. Тільки у ХХ ст. люди відмовилися від використання голубиної пошти. Проте поштові голуби переносили інформацію лише конкретним людям (адресатам), і вона не завжди була доступна широкій аудиторії.

Людство винайшло ще чимало різних способів передавання інформації, наприклад за допомогою вогню і диму. Саме такою була козацька сигналізація – система оповіщення запорозьких козаків і населення про напад ворогів. Це були вежі, які створювалися на високих місцинах із запасом горючих матеріалів для розведення потужного вогнища. Вони розміщувалися за 5–10 кілометрів одна від одної. Коли козаки бачили ворогів, вони розпалювали велике багаття, яке мало попереджати наступні вежі про появу ворогів. Такі вежі в реконструйованому вигляді сьогодні можна побачити в козацьких музеях просто неба.

Перші письмові публічні вісники, розраховані на широку аудиторію, з'явилися в Давньому Римі. Це були *Acta Senatus* та *Commentarii Senatus* – протоколи про роботу сенату, з тим щоб розвіяти таємниці, які супроводжували засідання. *Acta diurna populi Romani* («Щоденні справи римського народу») – публікація офіційних повідомлень, що практикувалася в Стародавньому Римі з часів Цезаря і стала прототипом сучасних періодичних видань. Таблички з написаними на них повідомленнями про різні повсякденні справи щодня виставлялися в людних місцях, як-от Римський форум. Це була перша інформація, яку міг побачити будь-хто і яка була розрахована на будь-якого читача. Папір винайшли давні китайці. У IV–V ст. нашої ери його широко використовували в Індії. А ось у Європу він примандрував лише в XIII ст. З появою паперу, а потім друкарського верстата з'являлося дедалі більше і більше можливостей для поширення інформації.

Які тільки матеріали не використовувало людство, щоб фіксувати, зберігати та передавати інформацію: віск, глину, дерево, камінь, пергамент тощо. Давні слов'яни використовували бересту. Пергамент (видублена шкіра телят) був найнадійнішим, але дорогим, тому на ньому писали лише дуже цінні рукописи – богослужбні книги і світські хроніки (літописи). Вважається, що найдавнішою з пам'яток старослов'янського письменства є Остромирове Євангеліє. Воно було переписане в 1056–1057 рр. зі староболгарського оригіналу, ймовірно в Києві, дияконом Григорієм для новгородського посадника Остромира.

Пропоную тобі цікаву гру. Зайди на сайт <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>, вибери гру 2. Розташуй перших п'ять іконок за часовою шкалою від найдавніших способів передавання та фіксування інформації.

З'єднай правильно праву і ліву частини речень про те, як (у якому вигляді) передається інформація.

Графічна	передається у вигляді літер
Звукова	у вигляді цифр і знаків
Текстова	у вигляді зображень, подій, предметів, графіків
Числова	усна або відтворена записувальним пристроєм

Прочитай про те, як і звідки до глядача/глядачки, читача/читачки або слухача/слухачки потрапляє інформація. Спробуй навпроти кожного із джерел інформації намалювати вигадану тобою піктограму, що її репрезентує. Якщо, на твій погляд, цей список неповний, нижче допиши і придумай піктограму до того, чим ти користуєшся, щоб передати інформацію.

☐	газета, часопис – читаємо та розглядаємо фото	☐	книжка – читаємо і розглядаємо ілюстрації
☐	Інтернет – читаємо, слухаємо, розглядаємо, дивимося тощо	☐	радіо, аудіокнига – слухаємо
☐	кіно, телебачення – дивимося і слухаємо	☐	

Прочитай текст. Розкажи, що ти знаєш про сучасну пошту. Чи користуєшся ти сьогодні послугами Укрпошти? Спробуй згадати та намалювати логотип Укрпошти.

Створення регулярної пошти в нашому краї слід віднести до кінця XVIII – початку XIX ст. На Луганщині поштова дорога проходила із Старобільська через Слов'яносербськ, Кам'яний Брід до Таганрога. Користувалася пошта диліжансами, поштовими колясками, бричка-

ми тощо. З 1839 р. вводилися поштові екіпажі. У Луганську в 1867 р. з'явилися легкові візники. Із 1870 р. пошта в нашому регіоні почала перевозитися Курсько-Харківською залізницею.

У 1843 р. пошта дістала єдиний для Російської імперії поштовий тариф. Тоді з'явилися перші поштові скриньки із двома відділеннями – для кореспонденції, що відправлялася, і привезеної. У 1857 р. в обіг були введені поштові марки, а з 1872 р. – поштові листівки, з 1890-х рр. здійснювалися грошові перекази. Поруч із державною існувала приватна пошта, що називалася «вільною». З початком ХХ ст. до поштового зв'язку додався телеграф, який вводився приватними компаніями. На території області почали утворюватися поштово-телеграфні відділення. Цікаво, що Поштова вулиця в м. Луганську дістала свою назву через те, що тут була розташована перша поштова експедиція (на місці сучасної школи № 2). На відміну від пошти, вона не мала постійного штату поштарів. Листи розносив посланець (нарочний), який працював тимчасово, або за ними приходили самі містяни.

Спробуй поміркувати разом із однокласниками й однокласницями, які можуть бути небезпеки під час передачі інформації.

Пограйся з однокласниками й однокласницями: вишикуйтеся в три колони спиною одне до одного. Перший/перша учень/учениця отримує інформацію від учителя/ учительки – дивиться на запропонований малюнок і пробує умовно намалювати/написати його за допомогою тупого кінця олівця на спині того/тієї, хто стоїть перед ним/нею. Учень/учениця, що відчув/відчула цей малюнок, спробує зобразити його на спині наступного/наступної і так далі. А вже останній/остання в ряду зобразить отриману інформацію як малюнок на папері. Після цього разом роздивіться три отриманих малюнки й той, із якого все починалося.

Прочитай текст. Спробуй обрати із трьох видів джерел інформації, яке з них первинне, яке вторинне, яке третинне. Які джерела, на твою думку, є найнадійнішими і чому? Розкажи про свій власний досвід отримання інформації з різних джерел.

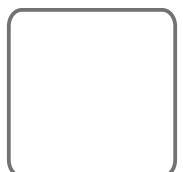
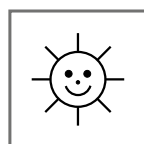
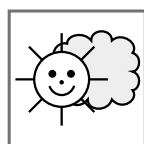
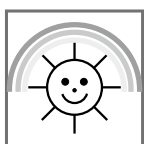
Джерела інформації – це хтось чи щось, що надає тобі інформацію. Джерела бувають:

- первинні – містять первинну безпосередню інформацію про події, людей, об'єкт;
- вторинні – це інформація, отримана з первинного джерела, яка обговорюється, інтерпретується, коментується, аналізується, оцінюється;
- третинні – огляд різних видів інформації, де часто-густо відображена й особиста думка особи, яка її передає.

- Розклад руху автобусів на автостанції: Рубіжне – Сватове відправляється о 8.30.
- Вивіска на автобусі: Рубіжне – Сватове відправляється о 8.30.
- sms від друга: Автобус на Сватове відправляється о 8.30, але може і затриматися.

Склади ребус до слова «інформація».

ЯК ЧИТАТИ МЕДІАТЕКСТ І ПРАЦЮВАТИ З ІНФОРМАЦІЄЮ

Карикатура (з італ. – перевантажувати, перебільшувати) – навмисне смішне, глузливе або спотворене зображення предмета або особи

Псевдонім (з грец. – несправжнє ім'я) – вигадане ім'я, яке людина використовує замість справжнього у своїй професійній діяльності

Розкажи, що таке газета. Навіщо її придумали люди? Що може зробити газета? Які газети читають у твоїй родині? Якими були твої враження від першого знайомства з газетою? Чи довіряєш ти інформації, яку публікують у газетах?

Прочитай текст. Роздивись будь-яку газету й спробуй знайти в ній ті елементи, які перелічені нижче.

Кожного дня ми обираємо собі одяг. Якщо ми вдягаємо шкільну форму, то це означає, що ми маємо намір іти в школу, якщо легке невимушене вбрання, то цим подаємо сигнал, що будемо бавитися. Так і газета – кожним елементом свого «вбрання» подає нам якийсь сигнал. Зазвичай це такі елементи:

- Назва – спеціально створене лого, яке означає назву газети. Воно є унікальним і незмінним обличчям газети. Поруч із ним зазвичай є номер випуску газети і дата.
- Заголовок. Найбільший заголовок на сторінці ще називається «основний флеш (спалах)». Це серйозна історія, тому в заголовку немає жартів. Заголовки написані великими літерами, щоб привернути увагу до основного повідомлення в газеті.
- Підзаголовок – написаний меншими літерами. Тут йдеться про те, що не ввійшло в заголовок, але також є важливою інформацією.
- Основна стаття – це історія, написана журналістом/журналісткою задля осмислення факту, ситуації чи події. Стаття, яка розміщена на першій сторінці, – це найважливіше, що хоче сказати газета читачу/читачці.
- Основний текст – основний текст статті, написаний журналістом/журналісткою.
- Підпис – ім'я та прізвище або псевдонім автора/авторки статті. Інколи включає назву фаху. Наприклад: Сергій Тримбач, кінокритик. Також підпис під фотографією чи карикатурою пояснює, що зображено, і може містити прізвище фотографа чи автора ілюстрації. Підписи іноді відділяються від тексту або ілюстрації підкреслюванням.
- Фотографія або ілюстрація наближають до читачів історію, яку розповідає журналіст/журналістка.

Прочитай, як робиться газета. Проте список дій переплутаний! Поміркуй і спробуй розставити в клітинках поруч зі списком цифри від 1 до 9, які вкажуть правильну послідовність дій.

- Підготовлена газета передається на тиражування.
- Визначають форму подачі інформації (змітка, репортаж, стаття тощо).
- Готують ілюстративний матеріал (графіки, карикатури, малюнки, фото тощо).
- Журналісти пишуть основний текст.
- Підготовлені матеріали разом з ілюстраціями верстають, тобто розміщують на сторінках чи шпальтах друкованого або електронного видання.
- Інформація ретельно перевіряється.
- Коректори і редактори переглядають верстку й виправляють помилки.
- Збирають інформацію.
- Відстежують події, що вже сталися, відбуваються або готуються.

Поміркуй, люди яких професій працюють у газеті. Зі списку нижче вибери професії, представники/представниці яких беруть участь у створенні газети. Якщо в тебе є електронний девайс і можливість увійти в Інтернет, пограй в онлайнвий варіант цієї вправи за посиланням: <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>, тема 5.

☐ Архітектор(-ка)	☐ Електрик(-иня)	☐ Оператор(-ка)
☐ Грумер(-ка)	☐ Журналіст(-ка)	☐ Прибиральник(-ця)
☐ Дизайнер(-ка)	☐ Звукорежисер(-ка)	☐ Редактор(-ка)
☐ Диктор(-ка)	☐ Коректор(-ка)	☐ Фотограф(-иня)
☐ Друкар(-ка)	☐ Монтажник(-ця)	☐ Художник(-ця)

Чи замислювався/замислювалася ти, як читати газети? Можна проглянути газету за 10 хвилин або менше, щоб дізнатися про події у світі. Ось декілька порад.

- Подивись на все, що є на першій сторінці, – тут розміщується найважливіше. Прочитай заголовки і подивись фото. Розгорни газету й витягни рекламні додатки.
- Прочитай першу сторінку та кінцівки кожного розділу, поміть цікаві для тебе новини. Посилання на першій сторінці вказують на спеціальні розділи, як-от прогноз погоди, список подій тощо.
- Прочитай історії і новини на перших кількох сторінках.
- Повернись на першу сторінку і швидко прочитай цікаві для тебе історії.
- Зупинись на своєму улюбленому розділі – спорт, розваги або бізнес – десь на хвилину. Знову відзнач те, що не встиг/встигла прочитати одразу.
- Погортай усю газету, поміть історії і рекламу, які не помітив/помітила раніше. Пізніше зможеш до них повернутися.
- Якщо є час, зупинись на цікавій для тебе історії або малюнку. Перед закінченням переглянь твій улюблений комікс або карикатуру.

Найголовніше! Будь уважним/уважною читачем/читачкою. Зіставляй отриману інформацію з тією, що міститься в інших джерелах. Май власну думку щодо справедливості й об'єктивності отриманої інформації. Думай для себе.

Пропоную тобі цікаве завдання й можливість більше дізнатися про сусідню область. Об'єднайся з однокласниками й однокласницями в 4 групи. На порталі «Мандруй Харківщиною» <https://discover.kh.ua/> знайди карту Харківської області. Тут за допомогою 3D-туру ви маєте змогу побувати: 1) у Національному природному парку «Дворічанський»; 2) у Шарівському палацово-парковому комплексі «Садиба»; 3) у Кицівській пустелі; 4) у Пархомівському художньому музеї ім. П. Ф. Луньова. Домовтеся та розподіліть ці чотири об'єкти для подорожі між чотирма групами. Здійсніть віртуальну або разом із дорослими реальну подорож до обраного об'єкта. Потім уявіть себе редакторським колективом та створіть міні-газету, що розповість про цю мандрівку. А перед цим знайди на карті місце, де ви зараз перебуваєте, і познач, потім знайди місце подорожі вашої групи. З'єднай їх і за допомогою Google Maps з'ясуй маршрут і запиши:

Твоє місцеперебування _____ Місце подорожі _____

Скільки кілометрів розділяє місце, де ти живеш, і місце подорожі _____

Скільки часу тобі туди добиратися пішки _____, на авто чи автобусі _____

У попередньому завданні тобі було запропоновано попрацювати у складі однієї з чотирьох груп мандрівників, які потім утворюють редакційну колегію газети. Разом ви можете створити випуск газети на аркуші А4, присвячений своїй подорожі в історію та культуру нашого краю. Прочитай нижче поради, як навчитися створювати «маленьку сестричку» великих газет.

УЧИМОСЯ СТВОРЮВАТИ ГАЗЕТУ

Наша газета – це газета про подорож. Для прикладу ми зробимо лише першу сторінку газети, яка є найважливішою. Там будуть: 1) назва, 2) основна стаття, 3) фотографія або ілюстрація до статті. Кожна редакція насамперед обирає назву газети. Назва газети має бути образною, цікавою, лаконічною і відображати головну думку. Спочатку придумайте стільки варіантів назв, скільки зможете, а потім оберіть таку, яка відповідає цим критеріям.

1. Розподіляємо ролі в нашій міні-редакції. У нас працюватимуть:

- головний/головна редактор/редакторка – він/вона відповідає за вибір теми і несе відповідальність за результат, який побачать читачі. Він/вона вирішує, який остаточний вигляд матиме газета. Але вибір теми зазвичай формується спільно на редакційній нараді;
- журналісти/журналістки – вони готують основну статтю, збирають факти й інформацію про явище, описують і перевіряють, щоб факти, наведені ними, відповідали дійсності;
- група оформлення – це фотографи/фотографині та художники/художниці, які ілюструють статтю так, щоб читач/читачка опинився/опинилася якнайближче до явища, ніби побачив/побачила все своїми очима. Оскільки наша подорож буде віртуальною, то їм доведеться або підбирати фотографії із сайту музею, або самим створити ілюстрацію.

2. Створюємо журналістський матеріал, або пишемо репортаж. Термін «репортаж» походить від латинського «reporto» – передавати. Репортаж показує факти, події, враження через безпосереднє сприйняття автора/авторки, немов відтворюючи картину того, що відбувається. В основі репортажу завжди лежить цікава подія, яка розвивається перед очима читача/читачки. Є кілька основних правил, як написати гарний репортаж. Найголовніше, що ви повинні сказати, розташовується першим. Дуже важливим є заголовок – це надзвичайно трудомістка і важлива річ, адже часто визначає, чи хтось

читатиме вашу новину. Він має бути зрозумілий, короткий, без складних слів. Далі слід поміркувати про «лід» – це короткий виклад журналістського матеріалу, що розміщується після заголовка й перед основним текстом. Він має бути короткий і стисло передавати зміст матеріалу. Зазвичай у льоді вже треба відповісти на запитання «Що?», ДЕ ви перебували, перед тим як занурилися в дію.

Потім можна перейти до основної частини: вона має викликати в читача/читачки відчуття присутності; він/вона має дістати можливість ніби побачити людей та історії вашими очима. Тут можна відповісти на питання «Коли?». Описуйте свої відчуття, враження, дії, запахи тощо. Будь-яке враження наближує ефект присутності вашого/вашої читача/читачки.

Роздивіться ріжок з морозивом і вишенькою зверху: приваблива вишенька – це має бути закличний заголовок, далі солідний «лід», або порція морозива, а завершує вафельний ріжок, у якому чим ближче до дна, тим менше морозива-інформації.

3. Наступний етап – макетування. Як розмістити матеріали на сторінці. Отже, у вас є: назва газети, основний заголовок, основна стаття, ілюстрація. Як це все скласти до купи і заверстати, можна побачити за посиланням: <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>, тема 6.

Розкажи, як тобі працювалось у складі редакції. Яку роботу ти виконував/виконувала під час створення газети? Чому ти обрав/обрала саме її? Чи сподобалися тобі репортаж і зовнішній вигляд вашої газети? Наскільки, на твій погляд, є вдалою ілюстрація? Про що ще ти хотів/хотіла би обов'язково написати в цій газеті?

Обміняйтеся газетами, які ви зробили: редакція 1 з редакцією 2, а редакція 3 – з редакцією 4. Разом зі своїми колегами і колежанками по редакції розглянь і прочитай газету, створену іншою групою. Випишіть нижче ключові слова (тобто ті слова, які несуть найбільше смислове навантаження) та найцікавіші новини (те, про що почули вперше). Презентуйте репортаж цієї газети однокласникам і однокласницям, використовуючи ці слова. Також під час представлення партнерської газети треба оцінити, чи всі елементи газети: назва, основна стаття, ілюстрація чи фото присутні.

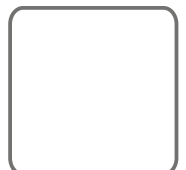
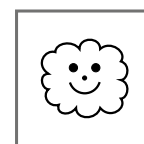
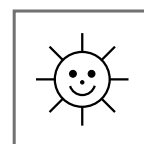
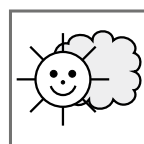
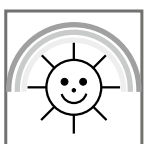

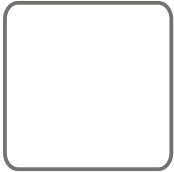

Що є у твоїй місцевості такого, що може бути цікавим іншим? Про що або кого ти хотів/хотіла би створити репортаж? Якщо б ви вирішили щомісяця випускати газету вашого класу, яка назва та логотип тобі би сподобалися?

НАШ КРАЙ ГОСТИННИЙ. ТУРИЗМ У РЕГІОНІ

Туризм – у пер. з франц. «прогулянка». Це тимчасові подорожі людей в іншу місцевість або країну з гостьовою, оздоровчою, пізнавальною, релігійною, розважальною, спортивною та ін. метою

Прочани – люди, які здійснюють подорож, щоб уклонитися духовним та релігійним святиням

З найдавніших часів безліч людей вирушали в подорожі, щоб пізнати світ і відкрити нові території. Ще в античні часи основними причинами подорожей були: прагнення розширити свою торгівлю; здобути освіту чи якісніше, ніж у своєму регіоні, лікування; відвідати храми й помолитися святиням, взяти участь у спортивних або музичних змаганнях. Розвиток торгівлі привів до масового будівництва доріг, гостинних дворів (караван-сараїв), шинків тощо. Виникла необхідність у людях, які знають місцеві дороги, – у провідниках або морських чи річкових лоцманах, а також місцевих жителів, які володіють мовами, – у перекладачах. Для зручності мандрівників почали складати карти й невеликі путівники – короткі описи маршрутів.

Розкажи, навіщо за старих часів люди приїжджали до Луганська та інших міст краю. Яких іще відомих людей, що подорожували Донбасом, ти знаєш? Як ти гадаєш, що приваблює сучасних туристів у нашому краї? Які можливості є у твоїй місцевості для активного відпочинку? Які визначні пам'ятки є у твоєму регіоні? Що таке путівник, навіщо він потрібний?

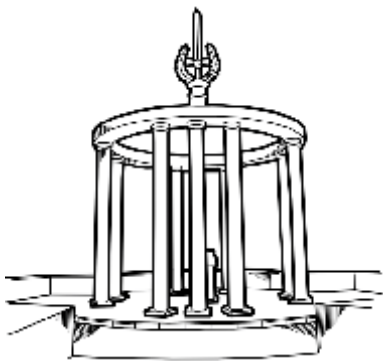
Луганщина є однією з наймолодших областей України – у 2018 р. їй виповнилося лише 80 років. Також наш регіон – один із найбільш маловідомих у туристичному плані, оскільки здебільшого асоціюється із шахтами та іншими індустриальними об'єктами, а останнім часом – із воєнними діями. Але ж на Луганщині живуть сильні люди, які, зібравши внутрішні ресурси, відновлюють мирне життя, підтримують

одне одного, залишаючись привітними, щирими та відкритими для всіх тих, хто прагне жити у вільній, розвинутій Україні. Збройний конфлікт спричинив руйнування не тільки інфраструктури, а й деяких усталених традицій і звичок, дав змогу кожному мешканцю області переосмислити своє життя, визначити свою роль та місце у відновленні країни. Тож усім нам варто докласти зусиль, щоб Луганщину перестали асоціювати зі збройним конфліктом, а сприймали як привітний та різноманітний

край. Тим більш що Луганщина має чим здивувати! Тут є дуже багато місць, які можна назвати фантастичними природними об'єктами. Передусім, слід згадати Біловодський регіональний ландшафтний парк і Айдарську терасу, яка розкинулася на площі у 100 га у Новоайдарському р-ні, Мар'їну скелю поблизу м. Брянки, Долину кам'яних облич – скельні виходи уздовж річки Білої в районі смт Ящикового і Новоселівки Перевальського р-ну, заповідні степи з цілинною рослинністю й унікальним тваринним світом, дивовижне штучне озеро бірюзового кольору на Волнухинському кар'єрі в Лутугинському р-ні, різноманітні водоспади і джерела з водою, що має лікувальні властивості, тощо. Дивують своєю неповторністю Мергелева гряда – унікальна археологічна пам'ятка, розташована неподалік від с. Степанівки Перевальського р-ну, та пам'ятка археології курганний могильник Могила Мечетна в околицях м. Петрово-Красносілля, що поблизу Хустального, які мають багатотисячолітню історію. Вражає Преображенський печерний скитський монастир у Сватівському р-ні. Його штучні підземні споруди розташовані неподалік від смт Наугольного та Преображенського і являють собою мережу галерей і кімнат. У с. Дмитрівці Новоайдарського р-ну відкрився єдиний у світі бурштиновий храм. Лики святих тут написані бурштиновим пилом та прикрашені каменями різних розмірів та відтінків.

Біловодщина може вважатися столицею конярства України, бо саме тут розташовані три найстаріші з державних кінних заводів. А ще на Луганщині можна відвідати садиби, де виготовляють мед та інші екопродукти. У деяких селах Лутугинського, Новоайдарського і Перевальського р-нів можна познайомитися з самобутньою культурою лемків; у Перевальському і Сватівському р-нах – зі старовірами, у Слов'яносербському р-ні – з нащадками військових із сербських полків, у Станично-Луганському та ін. р-нах можна завітати до колишніх станиць запорізьких і донських козаків і побачити унікальні зразки старовинної дерев'яної архітектури. Любителі військової історії можуть відвідати місця, пов'язані з Ігоровим походом, козацькими звичаями, подіями Другої світової та сучасної воєн. Для поціновувачів промислового туризму на Луганщині є багато музеїв у шахтарських містах і селищах, а також музеїв підприємств гірничої, металургійної та хімічної галузей. Майже в кожному районі, кожному місті Луганщини є щось неповторне та цікаве. Загалом на Луганщині налічується 87 територій і об'єктів природно-заповідного фонду, а також понад 6700 пам'яток культури та архітектури. Майже в кожному населеному пункті області функціонують центри краєзнавства і туризму, які допомагають усім охочим доторкнутися до дивовижної природи Луганської області, ознайомитися з пам'ятками історії та культури рідного краю. Подорожуйте Луганщиною! Вивчайте, любіть і піклуйтеся про свій рідний край і цінуйте його і нашу Україну!

Прочитай текст про розвиток народної творчості, деякі музеї та фестивалі, що відбуваються на Луганщині. Згадай, які цікаві заходи, свята, фестивалі проходять у твоєму населеному пункті. Запропонуй свої ідеї для гарного свята.

Сучасна народна творчість Луганщини представлена багатьма видами декоративно-ужиткового мистецтва. Щороку випускають народних майстрів Сєвєродонецький коледж культури і мистецтв ім. С. Прокоф'єва, Луганський обласний центр навчально-методичної роботи, культурних ініціатив і кіномистецтва, Луганський обласний центр народної творчості, кінного мистецтва навчає Луганський обласний козацький кінний театр. У регіоні працює 29 шкіл мистецтв. Майже в кожному населеному пункті області є краєзнавчі музеї, у яких зберігаються старовинні рушники, предмети одягу та побутове приладдя, вироблене народними майстрами краю. Нещодавно на Луганщині з'явилися Музей рушника, розташований у Рубіжанському міському центрі туризму, краєзнавства, спорту та екскурсій учнівської молоді, та Музей янголів у Кременній.

Луганщина сьогодні – це невичерпне джерело елементів нематеріальної культурної спадщини, які мають історичну та культурну значимість. Ми можемо спостерігати традиційні звичаї та обряди, почути місцевий фольклор, помилуватися чудовими виробами народних майстрів на Всеукраїнському фестивалі-конкурсі народної творчості аматорських колективів, виконавців, народних художників і майстрів «Слобожанський спас», виставці старовинного українського одягу та предметів побуту «Бабусина скринька», обласному фестивалі національно-етнічних культур «Сузір'я злагоди», обласному відкритому фестивалі-конкурсі молодіжної культури «Дике поле-фест», обласному фестивалі народної гри та іграшки, обласному огляді-конкурсі майстрів мистецтв та аматорів народної творчості Луганської області «Луганщина – світанок України», обласному фестивалі «Луганщина – це Україна». Луганщина пишається унікальним у країні проектом – фестивалем «Циркове майбутнє», який вперше відбувся у 2002 р. в приміщенні Луганського державного цирку. На відкритому обласному етнофестивалі «Стежками Лемківщини» популяризується місцева лемківська культура. Щороку (починаючи з 2003 р.) у Станиці Луганській проходив обласний фестиваль козачої культури «Любо». Його метою були просування та популяризація козацької культури та етнографії, трансформація народних традицій і обрядів козацтва в сучасне життя. У 2018 р. з'явився на Луганщині ще один фестиваль-конкурс української культури та фольклору – «Байбак-fest». Його особливість полягає в тому, що він поділений на чотири пори року й проходить у 4 районах області відповідно до наступного сезону. Обрядові дієства, народну хореографію, народну пісню, музикування, народний гумор та розваги впродовж року представляють більше сотні фольклорних колективів і виконавців і 200 народних майстрів.

Чи відомо тобі, що...

- Всесвітній день туризму щорічно відзначають 27 вересня, а Всесвітній день гідів (екскурсоводів) – 21 лютого.
- Студією «Новаторфільм» за підтримки Державного агентства України з питань кіно, був створений сімейний серіал «Моя країна Україна». Серія про наш регіон називається «Легенда про луганські степи».
- На Луганщині тривалий час працював клуб мандрівників «Походушки», який організувала молода родина з Луганська Костянтин та Юлія Пилепські.
- Щороку регіональними Центрами дитячо-юнацького туризму і краєзнавства проводяться автобусні екскурсійні маршрути, сплави по річках на байдарках, кінні прогулянки, велофестивалі, фотовиставки, презентації нових туристичних маршрутів, зустрічі з відомими мандрівниками, показові виступи представників екстремальних видів спорту, презентація туристичної літератури тощо.

Продумай і спробуй запропонувати одноденні або короткі півторагодинні екскурсійні маршрути по твоєму населеному пункту або району. Напиши перелік основних об'єктів, які ти пропонуєш оглянути під час екскурсії

для рідних _____

для однолітків _____

для іноземних гостей _____

Порівняй придумані тобою маршрути між собою. Якщо знайдеш відмінності, поясни їх. Порівняй свої маршрути з тими, які запропонували однокласники та однокласниці. Обговоріть їх й спробуйте разом скласти один екскурсійний маршрут, яким ви зможете пройти в один із вихідних днів всім класом.

Поміркуй, люди яких професій працюють у туристичній галузі. Що ти знаєш про ці професії? Чи подобається якась із них тобі і чому?

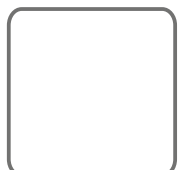
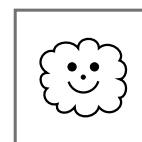
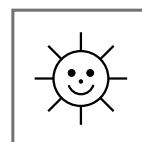
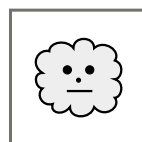
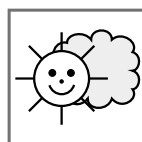
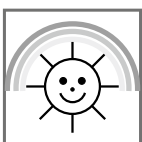

Розкажи, яких правил безпеки треба дотримуватися під час пішоїдної екскурсії в місті та в природі, під час подорожі в автобусі. Спробуй зробити цікаву презентацію про це.

Складаючи маршрути для подорожі, постарайся враховувати: 1) вік туристів/ туристок; 2) їхню обізнаність в історії і культурі краю; 3) теми, які їх можуть зацікавити; 4) кількість часу, необхідного для відвідання екскурсійних об'єктів; 5) їхню безпеку.

Пам'ятай, що пам'яткою є не лише те, що знамените й відоме всім, а й якісь цікаві куточки природи, історичні або культурні об'єкти, які знають лише декілька людей. І головне, чому люди зараз подорожують, – це можливість отримати нові враження, емоції та знайомства з іншими людьми.

Порівняй свою розповідь про традиції прийому гостей з розповідями однокласників та однокласниць. Знайди в них спільне та відмінне.

Пригадай, що означають слова «гість» та «гостинність». Чи можна вважати гостинність відповідальною справою? Подумай та добери на кожну літеру слів «господар» або «господиня» якості, які характеризують гостинну людину. Порівняй свій список слів зі списком сусіда/сусідки по парті. Знайдіть спільні та відмінні слова і поясніть їх.

Г – _____
О – _____
С – _____
П – _____
О – _____
Д – _____
А – _____
Р – _____

Г – _____
О – _____
С – _____
П – _____
О – _____
Д – _____
И – _____
Н – _____
Я – _____

Чи вважаєш ти себе гостинною людиною? Поясни чому та наведи приклади зі свого життя.

Прочитай текст, що описує вже знайомі тобі основні правила європейського етикету прийому гостей. Зверни увагу на те, що в ньому є прикрі помилки й навіть зайві речення. Викресли те, що, на твій погляд, не зовсім відповідає поведінці гостинних господаря і господині. Допиши нижче ті правила, яких, на твою думку, бракує.

Одягнися краще, ніж ти зазвичай ходиш удома. Якщо в кімнаті хто-небудь вже є, не познайом їх з новоприбулими. Зустрічай гостей з усмішкою, вони не повинні відчувати, що їм раді. Приймаючи гостей, намагайся поводитися так, щоб їм було у тебе весело, приємно і неспокійно. Бажано бути тактовним(-ою), пихатим(-ою), люб'язним(-ою) і привітним(-ою). Не шкодуй для гостей ні частувань, ні іграшок, ні уваги, ні докорів. Якщо серед гостей опиниться людина, яка у твоєму будинку вперше, будь з нею не особливо уважним(-ою) і люб'язним(-ою). Якщо гість/гостя зробить яку-небудь незручність, не подавай виду, що помітив/помітила це. Просто попроси його/її піти. Першими сідають за стіл господар чи господиня, і всі страви пропонуються спочатку гостям. Не вставай із-за столу, якщо бачиш, що гості ще їдять. Поквап їх. Проводжаючи гостя/гостю, проведи його/її до дверей, якщо необхідно, допоможи йому/їй вдягнути верхній одяг. Зустріч зовсім не обов'язково потрібно закінчувати теплими словами.

Спробуй разом із сусідом/сусідкою по парті пограти у гру (додаток 2, стор. 116). Для цього тобі необхідно буде зробити фішки, гральний кубик і домовитися про правила.

Вибери зі списку ті українські прислів'я та приказки, які завжди має пам'ятати господар/господиня (поміть їх особливим значком або кольором), і ті, які завжди має пам'ятати гість. Поясни, як ти їх розумієш.

- Веселий гість – дому радість.
- Гарними розмовами гостей не наситиш.
- Гість господарю не укажчик.
- Гість першого дня – золото, другого – срібло, а третього – мідь: додому їдь.
- Гість рідко буває, та багато бачить.
- Гостя по одежі стрічають, а по розуму проводжають.
- Дома їж, що хочеш, а в гостях – що дадуть.
- Коли їдеш у гостину, бери хліб у торбину.
- Коли надувся як сич, то гостей не клич.
- На гостину збирайся, але вдома пообідати не забувай.
- Незвані гості гризуть кості.
- У гості ходити – треба і до себе водити.
- У гостях добре їсти й пити, а вдома спати.
- Хто гостю радий, той і собаку його нагодує.
- Чим хата багата, тим і гостям рада.
- Яке частування, таке й дякування.

Знайди серед українських прислів'їв ті, які відповідають за змістом прислів'ям, наведеним нижче. Допиши прислів'я про гостей і гостинність, які ти знаєш сам, своєю рідною мовою і, якщо необхідно, у перекладі українською мовою.

Гість їсть не те, чого чекав, а те, чим пригощають. (Вірменське)

Якщо господареві невесело, то і гостю нудно. (Грузинське)

Веселий гість нікому не тягар. *Ein froher Gast ist neimands Last.* (Німецьке)

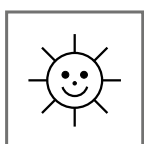
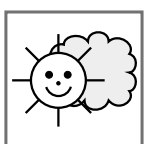
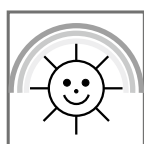

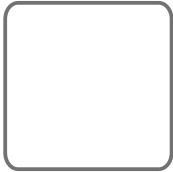

Як ти гадаєш, які дарунки краще дарувати своїм одноліткам та старшим гостям, які приїхали з інших регіонів України чи із-за кордону? Які дарунки були б недоречними? Розкажи про свій власний досвід отримання дарунків. Чи виготовляєш ти дарунки своїми руками?

ПРИЙМАЄМО ГОСТЕЙ, ВІТАЮЧИ ЇХ ЇХНЬОЮ РІДНОЮ МОВОЮ

Напиши, які мови ти знаєш або вивчаєш. _____

Розкажи, чи допомагає тобі в житті знання іноземної мови.

Спробуй скласти діалог із сусідом/сусідкою по парті якоюсь з іноземних мов, яку ви знаєте або разом вивчаєте, використовуючи слова і фрази:

Я, ти, ми, так, ні, мій, моя, наш, сім'я, сусід, друг, спасибі, будь ласка, добре, вибач, свято, дарунок, пісня, танець, гра, один, два, три, чотири, п'ять, шість, сім, вісім, дев'ять, десять.

Добрий день! Як справи? – Добре!

Як тебе звуть? – Мене звуть...

Нумо дружити! – Згода!

Де ти живеш? – Я живу...

Приходь у гості! – Дякую, коли? – Сьогодні (вдень, вранці, завтра, зараз, увечері).

Ласкаво просимо! – *Відповідь*.

Сідай! – Дякую!

Пригостайте! – Дякую, дуже смачно! Не хочу, спасибі!

Смачного! – Дякую!

Допоможи мені, будь ласка! – Добре, допоможу!

Тобі подобається гратися (відпочивати, працювати, співати, танцювати, учитися)? – Мені подобається (Ні, мені не подобається) гратися (відпочивати...).

Ходімо гратися (відпочивати, танцювати...)! До побачення!

Попроси рідних допомогти тобі написати ці слова й фрази рідною мовою. Якщо твоя рідна мова українська, тоді напиши ці слова однією з іноземних мов, яку ти вивчаєш. Якщо тобі буде важко це зробити самостійно, заглянь у словник чи порадься з дорослими.

Батьківщина _____ тут _____ є _____

світ _____ там _____ пити _____

подорож _____ близько _____ спати _____

господар _____ далеко _____ гуляти _____

гість _____ прямо _____ море _____

хороший _____ праворуч _____ казка _____

красивий _____ ліворуч _____ легенда _____

Звертання до незнайомого літнього чоловіка _____

Звертання до незнайомої літньої жінки _____

Звертання до незнайомої людини середнього віку _____

Звертання до однолітка – незнайомого хлопчика _____

Звертання до однолітки – незнайомої дівчинки _____

Ласкаво просимо! – *Відповідь*. _____

Познайомся, це мій/моя (друг/подруга, брат, сестра, мама, тато, бабуся, дідусь, гість/гостя, учитель/учителька, сусід/сусідка та ін.). – Дуже приємно! Мене звать _____

Що це? – Це мій будинок (моя школа, моя вулиця, музей...). – Дуже красиво! _____

Хто це? – Це мій/моя друг/подруга (брат, сестра, мама, тато, бабуся, дідусь, гість/гостя, учитель/учителька та ін.) _____

Смачного! – Дякую! Дуже смачно! _____

Я тебе запрошую в гості (в подорож, у театр, у кіно, гуляти). – Добре, дякую! _____

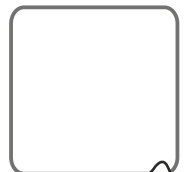
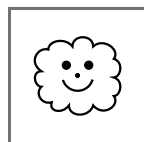
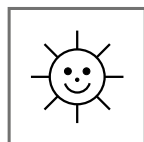
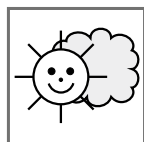
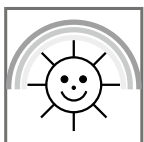
Де розташовується школа (будинок, музей, театр, море...)? – Прямо, праворуч, ліворуч, близько, далеко, тут, там. _____

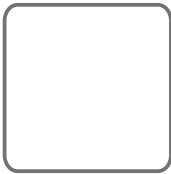
Вам/тобі допомогти? – Спасибі! _____

Я хочу їсти (пити, спати, гуляти, вчитися, гратися, дружити). – Добре, будь ласка! _____

Разом із сусідом/сусідкою по парті та іншими однокласниками та однокласницями вивчи ці слова і фрази, потренуйся у їхній вимові. У яких ситуаціях тобі може стати в пригоді знання цих слів? Пофантазуй і склади невеликі діалоги, розіграй з однолітками міні-вистави, уявляючи, що ти розмовляєш з іноземними гостями.

КУХНЯ ЛУГАНЩИНИ – СТРАВИ, ЯКІ МИ ЛЮБИМО ГОТУВАТИ

Куліна́рія – мистецтво приготування їжі

Гастроно́мія –
1) спільне визначення найвишуканіших і найдорожчих харчових продуктів,
2) наука про культуру харчування

Прочитай вірш Д. Куровського «Кипи, супе!». Розкажи, хто у твоїй сім'ї зазвичай готує обід. Як ти допомагаєш рідним у приготуванні страв? Хто вчить тебе готувати їжу? Які страви ти вже вмієш готувати сам/сама?

Начистила картопельки,
Сама й накришила
І цибульку, й морквиночку...
Потім засмачила.
– Кипи, супе, вибулькочуй,
Густий та пахучий!

Бабця тільки наглядає
Та онуку учить:
– Отак, рибко, отак, яско.
Треба все уміти:
І читати, і писати,
І супчик варити.

Вибери різні продукти, необхідні для приготування твоєї улюбленої страви, і «склади» їх у посуд, у якому вони повинні готуватися. Якщо яких-небудь продуктів або кухонного начиння не вистачає, домалюй їх. Зашифруй за допомогою шифру (стор. 112) назву цієї страви. Запропонуй сусідові/сусідці по партії відгадати, про яку страву йде мова. Поділися рецептом її приготування. Згадай, які страви були твоїми улюбленими тоді, коли ти ще не ходив/ходила до школи. Чи змінилися за цей час твої смаки?

Прочитай вірш «Обід» Емми Мошковської в перекладі Данила Кононенка й розкажи, як ти пригощаєш своїх гостей.

Сусід сусіда пригощав:
Поставив він гірчицю,
Іще з комода він дістав
Фарфорову сільницю.
А на столі його була
Оздоблена серветка.

І біля столу ще була
Новенька табуретка.
А ще у рамці над столом
Пейзаж один висів.
А ще ж і песик під столом
Кудлатенький сидів.

І ще в вазоні щось цвіло
У цього ось сусіда...
Все дуже добре тут було, –
Лиш не було... обіду!

Напиши, які страви ви найчастіше їсте всією родиною за вечерею або обідом.

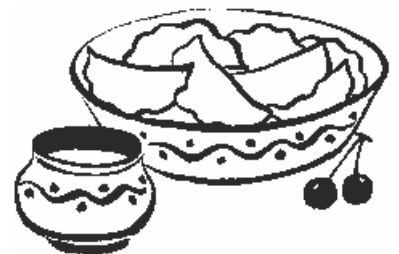
Яке частування й напої ти зазвичай пропонуєш гостям, що зайшли до тебе «на хвилинку»?

Склади меню обіду чи вечері, яке б ти запропонував/запропонувала своєму/своїй гостю/гості, і поясни, чому ти вибрав/вибрала саме ці страви.

Українська кухня відзначається своєю неповторністю та чудовим смаком. Іноземні туристи їдуть до України, щоб поласувати стравами, які не зустріти в жодній країні світу. Кожен регіон вирізняється своїми стравами. Професор Микола Сумцов зібрав чимало цікавої інформації щодо кухні та кухонних звичаїв мешканців Слобожанщини кінця ХІХ – початку ХХ ст. Прочитай про найвідоміші слобожанські смаколики того часу й поміркуй, які старовинні страви збереглися до сьогодні. Які страви можна вважати суто луганськими, регіональними? Які ще цікаві страви, що поширені в інших регіонах України чи в інших країнах світу, ти вже скуштував/скуштувала?

Страва у слобожанина – звичайно борщ із капустою, буряками, картоплею, заправлений салом, та каша крута або молочна, де є корівка, у піст – з олією, часом галушки, або шматочки тіста, зварені на молоці або воді, часом вареники – ті ж галушки, тільки начинені сиром або вишнями. У свята страва ліпша: пироги з сиром, картоплею, квасолею, вишнями, книші, перепічки, буханці на маслі з білої муки. Влітку огірки, кавуни, дині з хлібом. М'яса їдять мало, і то більш у свята, як на Різдво, на Великдень; турбуються, щоб для цих свят придбати кільце ковбаски, шматок сала, печеного баранця. Яловичину вживають мало і зрідка, більше ті, що повиходили на панів та міщан.

Головні страви на Слобожанщині такі: борщ – вариво з капусти, буряків, іноді з м'ясом або салом, картоплею, часом з додатком сметани, часто з баклажанами. Бабка –

крута каша з манних круп, з цукром та родзинками. Бабашарпанина (згадується в Котляревського) – шматочки тарані або чабака в рідкому тісті, засмаженому маслом та цибулею. Вареники – невеличкі шматочки тіста з начинкою, здебільшого з сиром, або з м'ясом (польські пельмені), або з урдою (наваром з конопляного молока), іноді з вишнями; коли з сиром, то до сметани, коли з урдою, то з олією, коли з ягодами, то до меду. Галушки – шматочки пшеничного або гречаного тіста, зварені на воді або молоці.

Голубці – пшоняна або рисова каша в капустяних листочках, з баклажанною підливою. Гречані пампушки – шматочки гречаного тіста, зварені на воді з додатком цибулі та соли. Гарбузова каша – каша з гарбуза та пшона або манних круп. Ніжки свинячі, зварені з сіллю й часником. Затірка – невеличкі кругленькі балабушки з пшеничної муки, зварені на воді, під масло. Зубці – обтолений ячмінь, зварений перш на воді, а потім на конопляній олії. Кишки – свинячі кишки, начинені звареною на молоці пшоняною або гречаною кашею і піджарені потім на салі. Кендюх – свинина, зажарена з цибулею й перцем. Кутя – каша з пшона або гречки, здебільшого з рижу, зварена круто на молоці, часто обрядова страва на Різдво, на похоронах. Куліш – рідка каша з гречаної муки на воді, з коров'ячим маслом або олією. Кисіль – з кислого тіста на молоці або з медом, з молока, з вишень тощо.

Коржі, коржики – плескуваті хлібні печення, іноді присипані зверху маком, з маслом або з олією. Капуста, рублена товстої різки, з ковбасою (підсмажується на салі). Коровай – круглий хліб, особливо на весіллі; у старовину славились лубенські короваї. Виходить із життя. Лемішка – піджарена пшенична або гречана мука, зварена в солоній воді, під масло. Локшина – пшеничні шматочки, зварені на молоці з маслом. Макуха – вижимка з сім'ян маку, конопель або гарбуза. Путря – ячмінна кутя з квасом. Пелюстки – м'ясо, зварене в капустяних листках. Пундики – пшеничні плескуваті коржики, перекладені жареною цибулею. Пряження – яєчня на салі або з ковбасою. Полотки – копчені плоскі шматочки гусячого м'яса. Потрохи в юшці – гусячі лапки, крильця, печінка, шийка, зварені на воді з цибулею й крупами. Рубці – баранячі кишки, добре вимиті, зварені в юшці з крупою, сіллю та перцем. Сластиони – шматочки пшеничного тіста, зажарені на маслі.

Сало свиняче – вельми улюблена страва, окремо шматочками з хлібом і сіллю і в різних стравах – у яєчні, у борщі тощо. Таратута – варені бурячки з огірками, сіллю, хрінном та олією; їдять на другий день холодною. Тетеря – пшоно, зварене з гречаною рідкою кашею. Товченики – шматочки м'яса або риби, зварені в юшці, з маслом та цибулею. Узвар – юшка з сухих груш, яблук, вишень, слив, до рисової каші; здебільшого їдять під Різдво. Хоми – горохвяні пампушки з маслом. Шпундра – зажарена свинина з буряками. Холодець – зварені свинячі або телячі ніжки. Венігрет – мішанина з вареної картоплі, буряків, огірків, з сіллю, оцтом та олією. Губи (гриби) – опеньки, масляки, сироїжки, печериці до борщу або окремо з маслом. Пшеничка (кукурудза) – на воді з сіллю цілими голодками або очищена, як варена каша. Кавуни й дині влітку з хлібом. Часник – приправа до борщу, пампушок, ковбас, іноді натирають ним хліб. Редька, морква, ріпа – зрідка як ласощі. Чахоня, оселедці, тараня – до борщу й окремо. Сметана, сир, ряжанка, масло, молозиво, склотини – молочні страви.

(За М. Сумцовим)

На Луганщині попоїсти люблять ретельно й ситно, і це не дивно, бо ми – край шахтарів, людей що займаються важкою фізичною працею, тож їм треба добре харчуватися. Рецептів усіляких сучасних смаколиків у нас тисячі. А от кулінарними символами Луганщини дехто вважає рульку по-донбаськи й окрошку. Господині нашого краю знають більш ніж 50 рецептів окрошки, тобто, як і борщ, у кожній родині вона є різною. Готують цей холодний суп на квасі, сироватці або навіть на мінеральній воді, присмачуючи сметаною. Також на Луганщині люблять пригощати дуже смачним та оригінальним м'ясним рулетом по-луганськи: фарш із свинини та яловичини розкладають на шматку відбитого м'яса, зверху – омлет і велику відварену моркву, потім все це скручують, щільно зав'язують і варять у підсоленій воді, а після охолодження рулет ріжуть на порції й пригощають.

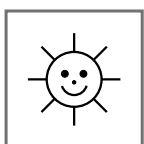
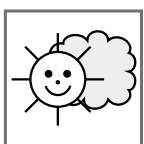
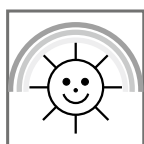
Унікальні рецепти приготування деяких регіональних страв входять до нематеріальної культурної спадщини Луганської області. Зокрема це рецепт смачної гарбузової каші, якому вже майже понад 100 років. Її готують на молоці або на воді, з додаванням круп, фруктів, сухофруктів і горіхів, як це роблять господині с. Лимана, проте рецептів приготування цієї страви на Старобільщині безліч. Інша страва – павлівський капуста з рибкою. Рецепт його приготування зберігають п'ять родин с. Павлівки Білокуракинського р-ну. Капустяк з рибкою готували та подавали на престольні свята, толоки, де збиралося майже все село. А також ця страва готувалася на похорони та поминки як основна пісна страва. А ще місцеві господині знають, як готувати капуста за рецептом запорозьких козаків – зі свининою, пшоном та різноманітними овочами. Знаменитий новопсковський куліш зазвичай також готується зі свининою. Обов'язкова умова – страва готується на вогні під відкритим небом. Новопсковські господині в казані розтоплюють сало, до нього додають порізане шматочками м'ясо й обсмажують, потім додають посічену цибулю, а коли вона

зазолотіє, доливають воду, у якій відварюють картоплю, після чого товчуть і разом із пшоном повертають у казан. Як пшоно звариться, вливають збиті сирі яйця. Окремо розтовкують невелику кількість нарізаного сала з сіллю, часником та цибулею, додають до кулешу разом із зеленню. Смачного!

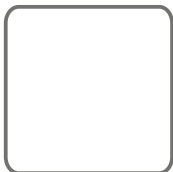

Луганщина є багатокультурним регіоном, тож тут можна скуштувати страви різних народів – азербайджанські люля-кебаб і плов, грецькі чебуреки, вірменські лаваш і шашлик, грузинські хачапурі та чахохбілі, єврейські фаршировану рибу, форшмак і струдлі, італійські пасту та піцу, корейську моркву та шиїтаке, німецькі ковбаски та брецелі, польські бігус і зрази, російські пельмені та щі, татарські азу та біляші (перемечі), українські борщі і налисники, а ще варянку і картопляні галушки з капустою українців-лемків тощо.

СУВЕНІРИ НАШОГО РЕГІОНУ

Французьке слово «сувенір», яке означає «дарунок на пам'ять», прийшло в нашу мову понад 200 років тому. Раніше сувеніром вважався будь-який подарунок, який передусім нагадував про людину, що зробила його. Історія сувеніра своїм корінням сягає в глибоку старовину, вона пов'язана з магічними обрядами. Створені руками людини фігурки з глини, дерева, каменю відігравали в них велику роль. Із часом зображення втрачали магічний сенс, тому ідол ставав просто іграшкою, а талісман або амулет – прикрасою, наприклад болгарський оберіг «мартеничка», російський прикрашений віник – символ благополуччя в домі – або українські лялька-мотанка, чи рушник, чи керамічний посуд та іграшки. Ці вироби, що зберігають місцеві художні традиції, почали дарувати як сувеніри.

ЩО ТАКЕ СУВЕНІР?

Сувенір нагадує нам про часи, які ми провели в місцях, де ми його купили. Це спосіб повернутися до прекрасного, що належало до нашого минулого. Купуючи сувеніри, ми потім даруємо їх людям, яких любимо, щоб вони час від часу згадували нас і щоб показати їм, що ми думали про них під час подорожі. Сувенір може також бути «доказом» подорожі, свідченням перебування в конкретному місті або країні. Сувенір дає змогу здійснювати віртуальну подорож людям, які не мали на це часу чи можливостей. Тому, дивлячись на дарований їм сувенір із далекої країни, ці люди можуть хоч би в думках, у своїй уяві перенестися на батьківщину цієї речі. Розповідаючи про країну, у якій його було зроблено, сувенір відіграє роль посла. Сувенір має й очевидну економічну роль, адже він годує індустрію ремісництва, яка їх створює, а крім того, сувеніри є рекламою, що запрошує до нової подорожі.

Вибір сувеніра – нелегка справа. Можна звернутися в спеціальні магазини, торговельні намети, кіоски, а можна просто пошукати їх на ринку або в майстернях народних майстрів. Сувенір стає сувеніром, коли він безпосередньо пов'язаний з тим місцем, де ми його придбали, або з дуже важливим моментом, подією в житті. Він призначений поділяти нашу подорож і відобразити наші нові знання, почуття, відчуття. Сувеніром можуть правити фотографії, картини, поштові листівки з пейзажами, моделі пам'ятників, фігурки чоловіків і жінок у національних костюмах. Це можуть бути гастрономічні цікавинки країни чи регіону, рідкісні продукти, незвичайні страви, місцеві напої та солодощі й навіть просто гарно оформлений рецепт приготування вподобаної страви місцевої кухні. Можна привезти з собою який-небудь виріб, зроблений руками народних майстрів з місцевих матеріалів – дерева, глини, каменю, металу, ниток, скла, тканини, шкіри тощо. Купити сувенір – це все одно що привезти з собою шматочок країни, ще й ще раз подумки уявляти минулу подорож і знову переживати чудові моменти знайомства й спілкування з новими людьми.

(За М. Сегі)

Розкажи, які сувеніри зберігаються в тебе вдома. Звідки і як вони потрапили у твою родину? Чи доводилося тобі самому/самій купувати сувеніри? Чим ти керувався/керувалася у виборі сувеніра особисто для себе і, наприклад, сувеніра для рідних або друга/подруги?

Луганщина зберігає і розвиває народні художні промисли, декоративно-ужиткове мистецтво, популяризуючи їх через художні бренди завдяки талановитим майстрам, чия продукція стала сувенірною. Нехай це недорога дрібничка або невеликий подарунок, але важливий знак уваги. Сувенірами з Луганщини можуть бути вироби з кераміки, декоративні панно, картини місцевих художників, ляльки, магніти з краєвидами Луганщини, намиста, обереги, писанки, рушники з вишивкою, фігурки і статуетки зі скла, глини, соломки, дерева, символи міст тощо. Навіть гарно упаковані, з промовистим написом якийсь місцевий смаколик, або шматочок донбаського вугілля, або застигла крапля чавуну чи сталі, або шматочок крейди, як це запропонували мешканці Новопсковського р-ну, можуть бути цікавим сувеніром з нашого краю. А нещодавно Луганщина дістала новий бренд. Його складовими став слоган «Луганщина – привітна, різноманітна, моя», а також зображення пізнаваних символів регіону – бабака, коня та лисиці. Тепер результати напрацювань у рамках розробки іміджу області можна побачити і в брендovanій продукції: предметах одягу, сувенірах, канцелярських виробах – дивись посилання за QR Code.

Напиши, які, на твою думку, сувеніри можуть репрезентувати твій населений пункт або Луганщина в цілому. Що може бути обличчям, візитною карткою твоєї місцевості?

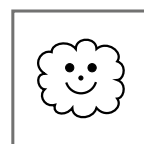
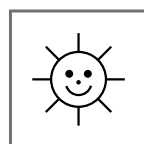
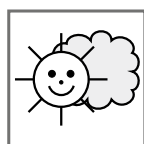
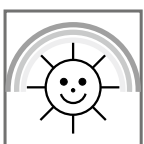

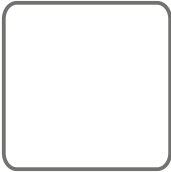

Намалюй тут або на окремому аркуші, який сувенір, що репрезентує наш край, ти міг/могла би придумати або зробити своїми руками для іноземного/ іноземної гостя/гості.

ВІДКРИЄМО ДЛЯ ІНШИХ НАШ РІДНИЙ КРАЙ. РЕКЛАМА

Ось і завершуються наші захопливі подорожі Луганщиною. Спробуй розповісти, що означає для тебе твій край. Яким ти його пізнав/пізнала, побачив/побачила? За що ти цінуєш свій край і свою країну? Що б ти хотів/хотіла змінити у своїй школі, своєму населеному пункті, громаді? Якою ти бачиш Луганську область у майбутньому? Напиши про це невеликий твір-есе на окремому аркуші.

Чи хотів/хотіла би ти після закінчення школи навчатися і працювати у своєму краї? Яку професію ти б обрав/обрала? Що б ти хотів/хотіла зробити для свого краю і людей, які тут живуть, сьогодні й у майбутньому?

Сучасна індустрія туризму – одна з галузей господарства, що найшвидше розвивається у світі. На початку XXI ст. туризм за обсягами доходу посів третє місце у світовій економіці. На сьогоднішній день туризм став явищем, що увійшло в повсякденне життя майже третини населення планети. Люди витрачають на подорожі близько 11 % свого бюджету. У багатьох країнах і регіонах туризм є основним джерелом доходів. У Європі він дає роботу майже кожній десятій людині, що працює. Найбільше туристів подорожують Європою, тому Луганщина може стати одним із лідерів туристичної індустрії України.

Як ти гадаєш, які культурні, природні, економічні дива краю та історичні події могли б спонукати представників інших регіонів приїхати до нас у гості? А що могло б привабити іноземців?

Прочитай текст про зовнішню рекламу. Спробуй самостійно або у групі з однокласниками й однокласницями придумати гасло чи слоган (стисле інформаційне повідомлення-висловлювання) для білборда або розробити рекламний постер на аркуші А4 про туристичний об'єкт чи маршрут твоєї місцевості або регіону. Для створення постера ти можеш використати фарби, олівці та фломастери, а можеш зробити його онлайн. Не забувай, що твій слоган чи постер має відповідати вимогам, що викладені нижче; бути правдивим і не ображати та не принижувати жителів інших населених пунктів і регіонів; має містити посилання на матеріали, які ти будеш використовувати. Презентуй(-те) свою творчість у класі.

Реклама – популяризація товарів, видовищ, послуг тощо з метою привернути увагу покупців, споживачів, глядачів, замовників та ін.; поширення інформації про когось, щось для створення зацікавлення й попиту

З рекламою ми стикаємося кожного дня. Це рекламні афіші, білборди (великі рекламні щити вздовж доріг), вказівники, постери (афіші, невеликі плакати), фірмові цінники в магазинах тощо. Їх ще називають зовнішньою рекламою. Реклама передає майбутнім споживачам інформацію про товари або послуги та переконує їх у тому, що саме цей товар їм потрібен і він є найкращим (тобто найбільше відповідає потребам споживачів). Щоб бути ефективною, зовнішня реклама повинна часто впадати у вічі; вона має привертати увагу; бути лаконічною і зрозумілою; має легко читатися.

Відомий дослідник реклами А. Політц (США) стверджує, що рекламна кампанія мусить мати три ознаки:

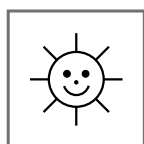
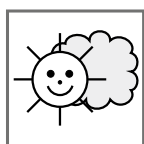
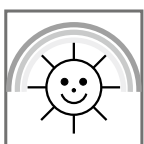
- а) бути унікальною, тобто такою, щоб ніхто інший не був здатний застосовувати такі аргументи для переконання;
- б) бути правдивою, щоб викликати довіру;
- в) бути актуальною, щоб відтворювати найновіші зміни і відповідати сучасним потребам.

Я багато про що хотіла разом з тобою дізнатися, побачити, відчути та пережити під час наших подорожей. Чи було тобі цікаво подорожувати зі мною цього року? Які теми наших подорожей тобі найбільше сподобалися? Чи виправдалися твої очікування від цього навчального року? Чого ти вже встиг/встигла навчитися і досягнути? За що ти хотів/хотіла би подякувати вчителю/вчительці, однокласникам і однокласницям, рідним? Як ти плануєш свої майбутні канікули?

Мені було дуже приємно подорожувати разом із тобою! Я сподіваюся, що ти продовжиш крокувати разом із «Культурою добросусідства» в наступному навчальному році! У п'ятій частині «Культури добросусідства» на тебе буде чекати мій помічник – Допомагайко, а я прощаюся з тобою. Намалюй мені щось приємне на згадку про наші з тобою спільні мандрівки Луганщиною та нашою країною. Дякую тобі за те, що ти був/була зі мною! Активних, насичених і позитивних тобі канікул!

Відповіді – відгадки загадок, ребусів і шифрограм

Відгадка ребуса на стор. 6. Війна руйнує, мир будує.

Відгадка шифрограми на стор. 13. Людина поспішає до людини, а звір – до лісу. Відкрий двері в себе – і в інших відкритими знайдеш.

Відгадка філворда на стор. 22.

Л	У	Г	Д	Й	А	Е	П	Б	Щ
У	Б	А	А	Р	Д	Е	Р	І	В
Н	Ь	Н	Л	Ь	Х	І	К	Л	А
С	І	В	О	Ь	К	В	У	И	Я
С	Р	Е	Е	Ц	А	Г	Л	В	С
Ь	Д	О	Н	М	І	У	Т	Є	У
К	И	Й	А	Г	К	С	Б	О	Г
А	Н	С	Н	А	У	Н	О	Р	Я
К	Р	А	Ш	А	Й	Д	В	А	Б
К	О	М	И	Ч	Ю	Р	О	А	Ж

Відгадка анаграм на стор. 23. Агроном, археолог, ботанік, ветеринар, водолаз, дресирувальник, еколог, егер, зоотехнік, лісник, моряк, перукар, працівник зоопарку, садівник, топограф.

Відгадка ребусів на стор. 26. Ховрах європейський, тарпан.

Правильне поєднання визначень на стор. 28.

Пам'ятка природи – окремі унікальні...; національний парк – велика природна територія...; дендрологічний парк – територія, на якій...; заповідні урочища – ділянка під охороною...; заказник – територія, що виділена...

Відгадка до загадки на стор. 48. Спорт.

Відгадка до загадок на стор. 50. Бобслей, біатлон, ковзани, хокей, сноуборд, футбол.

Відповідь на запитання на стор. 52. 1. Давня Греція. 2. Нокаут. 3. Вімблдонський турнір. 4. 42 км 195 м. 5. Дзюдо. 6. Ринг. 7. Старт. 8. Кінний спорт. 9. Рапіра. 10. Біатлоніст.

Правильне поєднання визначень на стор. 79. Портрет – мальоване..., натюрморт – різновид..., пейзаж – жанр...

Відповідь на завдання до стор. 93. Графічна – у вигляді зображень, подій, предметів, графіків. Звукова – усна або відтворена записувальним пристроєм. Текстова – передається у вигляді літер. Числова – у вигляді цифр і знаків.

Правильна послідовність дій до стор. 96.

1. Відстежують... 2. Збирають... 3. Інформація... 4. Визначають... 5. Журналісти... 6. Готують... 7. Підготовлені... 8. Коректори... 9. Підготовлена...

До стор. 96. Професії, представники/представниці яких беруть участь у створенні газети: дизайнер(-ка); друкар(-ка); журналіст(-ка); коректор(-ка); редактор(-ка); фотограф(-иня); художник(-ця).

Відгадка шифрограми на стор. 103. Любиш у гостях бувати – люби й гостей приймати.

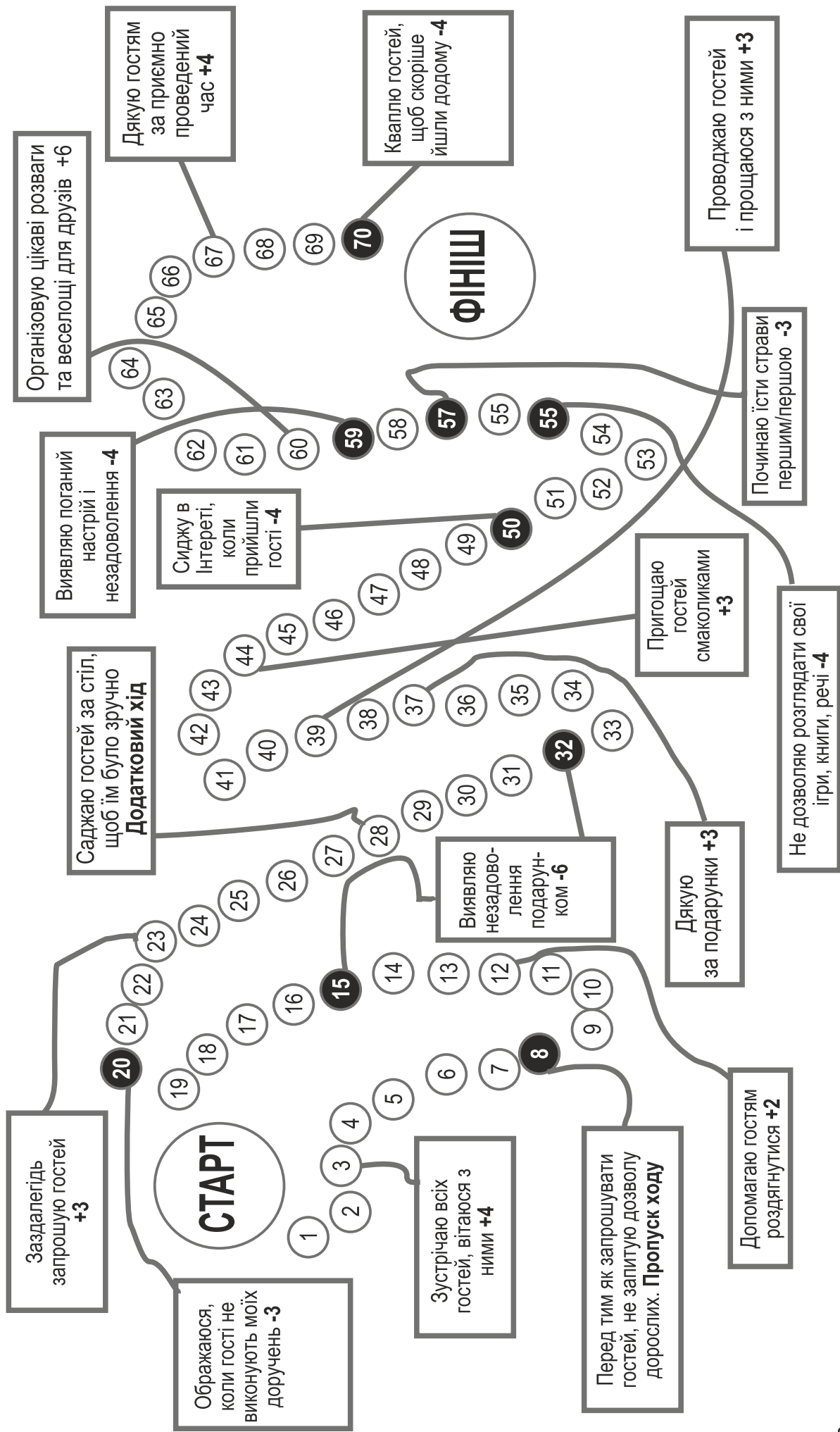
Зайві слова в тексті на стор. 104. не, не, не, пихатим(-ою), ні докорів, не, Просто попроси його/її піти, Поквап їх, зовсім не.

Гра «Правила гостинності»

Завдання гри полягає в тому, щоб визначити, які існують правила гостинності та яка поведінка є небажаною. Для цього гравці встановлюють свою фішку в сектор «Старт» та кидком кубика визначають почерговість ходів (у кого випаде більше число – починає гру першим/першою). На шляху до фінішу учасники гри будуть зустрічатися з приємними бонусами або ж перешкодами. Якщо під час гри фішка потрапляє на затемнений кружечок – потрібно зупинитися, прочитати речення, яке стосується цього кружечка, та пояснити, чому в цій позиції потрібно перемістити фішку на декілька ходів вперед або повернутися назад.

Правила розв'язання ребусів

Правило 1. Зображені на малюнках предмети й живі істоти читаються як слова в називному відмінку однини.

Правило 2. Якщо малюнок перевернений догори ногами, то слово потрібно читати навпаки, тобто справа наліво. Наприклад, намальований догори ногами КИТ – читаємо ТИК.

Правило 3. Коми після малюнка вказують, скільки букв потрібно відкинути з кінця слова, що позначає зображене на малюнку. Наприклад, намальована качка з двома комами після неї – відкидаємо дві останні букви і читаємо КАЧ. Перевернуті коми перед малюнком вказують, скільки букв потрібно відкинути на початку слова. Наприклад, намальований єнот з комою перед ним – відкидаємо першу букву й читаємо НОТ.

Правило 4. Над малюнком або під ним можуть з'явитися цифри. Кожна цифра – це номер букви у слові: 1 – перша буква слова, 2 – друга буква, 3 – третя тощо. Певний набір цифр під або над малюнком говорить про те, що потрібно узяти тільки ці букви та прочитати їх у вказаному порядку. Наприклад, намальована РИБА і цифри 3, 4, 1 під нею – читаємо БАР. Перекреслена цифра означає, що ця буква має бути опущена, вона не читається, «не грає», наприклад, на малюнку зображений КРИТ, під ним закреслена цифра 1 – значить, читаємо РИТ.

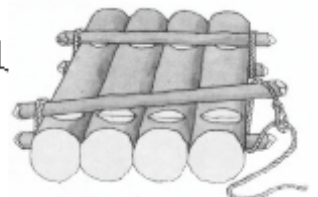
Правило 5. Знак рівності між буквами означає заміну букви (або сполучення букв) слова на іншу букву (або на сполучення букв). Знак рівності може бути замінений на стрілку. Дія заміни позначається і третім способом – букви, які замінюються, перекреслюються, а над ними пишуться ті, що замінюють їх. Наприклад, намальований ПЛІТ, а поруч перекреслені букви ПЛ і зверху буква Р – читаємо РИТ.

Правило 6. Букви можуть бути зображені всередині інших букв, над іншими буквами, під і за ними. Наприклад, усередині букви О намальовані букви ВК – читаємо «В букві О – ВК», тобто ВОВК. Зверху написані букви ВА, знизу Л – читаємо «ПІД ВА – Л», тобто ПІДВАЛ. Попереду написані букви ДА, ззаду ЧА – читаємо «ЗА ДА – ЧА», тобто ЗАДАЧА. Букви можуть бути зображені по поверхні інших букв. Наприклад, зображена велика буква Н, а по ній розкидані маленькі І – читаємо «ПО Н – І», тобто ПОНІ.

Правило 7. Перераховані вище прийоми можуть поєднуватися один з одним.

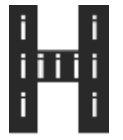

Р
ПЛ

ВА
Л

ДА
ЧА

Шифри

Ключ до шифрограм

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Спробуй придумати свої символи для кожної букви та склади свій особистий шифр

А	Б	В	Г	Ґ	Д	Е
Є	Ж	З	И	І	Ї	Й
К	Л	М	Н	О	П	Р
С	Т	У	Ф	Х	Ц	Ч
Ш	Щ	Ь	Ю	Я		

Література та інтернет-джерела

8 знакових мультфільмів української анімації. Еволюція від 1960 до 2016 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://espreso.tv/article/2017/10/28/evolyuciya_ukrayinskoji_animaciyi_8_z_nakovykh_multfilmiv

10 видатних письменників та поетів Донбасу, про яких має знати кожен [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uamodna.com/articles/10-vydatnyh-pysjmennykiv-ta-poetiv-donbasu-pro-yakyh-mae-znaty-kozhen/>

11 достопримечательностей Луганщины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://cxid.info/11-dostoprimechatelnostey-luganshchiny-popali-v-spisok-luchshih-v-ukraine-foto-n112126>

Аудмайер К. Все на одного: Как защитить ребенка от травли в школе Du Er Viktigere Enn Du Tror. – М. : Альпина Паблишер, 2016. – 152 с.

Башкина В. Я. Привет из Луганска. История Луганска на почтовых открытках и фотографиях / В. Я. Башкина, А. И. Поболелов, Ю. С. Сумишин. – Луганск : Максим, 2007. – 128 с.

Білолуцьке лозоплетіння [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=yabU1ocUYbc> лозоплетіння

Біографія В. Гаршина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dovidka.biz.ua/vsevolod-garshin-biografiya/>

Борбот В. Творчий звіт обласного об'єднання композиторів-аматорів Луганщини «Співай, Луганський край» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://locnt.lg.ua/>

Великий Шелковый Путь: URL: Роль, история, карта, товары. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://etnodon.com/history/velikij-shelkovyj-put-rol-istoriya-karta-tovary>

Вербицкий В. А. История физической культуры та спорта в Украине : [навчальний посібник] / В. А. Вербицкий, І. Г. Бондаренко. – Миколаїв : ЧДУ ім. Петра Могили, 2014. – 340 с.

Видатні особистості Луганщини: довідник. – Луганськ, 2008. – 82 с.

Вишиванка як унікальний код твого краю. Від Луганська до Львова – особливості вишиванок кожного регіону [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://vsviti.com.ua/ukraine/43776>

Відео про гончарів Макарів Яр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=z1qkwO_xuEo

Владимирские Анна и Петр. Как заработать школьнику и студенту. – Харьков : Книжный клуб «Клуб Семейного Досуга», 2007. – 240 с.

Власник унікального музею Пеле у Луганську Микола Худобін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://football24.ua/intervyu_tag16/

Водопады Луганской области [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://turbina.ru/guide/Luganskaya-oblast-Ukraina-90975/Zametki/Vodopady-Luganskoj-oblasti-103519/>

Втрачений баланс [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://zik.ua/news/2018/11/13/vtrachenyy_balans_pro_tvaryn_yaki_znykly_i_znykayut_z_teryorii_ukrainy_1446881

Гайко Г. І., Білецький В. С. Історія гірництва: Підручник. – Київ–Алчевськ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», видавництво «ЛАДО» ДонДТУ, 2013. – 542 с.

Гімн міста Сватове [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://svatovo.ws/news/golgorm/8187_gimn_mista_svatove.html

Грецькі прислів'я та приказки / упор. В. Соколюк, переклад з новогоречьк. О. Пономарів. – К. : Дніпро, 1985. – 174 с.

Грінченко Борис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=kfwNKOL2U90>

До водойм Луганщини вселено 51 тис. екз. риби [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://darg.gov.ua/_do_vodojm_luganshchiny_0_0_0_5992_1.html

Еврейская Украина: 10 фактов о евреях Луганска [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://jewishnews.com.ua/community/evrejskaya-ukraina-10-faktov-o-evreях-luganska>

Електронна бібліотека «Культура України» [Електронний

ресурс]. – Режим доступу : <http://elib.nlu.org.ua/view.html?id=1226>

Енциклопедія сучасної України. Барабашов В'ячеслав Андрійович [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://esu.com.ua/search_articles.php?id=40337

Загадки про спорт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dovidka.biz.ua/zagadki-pro-sport/>

Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2229-19>

Животный и растительный мир Луганщины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://infourok.ru/prezentaciya-pokruzhayuschemu-mira-na-temu-zhivotny-i-rastitelny-mir-luganshchiny-2304905.html>

Житие блаженной исповедницы инокини Параскевы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sed-eparhia.com/zhitie-blazhennoj-ispovednitsy-inokini-paraskevy-khrista-radi-yurodivoj.html>

Забирко Т. Юбилейный год Василия Антоновича Лебединца [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sever.lg.ua/yubileinyi-god-vasiliya-antonovicha-lebedintsa>

Записки из Якирова Посада [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://archive.is/20120713143714/shusek-yakirposad.blogspot.com/2008_06_01_archive.html

Золкин Дмитрий. Уроженцы Станично-Луганского района в мировой истории авиации // Районна науково-практична конференція учнівської молоді з краєзнавства : матеріали конференції, присвяченої 100-річчю революційних подій на території України, 80-річчю утворення Луганської області та 30-річчю заснування Станично-Луганського краєзнавчого музею : матеріали доповідей та виступів / Під редакцією Карпенка М. М. – Станиця Луганська, 2018. – 40 с.

История Луганска [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.lugansk.ua/history/lugansk_history.htm

История Луганщины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://luganshina.blogspot.com/>

Історія багатійки Алчевської та її українського Донбасу в Російській імперії [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/donbass-realii/29089227.html>

Казка В. Гаршина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=3kMbFX6urjc>

Как луганский изобретатель создал две крупнейшие в Украине студии мобильных игр [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ain.ua/2015/02/16/kak-luganskij-izobretatel-sozdal-dve-krupnejshie-v-ukraine-studii-mobilnyh-igr/>

Как убедиться в жизнеспособности идеи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.seb.ee/ru/forum/nachinayushchiy-predprinimatel/kak-ubeditsya-v-zhiznesposobnosti-biznes-idei>

Канал «Хмаринка» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?time_continue=36&v=K0IBb2uW_8I

Капельгородська Н. Визнані і забуті винахідники / Н. Капельгородська, Є. Глущенко // Начерки далекої кіноісторії. – К. : АВДІ, 2005. – С. 22–24.

Карпенко Н. М. Из ледового плена // На Станично-Луганских просторах: Литературно-исторический альманах. – Станично-Луганское : РИК газеты «Время», 2003. – 80 с.

Каталог компаній Луганської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://loga.gov.ua/sites/default/files/collections/katalog_onovleniy.pdf

Китайські афоризми і приказки. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aphorism.org.ua/subrazd.php?rid=2&sid=289>

Класика і авангард: моделі співіснування // Науковий вісник НМАУ ім. П. І. Чайковського. – Вип. 36. – Кн. 1. Українська та світова музична культура: сучасний погляд, К., 2005. – с. 218–288.

Клімат і рельєф Луганської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrsrcr.com.ua/lugan/klimat-i-relyef-luganskoyi-oblasti>

Конституція України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA%96%D0%B2%D1%80>

Космонавт Владимир Ляхов [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=yL9uYyboWxE>

Лемки на Луганщині: сторінки історії і культури Краєзнавчий нарис [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ostrovok.lg.ua/sites/default/files/lemki1.pdf>

Літак Мрія [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=ttc0klugjGI>

Література рідного краю. Літературна Луганщина [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://vseosvita.ua/library/literatura-ridnogo-krau-literaturna-lugansina-204.html>

Літературна Луганщина. Збірка бібліографічних матеріалів про життя і творчість письменників Луганщини та їх твори / Упор. М. В. Ночовний. / в 2-х томах. – Луганськ, 1992.

Луганский областной художественный музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://atur.com.ua/index.php?id=1721>

Луганск-спортивный город! Олимпийские чемпионы [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://gorod.lugansk.ua/sport/olimp.html>

Луганська художниця Ірина Мезеря презентувала в Ужгороді власний доробок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakarpat.brovdi.art/vystavky/luganska-hudozhnitsya-irina-mezerya-prezentovala-v-uzhgorodi-vlasnij-dorobok>

Луганський художній музей [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://xn--80aimveh.pp.ua/turizm/2718-pamyatki-luganska-ta-luganskoji-oblast-opis-storya-ta-ckav-fakti.html>

Луганський художній музей писанки Т. Коновал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?time_continue=55&v=9OH_A4zuXJ

Ляльки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.svitrosy.net.ua/lyalka-motanka-bereginya-rodu/>

Ляльки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://uamodna.com/articles/lyalka-motanka-ukrayinsjkyu-oberig/>

Майстер-клас виготовлення свистульки з коментарями [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=hk4hjpRKQTW&t=328s>

Мастер-класс по писанкарству від учениці Т. Коновал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://www.youtube.com/watch?v=tRbW-Kd_Vml

Медіазнайко. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aup.com.ua/Game/index.html>

Міноритарні релігійні організації (протестантські та етноконфесійні спільноти, новітні релігійні організації та рухи) у контексті етнополітичної специфіки українського Донбасу. Н. Кочан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://ipiend.gov.ua/wp-content/uploads/2018/07/kochan_minorytarni.pdf

Мультистудія «МультиЛис» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://shkola28.at.ua/index/animacijna_studija_quot_multilis_quot/0-304

Наулко В. И. Развитие межэтнических связей на Украине. – К., 1975.

Не смійся з мене (Don't Laugh at me). [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://youtu.be/s5dHRDM1cE4>

Новицкий М. Что такое права человека? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://osvita.khpg.org/index.php?id=1070823914>

О сувенире. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.scca.kz/ru/morgan.htm>

Обирай професію правильно. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://proforientator.info>

Описание Луганской еврейской общины [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://old.hokma.ru/db/mc/community%20work/community%20work051.doc>

Пам'ятки природи [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://pryroda.in.ua/lugansk-region/category/pamyatky-pryrody/>

Перелік об'єктів нематеріальної спадщини Луганщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://locnt.com.ua/majstri-ta-kolektiv/folklor/340-pemks.html>

Персоналії. Використовувалися матеріали Енциклопедії сучасної України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://esu.com.ua>

Персоналії. Луганська область. Використовувалися матеріали Вікіпедії. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D1%8E%D0%B4%D0%B8_%D0%BF%D0%BE%D0%B2%27%D1%8F%D0%B7%D0%B0%D0%BD%D1%96_%D0%B7_%D0%94%D0%BE%D0%BD%D0%B5%D1%86%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D0%BC

Пісня «Моя Луганщина» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=dsaqPDI-sO4>

Поети Донбасу: «бандерівці», заборонені, творці УНСО [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29112673.html>

Пономарьов А. Українська етнографія. – Київ : Либідь, 1994. – 318 с.

Портал «Дива Луганщини» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B8%D0%B2%D0%B0_%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%89%D0%B8%D0%BD%D0%B8

Потужна мережа ОУН діяла на Донбасі в роки Другої світової [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.radiosvoboda.org/a/29237255.html>

Православные и инославные святые [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://obzor.com.ua/lugansk/relic/>

Преса Донбасу від зародження до 1917 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://shpargalka.org.ua/r/2/2073.html>

Природа Луганской области [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nashkrai.kiev.ua/prirodaluganskoj-oblasti.htm>

Притчі. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://elims.org.ua/pritchi/pritcha-malchik-i-morskije-zvezdy/>

Про Батьківщину. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.ukrlib.com.ua/encycl/viraz/printout.php?id=0>

Про інформацію... [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aup.com.ua/books/pa/08.html>

Про рекламу. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://pidruchniki.com/1238060450037/marketing/osnovni_vidi_reklami_harakteristika

Путешествия по Украине: невероятные места Луганщины, о которых Вы не знали [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://24tv.ua/lifestyle/ru/puteshestvija_po_ukraine_neverojatnye_mesta_luganshhiny_o_kotoryh_vy_ne_znali_n1019443

Революція гідності в Україні: 5 років тому почався Євромайдан. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.unian.ua/society/10345221-revoluciya-gidnosti-v-ukrajini-5-rokiv-tomu-pochavsya-yevromaydan>

Регіональні особливості української вишивки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://subject.com.ua/textbook/work/6klas_3/10.html

Римско-католическая Церковь на Луганщине. История и современность [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://romancatholic.ucoz.ua/index/lugansk_rimo_katolicheskaja_cerkov_na_luganshhine/0-6

Річки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%A0%D1%96%D1%87%D0%BA%D0%B8_%D0%9B%D1%83%D0%B3%D0%B0%D0%BD%D1%81%D1%8C%D0%BA%D0%BE%D1%97_%D0%BE%D0%B1%D0%BB%D0%B0%D1%81%D1%82%D1%96

Роль світових релігій в утвердженні соціального захисту нужденних. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://studfiles.net/preview/6441032/page/3/>

Рослини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.botany.kiev.ua/doc/of_reg_sp.pdf

Сідельнікова Т. В., Каталевська А. А., Кіщенко Ю. І. Край, в якому ми живемо. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://nashkrai.kiev.ua/luganskaya.html>

Современный этикет / Сост. И. А. Сокол. – Харьков : Фолио, 2004. – 477 с.

Солом'яний бичок [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=vc87A9p9K8o>

Сосюра В. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://ukrclassic.com.ua/katalog/s/sosyura-volodimir/2304-volodimir-sosyura-biografiya-skorochoeno>

Способы остановить буллинг [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://youtube/TxHODhel1xY>

Старобельский женский монастырь [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=sp7Xе5leW24>

Старообрядческий храм Успения Пресвятыя Богородицы. Городище (РПСЦ) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://navigator.starove.ru/item/hram-uspeniya-presvyatoj-bogoroditsy-gorodishhe-rpsts/>

Сувеніри [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://brand.lg.ua/download/1-brendbuk-luhanshchyna-moya.html>

Сумцов М. Ф. Дослідження з етнографії та історії культури Слобідської України : вибр. пр. / М. Ф. Сумцов ; упоряд., підготовка тексту, передм., післямова та прим. М. М. Красикова. – Х. : АТОС, 2008. – 588 с. – (Сер. «Студії з фольклору та етнографії Слобожанщини»; Вип. [№] 3).

Топ-10 мальовничих пам'яток Луганщини, втрачених через окупацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://dn.depo.ua/ukr/lugansk/prirodni-ta-istorichni-pam-yatki-luganshchiny-yaki-mivtratali-10032016200000>

Тофтул М. Г. Сучасний словник з етики. – Житомир : Вид-во ЖДУ ім. І. Франка, 2014. – 416 с.

Традиційне та сучасне гончарство Луганщини. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://storinka-m.kiev.ua/article.php?id=1469>

Туризм – Деркульський кінний завод [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.youtube.com/watch?v=pd73Um4LGKQ>

Туристичний паспорт Луганської області [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://loga.gov.ua/sites/default/files/turistichniy_pasport_2017.pdf

У світ несуч Луганщини ім'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://mspu.org.ua/poetry/1720-u-svit-nesu-luganshchini-mya.html>

Український художник Егор Дулін [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.risunoc.com/2018/12/ukrainskiy-khudozhnik-yegor-dulin.html>

Українські винахідниці та діячки науки, що просували світ уперед та продовжують це робити [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://povaha.org.ua/ukrajinski-vynahidnytsi-ta-diyachky-nauky-scho-prosuvaly-svit-upered-ta-prodovzhuyut-tse-robyty/>

«Українці: Віра. Надія. Любов»: Фільм третій: «Українці: Любов» / режисер А. Яцишин, автор сценарію Р. Корогодський. – К. : «Київнаукфільм», 1992.

Художники Северодонецьк [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://sverediuk.com.ua/tag/hudozhniki-luganshchini/>

Цікаві міста Луганщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ua.interestingukraine.kiev.ua/luhanska-oblast/>

Цікаві місця України. Луганська область [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://ua.interestingukraine.kiev.ua/luhanska-oblast/Черемський К. Таємничі співці \[Електронний ресурс\]. – Режим доступу : <http://abetka.ukrlife.org/spivci.htm>](http://ua.interestingukraine.kiev.ua/luhanska-oblast/Черемський К. Таємничі співці [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://abetka.ukrlife.org/spivci.htm)

Что подарили миру изобретатели из Луганской области [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://fromdonetsk.net/chtopodarili-miru-izobretateli-iz-luganskoi-oblasti.html>

Як створити газету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.theguardian.com/gnmeducationcentre/2017/aug/10/news-teaching-ideas-primary-schools;>

Як створити сучасну шкільну газету [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.aup.com.ua/uploads/modul.pdf>

Якубович М. Іслам в Україні: історія і сучасність. – Вінниця, 2016. – 264 с.

Яровий В. М. Розвиток народної творчості Луганщини [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://culturalstudies.in.ua/>

Навчальний посібник

Культура добросусідства. Частина 4 : Цінуймо край – пишаймося Україною!

Луганщина : Робочий зошит для дітей і матеріали для батьків і педагогів

Автори-укладачі видання: М. А. Араджионі, О. В. Волошенюк, М. М. Карпенко, О. М. Сиухіна, О. В. Слепцова, В. О. Чередниченко, Я. О. Чернишова.
Художники: С. М. Землянкіна, І. С. Зіновкіна, М. П. Михалюк, В. П. Чипурко, В. Я. Шиллер.
Редактори: М. А. Араджионі, Н. М. Овчарук.
Перекладачі: Д. А. Кононенко, О. Г. Тимохіна.
Дизайн: М. Г. Козлова. Коректор: Н. М. Овчарук.

Підписано до друку 27.06.2019 р. Формат: 60x84 $\frac{1}{8}$. Папір офсетний.

Друк офсетний. Гарнітура Arial. Ум. друк. арк. 14,42. Наклад 1000 прим. Зам. №

Видавництво ТОВ «Прометей»

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи до Державного реєстру видавців, виготовлювачів і розповсюджувачів видавничої продукції серія ДК № 5212 від 19.09.2016 р.

Надруковано у ФОП Рябоконт Олександр Васильович,

04123, м. Київ, вул. Осиповського, 3-А, кв. 151, тел. 050-961-71-27

Видання здійснене в рамках проекту «Розвиток громадянської активності через впровадження курсу виховної спрямованості "Культура добросусідства"» громадської організації «Інформаційно-дослідний центр "Інтеграція та розвиток"», який реалізується за підтримки Програми сприяння громадській активності «Долучайся!», що фінансується Агентством США з міжнародного розвитку (USAID) та здійснюється Pact в Україні. Зміст Робочого зошита для дітей і матеріалів для батьків і педагогів «Цінуймо край – пишімося Україною! Луганщина» є винятковою відповідальністю Pact та його партнерів і не обов'язково відображає погляди Агентства США з міжнародного розвитку (USAID) або уряду США.